

**ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ІВАНІВ СОФІЯ ІВАНІВНА

УДК: 330.341.1, 330.15, 332.33, 331.101.262, 331.522.4

ДИСЕРТАЦІЯ

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ
ТА ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ**

Спеціальність: 051 – економіка

Галузь знань: 05 – суспільні та поведінкові науки

Подається на здобуття ступеня: доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Софія Іванів

**Науковий керівник:
Шеленко Діана Іванівна,
доктор економічних наук,
професор**

Івано-Франківськ – 2023

АНОТАЦІЯ

Іванів С. І. Організаційно-економічний механізм формування та використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 05 – «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 051 «Економіка». – Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ, 2023.

Дисертація містить теоретичні й методологічні положення щодо організаційно-економічного механізму формування та використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств. Визначено, що сутність ресурсного потенціалу базується на концепціях: ресурсній, функціональній та результативній (цільовій). Важливо при дослідженні категорії «ресурсний потенціал» трактувати її через призму: системи, сукупності ресурсів, динамічного функціоналу, можливостей і результатів. Пропонується ресурсний потенціал розглядати на основі синергетичності та комплексності, що дозволяє його характеризувати як підвид потенціалу, що утворює систему, яка складається з ресурсів (природних, матеріальних, фінансових, кадрових, нематеріальних, інноваційних, інтелектуальних, соціальних та інформаційних), наявних та прихованих можливостей, управлінських навиків та компетентно-досвідних переваг, що в сукупності дозволяють виробляти сільськогосподарський продукт, отримувати очікуваний фінансовий результат від діяльності, підвищувати свою конкурентоспроможність, досягати поставлених цілей, а також забезпечувати благо населенню країни. Характерні особливості, що можуть чинити вплив на ресурсний потенціал у сільському господарстві структуровано за наступними ознаками: природні, виробничі, фінансові, організаційно-технічні

Результати дослідження дали змогу узагальнити інформацію та оцінити стан забезпеченості земельними, трудовими ресурсами й технічними засобами

сільськогосподарських підприємств. Під час дослідження було використано статистичні матеріали Державної служби статистики України та Головного управління статистики в Івано-Франківській області, на основі яких проведено аналітичні дослідження: визначення коефіцієнтів, розрахунки відхилень, встановлення ступеня соціалізації підприємств, побудови моделі.

Доведено, що в процесі формування ресурсного потенціалу важливо враховувати ознаки взаємозв'язку та фактори взаємовпливу один на одного ресурсних складових. Через удосконалення елементів соціальної складової визначається здатність до підвищення функціональних можливостей кадрової складової: управлінських, організаційних і виконавських. А через кадрову складову (кваліфікованість, досвід та знання) реалізується призначення матеріально-технічної складової, адже техніка для виконання свого функціоналу потребує доцільного управління. Наголошено на важливості збереження земельних ресурсів, зокрема природної та штучної родючості ґрунтів, усунення негативних антропогенних чинників: недоцільна розораність, використання транспорту в недозволених нормах, вирубування лісів, нехтування правилами поводження з відходами, використання несертифікованих добрив, а також нераціональне удобрення земельних ресурсів.

Визначено важливість та значущість сільського господарства серед інших видів економічної діяльності для розвитку Івано-Франківської області через оцінку валової доданої вартості – 13,2 % (друге місце) та рентабельності – 13,5 % (друге місце). Досліджено, що кількість сільськогосподарських угідь у 2019 р. скоротилася, з паралельним збільшенням ріллі на 17 тис. га. Наявна тенденція до збільшення питомої ваги посівної площі саме сільськогосподарських підприємств у структурі усіх товаровиробників. У 2021 р., порівняно з 2010 р., цей показник зріс на 15,9 %. Тобто сільськогосподарські підприємства займають вагому нішу у вирощуванні сільськогосподарських культур та розвитку рослинництва в області. Більшість посівних площ – 40,4 % (у натуральному вираженні 154,9 тис. га) використовується для висаджування культур зернових та зернобобових.

Особливістю земельних ресурсів, що перешкоджають сільськогосподарській діяльності підприємств, є притаманна їм кислотність ґрунтів. Ця особливість вимагає від аграріїв проведення робіт з вапнування в поєднанні з внесенням мінеральних добрив. У період з 2017 р. до 2021 р. сільськогосподарські підприємства внесли вапнякового борошна та інших вапнякових матеріалів на рівні 14,6-16,7 тис. т., а площа, яку обробляли, становила 2,8-6,5 тис. га. У 2021 р. на площу розміром 3,5 тис. га внесено 14,6 тис. т. вапнувальних матеріалів, а в 2017 р. на площу 7,4 тис. га – 16,7 тис. т. Тобто в 2021 р. у 1,85 разів вапнякових матеріалів на 1 тис. т. було внесено більше. Такі показники свідчать про ступінь виснаження та рівень окислення ґрунтів.

Кількість сільського населення зменшується, найнижчу питому вагу у структурі займають особи віком від 0 до 15 років – 17,8 %, найбільшу – віком від 36 до 59 років – 34,2 %, однак це не означає, що такий відсоток працездатних осіб буде дорівнювати трудовим ресурсам сільського господарства. У процесі дослідження виявлено, що в суспільстві та потенційних кадрових ресурсах (молоді, яка в теперішній час проживає у сільській місцевості) простежується зниження зацікавленості майбутньою роботою в аграрній галузі, унаслідок чого ускладнюються умови формування персоналу сільськогосподарських підприємств. Тому важливо з боку держави через освітні заклади популяризувати таку галузь, впроваджуючи в навчальну програму професії майбутнього, які дозволять отримувати конкурентну заробітну плату, а також модернізувати сільське господарство. Чинником, який негативно впливає на залучення працівників, є високий відсоток тіньової зайнятості – 42,1 %. За офіційними даними, не спостерігається заборгованостей із виплат заробітної плати, але фактично не можна визначити, чи отримують люди зарплату вчасно, залишається покладатися тільки на добросовісність працедавця.

Досліджено, що інституційне забезпечення в питанні використання ресурсного потенціалу характеризується неповнотою, недостатнім рівнем

пристосованості та мобільності до змін і аграрних реформ, особливо це стосується малих сільськогосподарських підприємств, яким і так важко конкурувати з великими аграрними «гігантами». Щоб привести інституційне забезпечення до задоволення потреб сільськогосподарських підприємств у питанні використання ресурсного потенціалу, важливо діяти за такими принципами: доцільність та раціональність фінансової підтримки аграрного сектору; удосконалення банківської системи, що стосується кредитування, яка буде сприяти отриманню кредитів на вигідних умовах та забезпечити підприємство необхідною технікою, засобами виробництва та іншими ресурсами; робота над розвитком ринково-земельних відносин: урегулювання відносин щодо оренди землі, захищеність права на володіння землею, що дозволить ефективно використовувати земельний ресурсний потенціал.

Аналіз забезпечення тракторами та комбайнами за їх видами показав, що спостерігається тенденція до зменшення таких технічних засобів. Унаслідок цього збільшується навантаження на одиницю кожної техніки, що призводить до виснаження, пришвидшеного зношення, потреби в ремонті через поломки або виведення з ладу, а це сповільнює роботу та затримує збір урожаю. У процесі дослідження вивчено шляхи щодо подолання проблеми із забезпечення сільськогосподарських підприємств технічними засобами. Можливими варіантами, окрім придбання, яке не завжди доступне, що зумовлюють залучення техніки до діяльності, є фінансовий лізинг, прокат та спільне використання. Фінансовий лізинг починає набувати розвитку у вітчизняному сільському господарстві, адже показники щодо кількості укладених договорів у третьому кварталі 2021 року демонструють тенденцію до збільшення на 1570 одиниць, порівняно з першим кварталом відповідного року.

Оскільки в сучасних умовах від сільськогосподарських підприємств вимагається не тільки забезпечувати продукцією суспільство, а й належно вести свою діяльність, враховуючи аспекти соціалізації, проводився персоніфікований аналіз соціалізації, де індикатором було вибрано розмір підприємства. Результати аналізу вибраних підприємств засвідчили,

недостатню включеність їх у процес економічної соціалізації. Респонденти скеровують увагу переважно на освоєння великих територій, при цьому збільшуючи навантаження на найманих працівників. Однак у 2020 році все-таки відбулися чималі зрушення у створенні більшої кількості робочих місць, порівняно з 2010 роком.

На основі оцінки визначено, що сільськогосподарським підприємствам доречно провадити діяльність у складі можливих інтеграційних структур: спільна діяльність, кооперативи, аграрні кластери. Запропоновані форми об'єднання дозволяють акумулювати ресурсний потенціал, економити кошти та створювати сприятливі умови для його подальшого розвитку. Переваги від інтеграції можуть отримати як учасники, у яких недостатньо ресурсного забезпечення або ж не вистачає знань щодо раціональності його використання, так і для тих суб'єктів, які більше розвинуті та мають певний досвід. Також наголошується на можливості розвитку додаткової діяльності – агротуризму, особливо для фермерських господарств. Таким шляхом сільськогосподарські підприємства зможуть різнобічно використовувати та розвивати ресурсний потенціал. У теперішній час зосереджена увага на отриманні позитивного впливу від певного виду діяльності для самого сільськогосподарського підприємства – надходження коштів; персоналу – здобуття нових навиків; територіальних громад (зовнішнє середовище) – популяризація області.

Робота містить пропозиції щодо проведення алгоритму прогнозування діяльності сільськогосподарських підприємств, на основі розрахунку вибраного показника – продукція сільського господарства.

За мету визначено з'ясувати суттєвість факторів впливу, які є складовими ресурсного потенціалу, на результативний показник, щоб у майбутньому проводити стратегічне планування.

Ключові слова: ресурсний потенціал, сільськогосподарські підприємства, ефективність, фермерські господарства, механізм, земельні ресурси, трудові ресурси, матеріально-технічні ресурси, агрокластери, агротуризм.

SUMMARY

Ivaniv S.I. Organizational and economic mechanism of formation and use of agricultural enterprises' resource potential – Qualification scientific work on the rights of a manuscript.

Thesis for Doctor of Philosophy degree in the field of knowledge 05 – "Social and Behavioral Sciences", specialty 051 "Economics." – Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, 2023.

The dissertation contains theoretical and methodological provisions on the organizational and economic mechanism for the formation and use of the agricultural enterprises' resource potential. It is determined that the essence of resource potential is based on the concepts: resource, functional and effective (target). When studying the category of "resource potential", it is important to interpret it through the prism of: system set of resources, dynamic functionality, capabilities and results. It is proposed to consider the resource potential on the basis of synergy and complexity, which allows it to be characterized as a subtype of potential that forms a system consisting of resources (natural, material, financial, human, intangible, innovative, intellectual, social and informational), available and hidden opportunities, managerial skills and competence and experience advantages, which together allow to produce an agricultural product, to obtain the expected financial result from its activity, to increase its competitiveness, to achieve the set goals, and provide benefits to the population of the country. The characteristic features that may have an impact on the resource potential in agriculture are structured according to the following features: natural, production, financial, organizational and technical.

The results of the study made it possible to summarize the information and assess the state of land, labor and technical resources of agricultural enterprises. The study used statistical materials from the State Statistics Service of Ukraine and the Main Department of Statistics in Ivano-Frankivsk region, which were used to conduct analytical research: determining coefficients, calculating deviations, establishing the degree of enterprises' socialization, and building a model.

It is proved that in the process of resource potential formation it is important to take into account the signs of interconnection and factors of mutual influence of resource components on each other. Through the improvement of the social component elements, the ability to increase the functional capabilities of the personnel component is determined: managerial, organizational and executive. And through the personnel component (qualifications, experience and knowledge), the purpose of the material and technical component is realized, because equipment requires appropriate management to perform its function. It was emphasized that it is important to preserve land resources, in particular natural and artificial soil fertility, and to eliminate negative anthropogenic factors: inappropriate plowing, use of transport in excess of permitted standards, deforestation, neglect of waste management rules, use of uncertified fertilizers, and irrational fertilization of land resources.

The importance and significance of agriculture among other types of economic activity for the development of Ivano-Frankivsk region is determined by estimating the gross value added – 13.2 % (second place) and profitability – 13.5 % (second place). It was found that the amount of agricultural land in 2019 decreased, with a parallel increase in arable land by 17 thousand hectares. There is a tendency to increase the share of sown area of agricultural enterprises in the structure of all commodity producers. In 2021, this figure increased by 15.9% compared to 2010. In other words, agricultural enterprises occupy a significant niche in the cultivation of crops and the development of crop production in the region. Most of the sown areas - 40.4% (154.9 thousand hectares in physical terms) – are used for planting cereals and legumes.

The specific feature of land resources that hinders the agricultural activities of enterprises is the inherent acidity of soils. This feature requires farmers to carry out liming operations in combination with the application of mineral fertilizers. In the period from 2017 to 2021, agricultural enterprises applied 14.6-16.7 thousand tons of limestone flour and other limestone materials, and the area under cultivation was 2.8-6.5 thousand hectares. In 2021, 14.6 thousand tons of liming materials were applied

to an area of 3.5 thousand hectares, and in 2017, 16.7 thousand tons were applied to an area of 7.4 thousand hectares. That is, in 2021, 1.85 times more limestone materials were applied per 1 thousand tons. These data indicate the degree of soil depletion and oxidation.

The number of rural population is decreasing, with the lowest share in the structure being occupied by persons aged 0 to 15 years (17.8%) and the highest share by persons aged 36 to 59 years (34.2%), but this does not mean that this percentage of able-bodied persons will be equal to the agricultural labor force. The study found that society and potential human resources (young people currently living in rural areas) are showing a decline in interest in future work in the agricultural sector, which complicates the conditions for the formation of personnel at agricultural enterprises. Therefore, it is important for the state to popularize this industry through educational institutions, introducing professions of the future into the curriculum that will allow receiving competitive wages and modernizing agriculture. A factor that negatively affects the attraction of workers is the high percentage of shadow employment – 42.1%. According to official data, there are no wage arrears, but it is impossible to determine whether people receive their salaries on time, and one can only rely on the employer's good faith.

It has been studied that institutional support for the use of resource potential is characterized by incompleteness, insufficient adaptability and mobility to changes and agricultural reforms, especially for small agricultural enterprises, which already have difficulty competing with large agricultural "giants". In order to bring institutional support to meet the needs of agricultural enterprises in terms of resource potential use, it is important to act on the following principles: expediency and rationality of financial support for the agricultural sector; improvement of the banking system with regard to lending, which will facilitate obtaining loans on favorable terms and provide the enterprise with the necessary equipment, means of production and other resources; work on the development of market-land relations: regulation of land lease relations, protection of the right to land ownership, which will allow for the efficient use of land resource potential.

An analysis of the tractors and combines supply by type showed that there is a downward trend in the number of such vehicles. As a result, the load per unit of each equipment increases, which leads to exhaustion, accelerated wear and tear, the need for repairs due to breakdowns or failure, which slows down work and delays harvesting. The study examined ways to overcome the problem of providing agricultural enterprises with technical means. Possible options, in addition to purchase, which is not always available, that lead to the involvement of machinery in activities are financial leasing, rental and joint use. Financial leasing is beginning to develop in domestic agriculture, as the number of contracts concluded in the third quarter of 2021 shows an upward trend by 1570 units compared to the first quarter of the corresponding year.

Since in modern conditions, agricultural enterprises are required not only to provide products to society, but also to conduct their activities properly, taking into account aspects of socialization, a personalized analysis of socialization was conducted, where the size of the enterprise was chosen as an indicator. The analysis results of the selected enterprises showed that they are not sufficiently involved in the process of economic socialization. Respondents focus mainly on the development of large territories, while increasing the burden on employees. However, in 2020, there were still significant shifts in the creation of more workplaces compared to 2010.

Based on the assessment, it is determined that it is appropriate for agricultural enterprises to operate within the following possible integration structures: joint ventures, cooperatives, and agricultural clusters. The suggested forms of association allow accumulating resource potential, saving money and creating favorable conditions for its further development. The integration benefits can be gained by both participants who have insufficient resources or lack knowledge about the rational use of resources, and those entities that are more developed and have some experience. It also emphasizes the possibility of developing additional activities such as agritourism, especially for farms. In this way, agricultural enterprises will be able to use and develop their resource potential in a variety of ways. At present, the focus is on obtaining a positive impact from a certain type of activity for the agricultural

enterprise itself - income; for staff - acquiring new skills; for territorial communities (external environment) – popularization of the region.

The paper contains proposals regarding the algorithm for forecasting the activities of agricultural enterprises based on the calculation of the selected indicator – agricultural products.

The purpose is to find out the significance of the influence factors that are components of the resource potential on the performance indicator in order to carry out strategic planning in the future.

Key words: resource potential, agricultural enterprises, efficiency, farms, mechanism, land resources, human resources, material and technical resources, agroclusters, agritourism.

Список публікацій Іванів С.І. за темою дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Неміш Д. В., Савка М. В., Баланюк І. Ф., Шеленко Д. І., Іванів С. І. Розвиток особистих селянських господарств та їх трансформація у сімейні фермерські. *Економіка АПК*. 2020. № 2. С. 54–67. *Особистий внесок (0,2 д.а):* схарактеризовано діяльність особистих селянських господарств та їх становище у сільському господарстві (1,7 д.а.).

2. Іванів С. І., Драбчук Н. Ю. Впровадження сільського зеленого туризму у фермерських господарствах як один із напрямків ефективного використання їх ресурсного потенціалу. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2020. Вип. 16. Т. 2. С. 210–220. *Особистий внесок (0,65 д. а.):* виокремлено стримувальні фактори розвитку сільського зеленого туризму, схарактеризовано, яким чином представлений вид туризму може позитивно впливати на умови використання ресурсного потенціалу (1,3 д. а.).

3. Іванів С. І. Методологія управління земельно-орендними відносинами фермерських господарств як елемент ефективного використання ресурсного потенціалу. *Інноваційна економіка*. 2020. № 7–8. С. 49–55. (0,67 д.а).

4. Іванів С. І. Вплив інвестицій на ефективність використання ресурсного потенціалу сільськогосподарськими підприємствами. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2021. Вип. 17. Т. 1. С. 115–127 (1,5 д.а).

5. Іванів С. І. Економічна сутність та архітектоніка ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств: теоретичний аспект. *Вісник аграрної науки*. 2021. № 5 (818). С. 80–84. (1,0 д.а.).

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

6. Іванів С. І., Шеленко Д. І. Теоретичні аспекти управління ефективністю земельно-орендних відносин сільськогосподарських підприємств і фермерських господарств. *European Journal of Economics and Management*. 2020. Vol. 6, Issue 3. р. 38–44. Особистий внесок (1,2 д.а.): проаналізовано основні структурні елементи земельно-орендних відносин у сільськогосподарських підприємствах (1,5 д.а.)

Матеріали наукових конференцій

7. Іванів С. І., Шеленко Д. І. Значення оренди землі у діяльності фермерських господарств. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку агро- та електроінженерії: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (Бережани, 10 квітня, 2020р.). Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., 2020. С. 90–91. Особистий внесок(0,07): виділено фактори, що забезпечують ефективність управління земельними відносинами у питанні оренди (0,12 д.а).

8. Іванів С. І., Шеленко Д. І. Раціональне використання орендованих земель як один із аспектів управлінської діяльності фермерських господарств. *Національні і світові тенденції розвитку обліку, оподаткування та контролю:*

матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 21 травня, 2020р.). Одеса: «ВМВ-Принт», 2020. С.165-167. *Особистий внесок (0,09): схарактеризовано принципи, за якими використання земельного ресурсу буде вважатися раціональним та які ґрунтуються на цьому еколого-економічному аспекті (0,15 д.а.)*

9. Іванів С. І. Ефективність управління земельно-орендними відносинами фермерських господарств. *Перспективи розвитку освіти, науки і бізнесу в глобальному середовищі: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 23 жовтня, 2020 р.)* Тернопіль: ФОП Осадца Ю.В., 2020. С. 53–54 *(0,11 д.а.)*.

10. Іванів С. І. Особливості управління ресурсним потенціалом у сільськогосподарських підприємствах. *Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення: матеріали Міжнар. наук. інтер.-конф. (Тернопіль, 12 травня, 2021р.)*. Тернопіль: ФОП Шпак В.Б., 2021. С. 57–59 *(0,13 д.а.)*.

11. Іванів С. І. Значення інституційного забезпечення у формуванні ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств. *Проблеми та перспективи розвитку економіки: світові та національні аспекти: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 18 листопада, 2022 р.)*. Одеса: ОДАУ, 2022. С. 152–155 *(0,1 д.а.)*.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	24
1.1. Еволюція категорійної сутності й архітектоніка ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств.....	24
1.2. Особливості формування і використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств.....	41
1.3. Методичні положення оцінювання результативності формування та використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств.....	64
РОЗДІЛ 2.ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	87
2.1. Оцінка ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств та динаміки його реструктуризації.....	87
2.2. Організаційно-інституційне забезпечення формування і використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств....	109
2.3. Механізм організації та ефективність використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств.....	128
РОЗДІЛ 3. КОНЦЕПТУАЛЬНІ НАПРЯМКИ ФОРМУВАННЯ ТА ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	152
3.1. Посилення ролі ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств у розвитку територіальних громад.....	152
3.2. Удосконалення організаційно-економічного механізму формування й використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств (на засадах інтеграції).....	171

3.3. Прогнозні оцінки розвитку виробництва в сільськогосподарських підприємствах області	187
ВИСНОВКИ.....	203
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	210
ДОДАТКИ.....	230

ВСТУП

Актуальність теми. Реформи, структурні зміни та перетворення, що відбуваються у аграрній галузі, спонукали до розвитку приватного сектору, одним із представників якого є сільськогосподарські підприємства. У процесі розвитку аграрної галузі вони довели свою конкурентоспроможність та зайняли місце у сільському виробництві, забезпечуючи населення необхідною кількістю продукції та маючи вплив на вирішення питання продовольчої безпеки. Розвиток сільськогосподарських підприємств та ефективність провадження ними діяльності впливає на рівень життя сільської місцевості: забезпечення робочими місцями жителів, доцільне використання земельних ресурсів, популяризація сільських територіальних громад, розвиток інфраструктури села.

Від сільського господарства залежить розвиток економіки країни. Спостерігається недосконалість використання ресурсного потенціалу в кількісному та якісному вираженні. Під час ведення сільськогосподарських робіт не зосереджено достатньої уваги на характерних особливостях ресурсної бази, які здатні підвищувати ефективність роботи, а це спричиняє недоцільність та нераціональність використання ресурсів (перевикористання).

В умовах ресурсодефіциту, що відчутний у світовій економічній площині, популярності набуває питання про ефективність використання ресурсів. Ресурсний потенціал стає одним із факторів впливу в отриманні високого рівня прибутку сільськогосподарськими підприємствами. Сучасні умови вимагають удосконаленого підходу та механізму до формування та використання ресурсного потенціалу. Сільськогосподарські підприємства мають пряму дотичність у роботі до земельних ресурсів, використання яких потребує науково-інноваційних підходів, щоб посилити родючість ґрунтів для досягнення урожайності та ефективно працювати в умовах необхідності тривалого часу для оновлення певних земельних ділянок. Проведення комплексної оцінки та аналізу використання ресурсного потенціалу набуває особливого значення для визначення рівня ефективності його використання.

Проблематика механізму формування та використання ресурсного потенціалу сільськогосподарськими підприємствами відображається у працях таких дослідників: Н. Красноуцька, Г. Підлісецький, Т. Шабатура, Л. Газуда, Д. Шеленко, А. Висоцька, В. Россоха, Л. Сас, П. Матковський, Л. Кустріч, Ю. Волощук, Л. Масловська, Л. Петришин, О. Скопова, Ю. Мискін, О. Захарчук, М. Шлапак, О. Довгаль, І. Томашук, С. Стоянова-Коваль, М. Малік, О. Шпикуляк, Н. Лемещенко, О. Бородіна, Н. Слободянюк, Р. Шокер, Л. Мельник.

У дослідженнях науковців наведено варіативність тлумачення категорії «ресурсний потенціал», розглянуто характерні особливості ресурсного потенціалу в сільському господарстві та його функціональне призначення, схарактеризовано чинники впливу на ресурсний потенціал сільськогосподарських підприємств. Однак, враховуючи важливість ресурсного потенціалу для роботи підприємств, варто зосередити увагу на таких аспектах: архітектоніці ресурсного потенціалу; комплексному методичному механізмові оцінки ресурсного потенціалу; особливостях взаємозв'язку інституційного забезпечення та формування ресурсного потенціалу; місця і ролі ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств у розвитку та становленні територіальних громад. Необхідність у дослідженні таких аспектів зумовила вибір теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження, результати яких відображено у дисертації, виконано згідно з тематичними планами наукових досліджень учених Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, зокрема за такою темою «Розробка організаційно-економічного механізму удосконалення функціонування виробничо-господарських структур регіону» (номер держреєстрації 0111U000875, 01.2011–12.2025 рр., керівник Баланюк І. Ф.), у межах якої проаналізовано основні показники впливу на використання ресурсного потенціалу та розроблено на перспективу прогноз виробництва сільськогосподарських культур у сільськогосподарських підприємствах.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є наукове обґрунтування теоретико-методичних засад і практичних підходів до ефективного використання ресурсного потенціалу сільськогосподарськими підприємствами.

Для досягнення поставленої мети слід розв'язати такі *завдання*:

- вивчити сутність та архітектуру ресурсного потенціалу;
- з'ясувати характерні особливості формування ресурсного потенціалу у діяльності сільськогосподарських підприємств;
- узагальнити методологічні положення оцінювання результативності формування ресурсного потенціалу;
- провести оцінку стану ресурсного забезпечення сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області;
- структурувати організаційно-інституційне забезпечення використання ресурсного потенціалу;
- провести аналіз ефективності використання ресурсного потенціалу сільськогосподарськими підприємствами області;
- визначити роль інтеграційних структур у розвитку ресурсного потенціалу та їхній вплив на нього;
- розробити прогнозування виробництва сільськогосподарської продукції з урахуванням ресурсного забезпечення;
- обґрунтувати можливі напрями розвитку ресурсного потенціалу з урахуванням децентралізаційних перетворень.

Об'єктом дослідження є ресурсний потенціал сільськогосподарських підприємств, процеси його формування та використання.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методологічних і практичних основ, які визначають організаційно-економічний механізм формування та використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області.

Методи дослідження. Теоретична та методологічна база дисертаційного дослідження ґрунтується на діалектичному методі пізнання, додатково

залучаючи вже наявні наукові доробки, опубліковані у роботах вітчизняних і зарубіжних вчених з теорії організаційних засад формування та використання ресурсного потенціалу сільськогосподарськими підприємствами.

Для досягнення мети та розв'язання виокремлених завдань використано загальнонаукові й спеціальні методи дослідження, зокрема: абстрактно-логічний (при теоретичному вивченні сутності та архітектоніки категорії «ресурсний потенціал сільськогосподарських підприємств»); аналізу та порівняння (при оцінці фактичного стану визначення динамічних змін у забезпеченні ресурсами сільськогосподарських підприємств); анкетного опитування (для визначення стану ресурсного забезпечення сільськогосподарських підприємств-респондентів); групування (для визначення збиткових та прибуткових сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області); табличного і графічного методів (для відображення теоретичної та аналітичної інформації щодо стану використання ресурсного потенціалу, для наочного відображення отриманих результатів); порівняння (для дослідження наявності земельного, трудового та технічного ресурсного забезпечення за роками); системний (для виявлення характерних ознак ресурсного потенціалу в аграрній галузі); економіко-статистичний (для оцінки впливу факторів на середовище використання ресурсного потенціалу); моделювання (для розробки механізму використання ресурсного потенціалу та розрахунку прогнозної моделі).

Інформаційною базою дисертаційного дослідження є науково-практичні дослідження та публікації вітчизняних та закордонних науковців і спеціалістів-практиків із питань ресурсного потенціалу, законодавчі та інші нормативні акти органів влади України з економічних питань, офіційні матеріали Державної служби статистики України, Головного управління статистики в Івано-Франківській області, Управління міжнародного співробітництва, євроінтеграції, туризму та інвестицій Івано-Франківської обласної державної адміністрації, Національного банку України, статистична та фінансова звітність підприємств, результати особистих спостережень автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розробці й обґрунтуванні теоретичних та методологічних засад і практичних підходів до ефективного використання ресурсного потенціалу сільськогосподарськими підприємствами, зокрема:

удосконалено:

– методологічний підхід до класифікації структурних елементів ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств, запропонувавши розглядати серед елементів цього потенціалу інформаційно-забезпечувальну складову, яка формується із масиву інформаційних ресурсів (нормативно-законодавча база, інструкції, що регулюють технологію виробництва продукції, обробки землі, вирощування рослин, догляду за тваринами, можливість доступу до інтернет-ресурсів) (1.1);

– засади функціонування внутрішньої інституційної системи сільськогосподарських підприємств, яка регулює процеси формування і використання їхнього ресурсного потенціалу, опрацювавши модель функціонування цієї системи, у якій виокремлені підрозділи, що виконують функції з організації використання окремих елементів ресурсного потенціалу (2.2);

– економічну модель прогнозування обсягів виробництва валової продукції сільськогосподарськими підприємствами Івано-Франківської області, яка враховує вплив таких показників: енергетичних потужностей у сільськогосподарських підприємствах, кількості сільськогосподарських підприємств, працівників, посівної площі. Прогнозовані дані можуть бути використані при розробці стратегії ефективного використання ресурсного потенціалу (3.3);

– засади використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств для забезпечення розвитку територіальних громад, доповнивши перелік позитивних наслідків ефективного використання цього потенціалу положеннями щодо урізноманітнення соціальної сфери життя сільських жителів, підвищення інтелектуального рівня населення, забезпечення

комунальних та освітніх закладів продукцією, популяризація територіальних громад (3.1);

набули подальшого розвитку:

– трактування сутності та змісту категорії «ресурсний потенціал», розглядаючи зазначену дефініцію які підвид потенціалу, що утворює систему, яка складається з ресурсів (природних, матеріальних, фінансових, кадрових, нематеріальних, інноваційних, інтелектуальних, соціальних та інформаційних);

– виявлення наявних та прихованих можливостей, управлінських навиків та компетентно-досвідних переваг, що в сукупності дозволяють виробляти сільськогосподарський продукт, отримувати очікуваний фінансовий результат від діяльності, підвищувати свою конкурентоспроможність, досягати поставлених цілей, а також забезпечувати благо населенню країни (1.1);

– розгляд впливу антропогенних та природних факторів на формування середовища використання земельного ресурсу та шляхів уникнення негативних впливів на основі впровадження органічного фермерства (1.2);

– методологічні підходи до оцінки ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств, у яких, на відміну від існуючих, конкретизовані можливості застосування структурно-функціонального моделювання (IDEF0), матричних методів (SWOT-аналіз), описового методу, методу «360 градусів», моделі компетентностей, економіко-статистичного, кореляційного аналізу для отримання додаткової інформації про стан і результати використання цього потенціалу (1.3);

– засади формування інституційної бази використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств; виокремлення рівнів, що формують цю базу (державний, органів місцевого самоврядування, сільськогосподарського підприємства); характеристика функціоналу та завдань суб'єктів впливу на кожному рівні (2.2);

– пропозиції щодо зміни організаційно-правової форми малих і середніх сільськогосподарських підприємств та перехід до інтеграційних структур: спільна діяльність (форма простого товариства), кооператив, аграрний кластер,

членство у яких забезпечить перспективні можливості щодо формування ресурсної бази, а також пропозиції щодо впровадження додаткового виду діяльності – сільський зелений туризм (3.2);

– положення щодо вдосконалення механізму взаємозв'язків сільськогосподарських підприємств і територіальних громад через налаштування рівня комунікації та довірливих відносин для отримання взаємних вигод (3.1).

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані та обґрунтовані у дисертаційній роботі наукові дослідження, висновки і практичні пропозиції є теоретичним та практичним матеріалом для розв'язання питань, пов'язаних з удосконаленням використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області.

Пропозиції з матеріалів дослідження були використані в процесі розробки стратегічних програм щодо удосконалення управління агропродовольчим виробництвом у Івано-Франківській області, зокрема окремі результати були впроваджені у Плані заходів з реалізації Стратегії розвитку Івано-Франківської області на 2021–2023 роки (довідка № 275/01-14/01 від 31.12.2021р.).

Розробки з дисертаційного дослідження щодо механізму формування та використання ресурсного потенціалу використовуються у практичній діяльності фермерського господарства «Персей Агро» (довідка № 9 від 12.05.2023 р.).

Науково-практичні результати дисертаційного дослідження використовуються у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника при викладанні дисциплін «Внутрішньогосподарський контроль», «Оподаткування суб'єктів господарювання» (довідка № 03.04-29/08 від 08.06.2023р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійною науковою працею. Наукові розробки, результати, рекомендації і висновки, що виносяться на захист, одержані автором самостійно. У наукових працях, що

опубліковані у співавторстві, використано лише ті положення та ідеї, які визначені автором.

За результатами наукових досліджень опубліковано 11 наукових праць, зокрема: 3 одноосібні наукові статті та 3 наукові статті у співавторстві в наукових збірниках та журналах, що індексуються такими наукометричними базами, як IndexCopernicus, GoogleScholar, Vernadsky NationallibraryofUkraine, Eurasian Scientific Journal Index (ESJI), CrossReef, 1 наукова стаття – у науковому періодичному виданні іншої держави; 5 публікації апробаційного характеру.

Апробація результатів дисертації. Результати досліджень та основні положення роботи оприлюднено й обговорено на міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми та перспективи розвитку агро- та електроінженерії» (Бережани, 2020 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Національні і світові тенденції розвитку обліку, оподаткування та контролю» (Одеса, 2020 р.); VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Перспективи розвитку освіти, науки і бізнесу в глобальному середовищі» (Тернопіль, 2020 р.); Міжнародній науковій інтернет-конференції «Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення» (Тернопіль, 2021 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми та перспективи розвитку економіки: світові та національні аспекти» (Одеса, 2022 р.).

Обсяг і структура дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Наукова робота містить 27 таблиць, 44 рисунки, 4 додатки. Список використаних джерел налічує 175 найменувань на 20 сторінках. Додатки займають 16 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

1.1. Еволюція категорійної сутності й архітектоніка ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств

Розвиток економіки світу та України, враховуючи стрімкі зрушення та поступальні зміни, спричиняє вплив на суб'єкти господарювання, і зокрема на сільськогосподарські підприємства, змушуючи їх адаптувати методику ведення діяльності до сучасних умов. Привести діяльність сільськогосподарських підприємств до сучасних ринкових вимог неможливо без ефективного та раціонального використання ресурсного потенціалу. Нераціональний підхід до використання ресурсів, а також неврахування ризиків, які можуть бути наслідком недоцільного використання ресурсного потенціалу, призводить до економічної нестабільності сільськогосподарських підприємств, спричиняє кризові періоди в їхній діяльності та ставить можливість його подальшого розвитку під загрозу.

Ресурсний потенціал є категорією, що впливає на розвиток та конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств, зважаючи на стрімкий розвиток економіки, трансформації у земельному законодавстві та різкі, непередбачувані зміни в сучасному суспільстві. Доцільне, раціональне та збалансоване використання ресурсного потенціалу дозволить збільшити фінансовий результат від діяльності підприємства. Оскільки підприємства агросектору для провадження своєї діяльності послуговуються вичерпними ресурсами, то зосередити увагу на питанні ефективності використання їх є необхідним у контексті сталого розвитку [1, с. 81].

Теоретичне розуміння сутності дефініції «ресурсний потенціал», обґрунтування його структури та елементного складу є підґрунтям для ефективного використання ресурсів у веденні сільськогосподарської діяльності,

раціональності та доцільності при застосуванні окремих видів ресурсів, а також для врахування еколого-економічного аспекту під час провадження діяльності сільськогосподарськими підприємствами.

Наукова література містить чималу кількість напрацювань і досліджень щодо проблематики ресурсного потенціалу, однак, враховуючи різні підходи до трактування самої категорії «ресурсний потенціал», постає необхідність у наступному його вивченні для аналізу та доповнення уже сформованих тлумачень.

У наукових дослідженнях можна виявити, що ресурсний потенціал ототожнюють виключно з ресурсами або пояснюють його тільки як сукупність ресурсів, використовуючи лише ресурсний підхід. Через це потрібно насамперед провести паралель між поняттями «ресурси» та «потенціал» і пояснити, як їхній взаємозв'язок формує ресурсний потенціал підприємства.

Слово «ресурси» має французьке походження і виражає загальне значення «запаси чого-небудь, які можна використовувати у разі необхідності» [2].

Під «ресурсами підприємства» варто розуміти сукупність наявних та необхідних запасів, що дозволяють безперервно провадити діяльність, отримувати дохід, виробляти продукцію або надавати послуги [3, с.89].

Етимологічне значення категорії «потенціал» походить від латинського «*potentia*» і перекладається як «приховані можливості» [2].

Красноутська Н. С. «потенціал підприємства» розглядає як сукупність здатностей ресурсного набору підприємства та його компетенцій досягати бажану економічну ціль для стейкхолдерів шляхом виконання бізнес-процесів [4, с. 12].

Плотник О. Д. не прив'язує прямо розкриття сутності потенціалу підприємства з ресурсами, а зосереджує увагу на функціональній стороні, зазначаючи, що потенціал підприємства розкриває здатність його забезпечувати очікуваний результат або вирішувати поставлені завдання в існуючій системі

внутрішніх і зовнішніх обмежень з урахуванням здатності носія до розвитку [5, с. 46].

Характерною ознакою двох вище розглянутих категорій є їхня належність до господарювального суб'єкта. Ресурси як окрема одиниця можуть існувати поза діяльністю підприємств (водночас зберігати свої потенційні можливості або набувати додаткових), а потенціал буде являти собою невід'ємну складову цього самого підприємства. Водночас взаємозв'язок між цими категоріями формує необхідний компонент підприємства – ресурсний потенціал.

Науки, які відчують на собі вплив соціальних змін та економічних трансформацій проходять етапи еволюції у підходах до розкриття сутності, зокрема до таких належить і «ресурсний потенціал». У науковій літературі виділяють ресурсну, функціональну та результативну (цільову) концепції щодо тлумачення сутності цього поняття [6, с. 328].

З погляду представників ресурсної концепції [7, 8], поняття «ресурсний потенціал підприємства» – це наявна ресурсна база підприємства, за умови використання якої підприємство отримує дохід. Науковців, що представляють Вказану концепцію представляє найбільша кількість учених, погляди яких були першочерговими при тлумаченні теоретичної сутності поняття, яке вони досліджували. Увагу зосереджували переважно на ресурсну складову, зокрема Г. М. Підлісецький, М. І. Толкач у своєму дослідженні визначали ресурсний потенціал як сукупність взаємозв'язаних ресурсів, зокрема земельних, матеріально-технічних, трудових, фінансових [7, с. 65]. Подібну думку мають Н. Г. Міценко та О. І. Кумечко, які зазначають, що величина ресурсного потенціалу визначається обсягом окремих видів ресурсів (земельних, матеріальних і трудових), які перебувають у розпорядженні підприємства [8, с.194].

Однак ми вважаємо, що такий підхід не розкриває всю повноту ресурсного потенціалу, таким чином применшуючи його функціональне призначення та виключаючи ключові характеристики.

Наступною історично розвивається концепція з функціональним підходом, при якій, крім основних функцій ресурсів, розглядають їх наявні та приховані можливості. З розвитком економічних відносин розширюється розуміння та виділяється додатково функціональність, яка властива досліджуваній нами категорії, тобто стає зрозумілим, що відображення ресурсного потенціалу тільки через сукупність засобів підприємства не може достатньо його схарактеризувати.

Проте, на думку деяких дослідників, такий підхід обмежує розуміння зазначеної категорії, внаслідок чого ресурсний потенціал вони розглядають як результат виробничих і економічних відносин, що виникають між суб'єктами господарювання [9, с. 28].

До тлумачень, які характеризують функціональний підхід, можна зарахувати визначення В. З. Бугая та А. В. Горбунової Ю. В. Ключової, які розглядають ресурсний потенціал як сукупність ресурсних можливостей, управлінських здібностей і вмотивованості підприємця; крім того, працівники мають впливати на зовнішні зміни з метою поліпшення діяльності підприємства в умовах конкуренції [10, с. 29]. Вважаємо, що така характеристика цілком відповідає розглянутому типу концепції, але не відображає складності наповнення, адже нівелюється результативна складова. Стає незрозуміло, яким чином кадровий персонал має впливати на зовнішні зміни, адже швидше за все вплив здійснюється у внутрішньому середовищі, враховуючи зміни зовнішніх чинників.

Дещо розширює тлумачення категорії результативний або ще його називають цільовий підхід, де ресурсний потенціал трактують, як сукупність ресурсів підприємства, використання яких дозволить отримати очікуваний фінансовий результат від діяльності. Таке бачення характеризує наслідковий зв'язок між ресурсами, які потрібні для виробництва або надання послуг та їх результатами. Подібність між визначеннями щодо сутності ресурсного потенціалу спостерігається у таких дослідників, як Є. В. Лапін та О. С. Федонін

[11, с. 64; 12, с. 20], які спрямовують увагу саме на результативність від використання ресурсів.

Кожен концептуальний підхід є важливим для подальшого вибору видів та необхідної кількості ресурсів, що забезпечать найбільш вигідне конкурентне положення підприємству. На наш погляд, розтлумачувати економічну сутність категорії варто синергетичним методом, тобто акумулювати усі підходи і таким чином отримаємо найбільш повну картину щодо цієї категорії.

Охоплюючи ресурсну та цільову концепції для розкриття сутності досліджуваної дефініції, О. В. Благоразумова, Н. О. Бражняк, Т. В. Подобед зазначають, що під ресурсним потенціалом підприємства варто розуміти сукупність засобів праці, предметів праці й трудових ресурсів, які організовані та впорядковані у цілісну систему для забезпечення ефективної взаємодії елементів у вигляді ефекту синергії з метою результативного управління суб'єктом господарювання [13, с. 788]. Але варто зазначити, що дослідники оминають увагою функціональний погляд, а також з-поміж ресурсів виділяють тільки трудові, що зменшує повноту охоплення та розкриття сутності дефініції «ресурсний потенціал».

У Додатку А відображено трактування категорії «ресурсний потенціал» відповідно до концептуальних підходів (ресурсного, функціонального, результативного), де можна відстежити, що ресурсна концепція відображена в розумінні більшості науковців. Кожний вид ресурсу акумулює в собі можливості для досягнення поставлених цілей підприємства і таким чином є основою потенціалу, але важливо не оминати увагою також умови, за яких можуть бути використані ресурси.

Окрім класичних підходів до трактувань поняття «ресурсний потенціал» автори з економічного підходу виділяють ще такі: системний, динамічний, комплексний [14, с. 45].

У контексті динамічного підходу трактують не стільки саму сутність ресурсного потенціалу підприємства, як розкривають його вплив на ефективність управлінської діяльності. Такий підхід можливо використовувати

за умови, якщо йдеться про саме підприємство, а не ресурсний потенціал як такий, тому що зміни повинні мати прив'язку до показників якоїсь діяльності для визначення причинно-наслідкових зв'язків. Відповідно до поглядів Я. О. Барибіної, динамічний підхід дозволяє розглянути ресурсний потенціал підприємства в діалектичному розвитку [15, с. 50], тобто порівняти, як його складові елементи чинять вплив на діяльність підприємства на різних проміжках його розвитку.

У наукових публікаціях можна простежити думку, що комплексний підхід є різновидом системного, зокрема у статті [14, с. 45] зазначено, що при використанні комплексного підходу повинні враховуватися технічні, екологічні, економічні, організаційні, соціальні, психологічні, а при необхідності й інші аспекти менеджменту та взаємозв'язку цих об'єктів. Однак не погоджуємося з цим, тому що при системному підході акцент ставиться на ресурсну складову, і розглядають її в ролі системи. До прикладу, у джерелі [15, с. 50] стикаємося з таким баченням: ресурсний потенціал – системна сукупність засобів праці, предметів праці, працівників, враховуючи їхні інтелектуальні та морально-етичні якості, досвід роботи, мотиви, стимули та традиції, що склалися в колективі [15, с. 50]. При комплексному підході, на нашу думку, ресурсний потенціал розглядається усебічно і представляє собою комплекс різних поглядів щодо змісту цього поняття (рис. 1.1.). Отже, у нашому розумінні, варто говорити, що системний підхід є складовою комплексного, а не навпаки.

Варто додати, що більш деталізовано осягнути суть ресурсного потенціалу можливо, розглянувши його за належністю до певної галузі або підприємства. Оскільки аграрна сфера є ресурсномісткою, то трактування ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств буде базуватися на сукупності великого обсягу ресурсів, включаючи їхні специфічні особливості у взаємозв'язку із характерними ознаками провадження діяльності в агросекторі.

Маршалок М. С. зосереджує свою увагу на виробничій складовій, зокрема у його дослідженнях зазначено, що аграрний ресурсний потенціал являє собою

максимально можливу кількість (сукупність) наявних виробничих ресурсів, які можуть бути використані для виробництва сільськогосподарської продукції, визначається кількістю, якістю і внутрішньою структурою кожного ресурсу й характеризується відповідною системою показників, що відображають ці особливості ресурсів [16, с. 239].

Рис. 1.1. Схематичне відображення змісту ресурсного потенціалу підприємства за комплексним підходом*

*Джерело: сформовано автором

Проте варто вказати, що ресурсний потенціал агропромислового комплексу не достатньо характеризувати тільки складом виробничих ресурсів, адже вони відокремлено аж ніяк не можуть охопити всю його величину. Доречно буде доповнити таке визначення, наприклад, природними,

фінансовими, трудовими, майновими, інформаційними та інтелектуальними ресурсами, або конкретно не вказувати саме виробничі ресурси.

Звертаючи увагу саме на сферу агродіяльності, а не узагальнюючи щодо усіх видів підприємств, Л. М. Газуда, О. С. Семененко тлумачать ресурсний потенціал аграрної сфери як сукупність функціональних ресурсів, а саме земельних, матеріальних та трудових, від наявності та ефективності використання яких залежить спроможність суб'єктів господарювання виробляти сільськогосподарську продукцію певного асортименту та відповідної якості [17, с. 12]. Зі свого погляду додамо, що не лише наявність та ефективність використання ресурсів дасть можливість створювати сільськогосподарські товари, а важливим фактором при цьому буде, які можливості зосереджують у собі ресурси сільськогосподарського підприємства. Доцільне та правильне виокремлення можливостей ресурсів є фактором ефективного використання ресурсного потенціалу.

На нашу думку, повним і точним є таке тлумачення: аграрний ресурсний потенціал є видовою складовою потенціалу підприємства та є економічною категорією, яка визначається сукупністю органічно взаємозв'язаних ресурсів сільського господарства, враховуючи перспективу їх використання, у процесі взаємодії яких реалізується їх інтегральна здатність виробляти адекватні їй об'єми продукції і задовольняти потреби населення [18, с. 33]. Однак, ми вважаємо, що формулювання «аграрний ресурсний потенціал» має також частину узагальнення і не визначає прив'язаності саме до сільськогосподарських підприємств, адже мова може йти у такому контексті також про країну, регіон, область, місто і т. ін. Унаслідок цього виникає потреба в окремому потрактуванні ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств.

Визначення, які уже існують, потребують переосмислення, адже варто брати до уваги сучасні ринкові умови господарювання та особливості ведення діяльності сільськогосподарськими підприємствами на території України.

Детальний аналіз та вивчення науково-теоретичних спроб трактування дефініції «ресурсний потенціал» дає змогу в підсумку сформулювати авторське визначення. На нашу думку, під ресурсним потенціалом сільськогосподарських підприємств слід розуміти підвид потенціалу, що утворює систему, яка складається з ресурсів (природних, матеріальних, фінансових, кадрових, нематеріальних, інноваційних, інтелектуальних, соціальних та інформаційних), наявних та прихованих можливостей, управлінських навиків та компетентно-досвідних переваг, що в сукупності дозволяють виробляти сільськогосподарський продукт, отримувати очікуваний фінансовий результат від діяльності, підвищувати свою конкурентоспроможність, досягати поставлених цілей, а також забезпечувати благо населенню країни.

Вивчення особливостей структурних елементів та специфічних ознак архітекtonіки ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств дозволяє ширше осягнути його зміст. Опрацювання літературних джерел [17, с. 12] засвідчує, що в наявних дослідженнях не спостерігається єдиного теоретичного підходу для відображення структури ресурсного потенціалу підприємств, що провадять свою діяльність в агросекторі. Основні елементи варто розглядати, спираючись на специфіку певної галузі, бо залежно від цього буде різнитися важливість того чи іншого ресурсу, а також будуть спостерігатися відмінності в умовах їхнього використання.

У класичному розумінні складовими ресурсного потенціалу є земля, праця і капітал, однак у сучасному розумінні цей список дещо доповнюється і розширюється, беручи до уваги динамічний розвиток економіки. Також важливо додати, що виокремлення тільки такого обмеженого набору складових нівелює специфіку ресурсного потенціалу підприємств різних галузей. Більш цінними у структуризації ресурсного потенціалу є погляди вчених, які дозволяють розширити набір структурних елементів.

Зосереджуючи увагу на аграрній сфері, В. В. Россоха структурні складові потенціалу агропідприємств групує за природною, технологічною та соціальною ознакою [19, с. 41]. Таке структурування дозволяє провести

аналогію між агропідприємствами та сільськогосподарськими підприємствами, між земельними, водними ресурсами, альтернативними джерелами енергії, ресурсами тваринного та рослинного світу, а також здатність їх до використання віднести до природних складових останніх. Технологічна складова відображає сукупність матеріальних, нематеріальних ресурсів, які є необхідними для неперервної сільськогосподарської діяльності, що забезпечує технологічний процес. Соціальну складову відповідно до бачення вище зазначеного науковця будуть формувати кадрові ресурси з наявними професійними навиками та здатністю їх ефективно використовувати в процесі діяльності з метою досягнення поставлених завдань.

У статті [19, с. 49] щодо вивчення ресурсного потенціалу суб'єктів господарювання стикаємося з думкою, що, окрім загальноприйнятих складових, можливо виокремити бізнесову складову, яка акумулює в собі комерційний та організаційний потенціали. Комерційний потенціал складається з сукупності товарів, які виготовлені та готові до реалізації, і методології здійснення робіт та надання послуг; організаційний потенціал – з організаційної структури підприємства, ефективності внутрішньо фірмового менеджменту, стратегічного менеджменту та внутрішніх-зовнішніх зв'язків, комунікацій [19, с. 50]. На нашу думку, робити прив'язку організаційного потенціалу виключно до бізнес-складової є недоцільним. На кожному етапі, починаючи від створення підприємства і розглядаючи його поточну діяльність, буде спостерігатися присутність організаційних елементів.

Зрозуміло, що основною метою управління та організації як складових структури є просування суб'єкта господарювання у бізнес-середовищі, але співвідношення тільки з ціллю досягнення, не звертаючи уваги на інші супроводжувальні етапи, обмежує їх функціональне призначення. Як варіант, можна виокремити управлінсько-організаційний потенціал, який, окрім, зазначених вище складових, варто доповнити: підприємницько-інтелектуальними здібностями; наявністю інструкцій, внутрішніх постанов, що регулюють діяльність підприємства, а також внутрігосподарських

контролювальних органів; відповідність інфраструктури до потреб ефективної роботи підприємства.

У наукових працях [20, с. 34] структуру ресурсного потенціалу підприємств узагальнювальним підходом представлено шляхом виокремлення об'єктних та суб'єктних складових. До першої структурної складової належать ресурси, що мають уречевлений характер: виробничі, трудові, фінансові, майнові, природні. Об'єктну складову формують інформаційні, інтелектуальні ресурси, підприємницькі здібності, тобто ті, що уособлюють нематеріальну частину ресурсного потенціалу, вони визначені як передумова, як загальноекономічний, загальногосподарський чинник раціонального використання об'єктних складових [20, с. 34].

У дослідженні О. В. Латишевої [21, с. 127] виділено такі складові структури ресурсного потенціалу з включенням відповідних елементів: матеріально-технічна, трудова, фінансово-майнова, нематеріальна, екологічна і соціальна. У розумінні авторки нематеріальна складова містить інформаційні ресурси, але кращим доповненням, на наш погляд, варто виділити ресурси інформаційні в окрему складову – інформаційно-забезпечувальну. До такого виду складової слід зарахувати ресурси, що містять у собі інформативний характер: нормативно-законодавча база, що регулює діяльність у сфері ведення сільського господарства, інструкції з технології виробництва сільськогосподарської продукції, обробки землі, висаджування, оброблення та вирощування рослин, догляду за тваринами (молодняком та дорослими особинами), посібники з експлуатації сільськогосподарської техніки та інтернет-ресурси.

Елементи, що формують структуру ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств, враховуючи названий підхід [21, с.127], відображені на рис. 1.2.

Виробничий потенціал сільськогосподарського підприємства формується на основі сукупності оборотних і необоротних активів та представляє

матеріально-технічну складову. Значний відсоток виробництва в сільському господарстві залежить від наявності земельного активу.

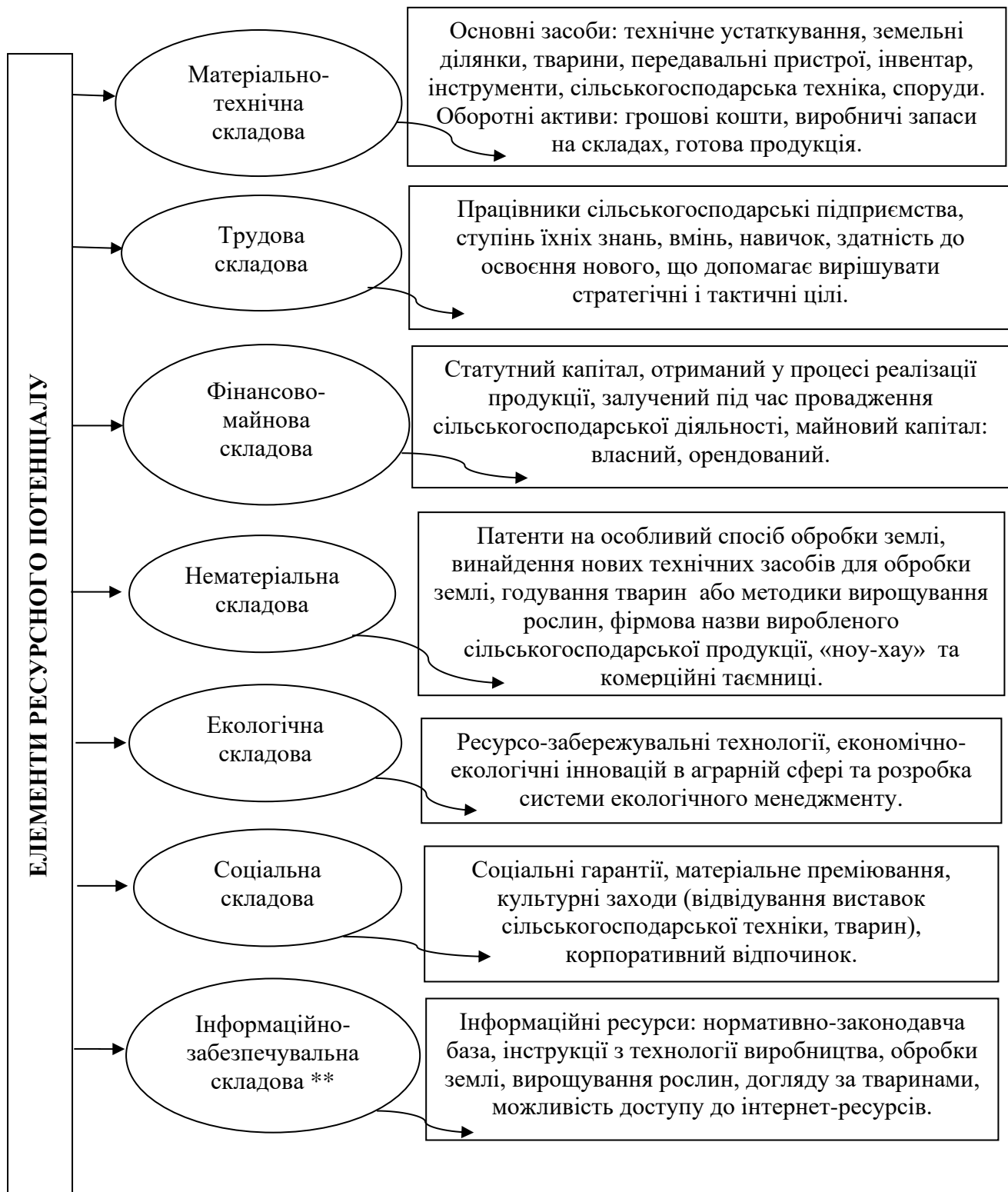

Рис. 1.2. Структурні елементи ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств *

*Джерело: сформовано автором на основі [3]

**Додатково запропонована інформаційно-забезпечувальна складова

Земля є ціннісним надбанням у цілому для країни, а агропідприємствам володіння таким ресурсом забезпечує можливість проводити свою діяльність, адже на етапі планування першочерговим постає питання – джерела отримання земельних ділянок у використання (придбання, оренда).

Земля в ролі ресурсу зберігає важливість для господарювальних суб'єктів також через свої особливі властивості:

- вона не створена людиною, таким чином користуватися можна тільки уже наявними земельними ділянками, які не експлуатуються іншими, шляхом купівлі або оренди;

- рівень родючості – не всі земельні ділянки, які пропонуються, підійдуть для ефективної роботи в сільськогосподарській сфері;

- незамінність – земля на сучасному етапі економічного розвитку не може бути замінена іншим ресурсом для отримання ідентичної корисності у господарюванні;

- на відміну від інших ресурсів, земля в умовах її використання не втрачає свої властивості, за умови раціональної експлуатації, а навіть може їх примножувати [21,с.127].

Відповідно до Земельного кодексу України (ст. 22. п. 2) «до земель сільськогосподарського призначення належать: сільськогосподарські угіддя (рілля, багаторічні насадження, сіножаті, пасовища та перелоги); несільськогосподарські угіддя (господарські шляхи і прогони, полезахисні лісові смуги та інші захисні насадження, крім тих, що віднесені до земель інших категорій, землі під господарськими будівлями і дворами, землі під інфраструктурою оптових ринків сільськогосподарської продукції, землі тимчасової консервації тощо)» [22]. Теперішні умови господарювання вимагають забезпечення сільськогосподарських підприємств необхідною технікою, що дозволить, по-перше, якісно виконувати роботу, а по-друге, скоротити час на виготовлення продукції, зменшити навантаження на працівників та звісно підвищити конкурентоспроможність серед аналогічних підприємств.

Дослідники зазначають, що основні засоби мають вплив на удосконалення процесу праці в сільському господарстві, а також підвищують рівень механізації та автоматизації виробництва, що дозволяє виконувати сільськогосподарські роботи вчасно і з високим ступенем ефективності та якості [17, с. 14].

Наявність лише матеріально-технічної бази не дозволить підприємству проводити свою заплановану діяльність, адже, як очевидно, оборотні та необоротні активи потребують управління ними, тобто залучення трудових ресурсів. Подібну думку щодо важливості залучення людини до виробничо-економічного процесу висловлює В. П. Рябоконт, який зазначає, що науково-технічна революція призводить до підвищення ролі людини у виробництві, озброює її новою технікою і, з одного боку, підсилює цю роль, а з іншого – формує збільшений попит на працівників найвищої кваліфікації [23, с. 115]. Трудова структура базується на основі кадрового потенціалу, який містить такі елементи: працівники різних структурних підрозділів та рівнів управління, сукупність знань кадрового персоналу, прихованих можливостей до розвитку вмінь та навичок, здатності оперативно реагувати на внутрішні та зовнішні фактори.

Ефективність трудового потенціалу залежить від таких факторів: рівень компетенції працівників, забезпечення матеріально-технічною базою, клімат у трудовому середовищі, ступінь довіри керівництва до працівників, розуміння кадровим персоналом поставлених стратегічних завдань і вміння управлінського апарату забезпечувати потреби працюючих [1, с. 82]. Високий відсоток ефективності від використання трудового потенціалу залежить також від постійності кадрового складу, який доволі важко забезпечити, особливо в сільському господарстві, враховуючи сезонний характер залучення працівників та великі проміжки часу між періодами початку виробництва й реалізації продукції та отримання прибутку.

Використання кадрових ресурсів має на меті реалізувати для підприємства можливості на організаційному, управлінському та виконавчому

рівнях, які взаємопов'язані, залежать переважно від факторів внутрішнього середовища та мають свою важливість для ефективності діяльності підприємства. Можливості організаційного рівня закладені в діяльності кадрового персоналу, яка направлена на забезпечення високого рівня конкурентоспроможності на основі професійних якостей працівників.

Комплекс пунктів, що складаються зі здатності пристосовуватися до управлінських потреб, використання методів під час контролю за поставленими завданнями, організації взаємодії та комунікації кадрів, вибору структури підпорядкування, делегування завдань відповідно до ступеня підготовленості, вибору форми виплати заробітної плати, створюють групу можливостей управлінського рівня.

Якщо можливості, що реалізуються на організаційному й управлінському рівнях розглядаються здебільшого, як додаткові, то можливості виконавчого рівня є необхідністю. Вони виражаються через можливість працівників виконувати конкретну роботу, їхні професійні навички, здатність до сприймання нової інформації, компетенцію в галузі, мобільність у сфері використання нових технологій, дисциплінарний рівень.

У такому контексті невідривно пов'язаною із трудовою складовою є соціальна (рис. 1.3.). Забезпечення належними умовами праці, наявність соціальних гарантій (нормований згідно з законодавством робочий час, відповідність графіка роботи встановленому режиму, офіційне працевлаштування, можливість отримувати кошти за щорічну відпустку, отримання права перебувати на лікарняному, можливість виходу на пенсію), своєчасність виплати заробітної плати, наявність грошового преміювання, повага зі сторони керівництва, а також дотримання трудового законодавства формує соціальну складову.

Особливо в сільському господарстві потрібно звертати увагу на умови праці, адже працівники, які безпосередньо беруть участь у висаджуванні та збиранні рослин на полях, догляді за тваринами і рослинами затрачають значну кількість фізичної праці, включаючи роботу з препаратами для удобрення

грунту, знищення шкідників, які мають вплив на органи дихання, стан шкіри тощо. Такі умови, на нашу думку, мають передбачати додаткові компенсаційні виплати працівникам або використання необхідного захисту, який унеможливить отримання негативних наслідків для здоров'я під час роботи з хімічними речовинами.

Рис. 1.3. Модель взаємозв'язку кадрової та соціальної складових структури ресурсного потенціалу*

*Джерело: сформовано автором

Фінансовий капітал, який закладається при заснуванні сільського господарства, залучений та отриманий у результаті провадження господарської діяльності: продаж виробленої продукції або надання послуг у сфері туризму, а також майно, що є власністю або ж залучене на договірній основі, – є елементами, що формують фінансову частину [1, с.82]. Майнова частина формується із просторових ресурсів, до яких можна віднести наявні об'єкти

нерухомості та місця розташування – склади зберігання кормів для годівлі тварин, птахів, насіння, готової продукції, місця зі встановленими комунікаціями, стійла для тварин, приміщення, де розміщені клітки для утримування птахів або тварин, сіносковища, силосні та сінажні споруди тощо.

У сільському господарстві залучаються до виробництва продукції також нематеріальні активи, які для підприємств забезпечують набір конкурентних переваг та збільшення ринкової вартості продукції, а ще створюють додаткові вигоди для інших ресурсів. Нематеріальна складова базується на основі інтелектуального потенціалу, а також включає новітні розробки (інноваційний потенціал), тобто певною мірою відображає взаємозв'язок та взаємозалежність цих двох видів потенціалу. Відповідно до узагальненої класифікації в сільському господарстві нематеріальні активи можна розподілити таким чином: активи, що використовуються для збуту продукції – торгова марка (власне виробництво сиру, молока, джему, соку тощо), фірмова назва; активи, що є авторським правом (комерційні таємниці, розробки нового ефективного обробітку землі, селекція рослин, секрети виробництва); активи, що формують права на користування – права на власність земельних ділянок, права оренди земельної ділянки, права користування надрами, ліцензія, дозволи на використання водних ресурсів [24, с. 91]. Нематеріальні активи наявні у виробництві кожної одиниці продукції сільськогосподарських підприємств, адже готовий продукт містить розумовий та фізичний вклад усіх працівників, однак на практиці мало й недостатньо вділяють цьому уваги під час управління ресурсним потенціалом.

Враховуючи концептуальні засади сталого розвитку суспільства, питання щодо екології гостро постає у всіх аспектах економічної діяльності, а оскільки, сільськогосподарські підприємства безпосередньо виснажують землі з ціллю отримати продукцію для реалізації, то мають свою діяльність провадити на основі еколого-економічних принципів. Складові інтелектуального потенціалу мають продукувати можливості для використання та обробки земель інтенсивним методом, а не тільки шляхом нарощення території для ведення

сільськогосподарської діяльності. Для забезпечення повноти використання ресурсного потенціалу підприємствам, що є частиною агропромислового комплексу, слід залучати до застосування ресурсо-зберігальну техніку (смайти), альтернативні види енергії, працювати над розробкою новітньо-інноваційних методів ведення сільського господарства, визначати на управлінському рівні, за яких умов можна отримати максимальний прибуток, не відступаючи від концепції сталого розвитку [25, с. 402]. Важливість та актуальність екологічних елементів простежується у працях вітчизняних науковців [26, с. 144], де детально зосереджена увага на розвитку біоенергетичного потенціалу. Оскільки від основної діяльності в сільськогосподарських підприємствах залишається значний відсоток побічної продукції та відходів, то постає питання щодо можливості повторного використання або пошуку шляхів для утилізації з урахуванням принципу екологічності. Автори наголошують, що здійснення таких заходів можливе за рахунок використання азів циркулярної економіки, та демонструють, як практично можна використовувати залишки в сільському господарстві на основі піраміди цінності біомаси [26, с. 148].

Отже, процеси, що стосуються змін в економіці та тенденції до глобалізації ринкових умов господарювання вносять корективи в структуру ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств, розширюючи та доповнюючи елементний склад, відображаючи нові можливі взаємозв'язки між складовими, таким чином збагачуючи та підвищуючи його функціональність.

1.2. Особливості формування і використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств

Формування ресурсного потенціалу є складним, багатоступеневим, варіативним та періодично змінюваним процесом, який залежить від впливу зовнішніх та внутрішніх факторів, а також від специфіки та особливостей

галузі, у якій функціонує підприємство. Кустріч Л. О. зазначає, що сам ресурсний потенціал формується як певна комбінація різних груп наявних у підприємства агробізнесу ресурсів [27, с. 162]. Однак, хочемо зауважити, що формування та використання ресурсного потенціалу залежить від вибудованої системи управління, тобто тільки фактична комбінація ресурсів не здатна забезпечити ефективну роботу сільськогосподарських підприємств, і як наслідок не дозволить отримати необхідний та очікуваний фінансовий результат – прибуток.

Процес формування та використання ресурсного потенціалу в сільському господарстві має причинно-наслідковий зв'язок, адже рівень досконалості та раціональності в підходах до формування ресурсного потенціалу впливає на ефективність його використання.

Для управління ресурсним потенціалом фахівці повинні володіти повнотою необхідної інформації, до якої зокрема будуть належати відомості про наявність видів ресурсів сільського господарства та належність їх до класифікаційної ознаки. Засоби, що формують ресурсний потенціал і які використовуються сільськогосподарськими підприємствами та забезпечують їхню безперебійну й ефективну роботу, можуть поділятися за різними кваліфікаційними ознаками. Групування ресурсів сільськогосподарських підприємств дозволить виокремити види потенціалів, що відображають повноту категорії «ресурсний потенціал» та особливості, що впливають на формування ресурсного потенціалу.

Зокрема, О. Д. Плотник розглядає економічний аспект потенціалу сільськогосподарських підприємств, відображаючи його структуру через матеріально-речову складову, виділяючи агробіокліматичний, техніко-технологічний, фінансовий потенціали; соціально-економічну – трудовий потенціал; організаційно-управлінську: підприємницький, інформаційний, інфраструктурний потенціали [5, с. 46]. Під час ведення сільського господарства неможливо оминати вплив зовнішніх природних чинників, а при використанні земельних ресурсів – це є першочерговою необхідністю. З огляду

на це постає необхідність у розгляді вище згаданого науковцем агробіокліматичного потенціалу, який включає у себе зовнішні чинники впливу на формування ресурсного потенціалу загалом. Цей вид потенціалу можна трактувати як набір можливостей, якими може скористатися розпорядник у сфері сільського господарства, при цьому не маючи можливості здійснювати прямий вплив на фактори, що будуть формувати такі можливості.

Агросектор потребує значного залучення природних ресурсів, які характеризуються сукупністю специфічних ознак та властивостей, що у взаємозв'язку можуть як сприяти отриманню високого рівня прибутковості, так і створювати бар'єри в процесі сільськогосподарської діяльності. За умови сприятливої інтеграції виробничо-управлінських, кліматичних та біологічних складових скорочуються витрати часу та фінансові ресурси на додаткові дослідження, які мають на меті вирішення проблеми узгодженості використання агробіопотенціалу з іншими видами та знижуються ризики отримання від'ємного значення фінансового результату від господарської діяльності. Тому в процесі формування ресурсного потенціалу управлінцям вкрай необхідно оцінити біопотенціал рослинництва, тваринництва та земельно-ресурсного потенціалу, враховувати кліматичні умови та періодично проводити прогнозування щодо можливості їх зміни (рис. 1.4).

Важливим кроком на етапі планування сільськогосподарської діяльності є оцінка біопотенціалу земельних ресурсів. Адже якщо розглядати рослинництво, то якість (основні природні властивості) ґрунту, рівень родючості ґрунту, здатність його до відновлення, показники насичення ґрунту речовинами, які необхідні для вирощення конкретних видів рослин, ступінь забруднення, дозволить визначити пріоритетні напрямки в основній діяльності (вирощування яких рослин найбільше підходить для такого типу ґрунту та яку фінансову результативність це може принести). З іншої боку, така інформація для підприємства, що планує вирощувати конкретні види культур, дозволить вирішити, чи доцільно використовувати той чи інший земельний ресурс у своїй діяльності.

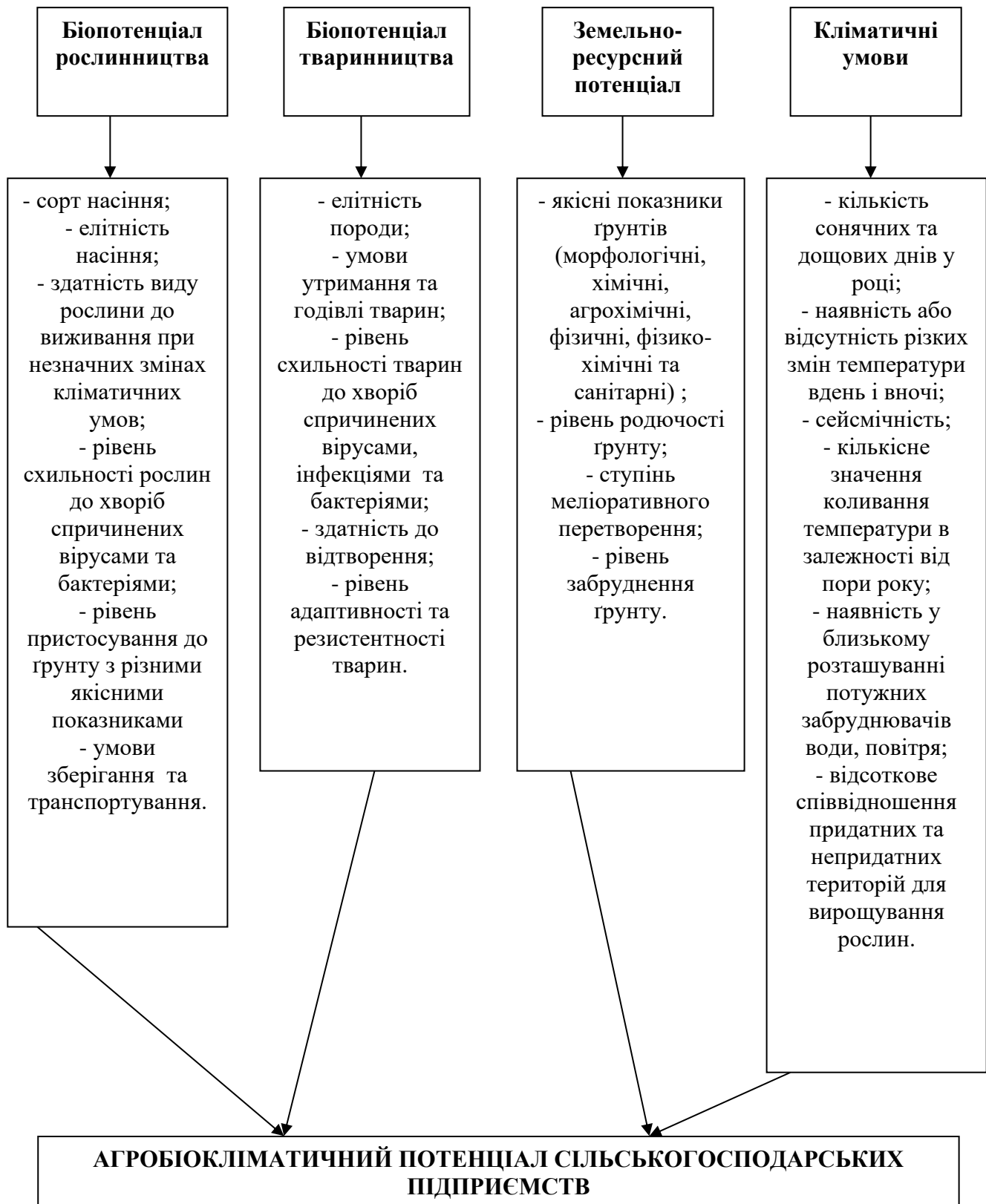

Рис. 1.4. Склад та чинники, що впливають на формування агробіокліматичного потенціалу сільськогосподарських підприємств *

* Джерело: сформовано автором на основі [28, с. 124-130]

Техніко-технологічний потенціал базується на посиленому використанні у діяльності сільськогосподарських підприємств машин, механізмів,

обладнання та впровадженні технологій, що в сукупності сприятиме виготовленню якісної продукції, отриманню більших доходів та зміцненню своїх позицій серед конкурентів.

За словами Ф. І. Євдокимова, техніко-технологічний потенціал характеризується максимальною здатністю підприємства в теперішній час і в найближчому майбутньому випускати за визначений період часу (рік, квартал, місяць) доброякісну продукцію певного асортименту, технічного рівня та якості на основі створеної системи елементів організаційно-економічної структури, яка постійно удосконалюється на інноваційній основі [29, с. 27], тобто цей потенціал покращує виробничі можливості сільськогосподарських підприємств.

Напрямки, запропоновані на державному рівні для розвитку інноваційних технологій, які дозволять удосконалити роботу сільськогосподарських підприємств та посилити ефективність використання ресурсного потенціалу, визначено в Постанові Кабінету Міністрів України «Деякі питання визначення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня на 2017–2022 роки» [30].

Стратегічне спрямування цих напрямків полягає у використанні технологій, які зможуть забезпечувати ґрунтоохоронне землеробство, удосконалити підходи до діагностики захворювань у тваринництві та рослинництві, дозволять отримувати продукцію високої якості та будуть сприяти розвитку високопродуктивних альтернативних джерел палива для роботи машин і механізмів, що забезпечуватимуть роботу сільськогосподарських підприємств.

Частина техніко-технологічного потенціалу формується із наявної та потенційної технічної бази, яка відповідно до досліджень вчених складається із засобів і знарядь праці, що в майбутньому будуть використовуватися в процесі виробництва [31, с.139]. Машини і механізми, які формують технічну базу сільськогосподарських підприємств, мають забезпечувати скорочення операцій при обробітку землі, зменшувати час на виконання цих операцій із збереженням ефективності, створювати сприятливі умови для заготівлі кормів,

а використання сільськогосподарського технічного обладнання має унеможливити завдання шкоди екосистемі та створювати сприятливі умови для вирощування рослин. Основні види техніки, які використовуються в сільському господарстві, відображені у табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Основні види механізмів, що забезпечують ефективну роботу у сільському господарстві *

Вид механізму	Призначення
Трактори: - універсально-просапні; - орно-просапні; - спеціалізовані; -трактори загального призначення.	Залежно від типу можуть використовуватися для орання, культивуації, збирання урожаю, боронування, функціонують у догляді за просапними культурами* та у землерийних роботах. Особливістю спеціалізованого типу тракторів є те, що їх застосовують у болотянистих та гірських місцевостях.
Тракторні причеи та напівпричеи	Застосовуються для перевезення малих тварин на невеликі відстані, зібраного урожаю, зерна, готової продукції; використання у процесі годівлі великої рогатої худоби – роздавання корму.
Сівалки	Даний вид механізму призначений для спрощення та ефективності посіву, окремі види також пристосовані для мульчування посіву зернових та бобових культур.
Зернозбиральні комбайни	Призначення – збирання та транспортування зерна.
Силосозбиральні комбайни	Придатні для використання у процесах обробки урожаю, підбирання трави, жатки для кукурудзи та хмизу, подачі скошеної маси.
Прес-підбирачі	Машини, які використовуються для заготівлі сіна, він дозволяє зібрати сіно та сформувати його у тюки для подальшого зберігання.
Плуги (сільськогосподарські)	Вид обладнання, який призначений для орання землі.
Дискові борони	Використовуються для розпушення землі, а також диски шляхом розрізання залишків рослин, коріння, бур'яну сприяють вирівнюванню шарів ґрунту.
Обприскувачі	Механізм, які використовуються на етапі обробки рослин від шкідників шляхом скроплювання засобами захисту рослин.
Мульчувачі	Застосовується для подрібнення решток у ґрунті на полях після збирання урожаю та забезпечує перетворення залишків рослин на добрива.

*Джерело: сформовано автором

Варто додати, що використання технологічних засобів підприємствами має вплив не тільки на виробничий потенціал, а й нерозривно буде пов'язуватися з формуванням трудового потенціалу: кількість працівників,

кваліфікаційні вимоги, ступінь володіння сучасними технологіями, рівень адаптації у використанні нових технічних засобів тощо. Трудовий потенціал сільськогосподарських підприємств формується шляхом використання трудових ресурсів, включаючи їхні можливості та властивості. Рівень забезпеченості трудовими ресурсами в кількісному вимірі великою мірою залежить від рівня відтворюваності сільського населення на території, де веде свою діяльність сільськогосподарське підприємство.

Персонал в аграрній галузі формується із таких характерних їй професій, окрім загальних: головний агроном, зоотехнік, ветлікар, бригадир тракторної бригади, землевпорядник, завідувач току, завідувач розсадника (розплідника), технолог, тракторист, інженер з меліорації, оператор інкубаторно-птахівничої станції, оператор машинного доїння, оператор свинарських комплексів і механізованих ферм, готувач кормів, агрокібернетик, агроном-економіст [32]. У сучасних умовах професії галузі сільського господарства України користуються низькою популярністю серед здобувачів освіти. Проте науковці [33] все частіше говорять, що особи, які мають освіту інженерів, бухгалтерів, спеціалісти IT-сфери, у поєднанні зі знаннями про сільське господарство зможуть формувати професії, які будуть мати високий попит у майбутньому, до прикладу, можна виділити такі: сіті-фермер, агроном-генетик, біохакер, сільськогосподарський еколог та оператор дронів. Названі спеціальності тісно пов'язані з використанням модернізованої сучасної техніки та впровадженням новітніх технологій, що демонструє високий ступінь взаємозв'язку між складовими у формуванні ресурсного потенціалу [33].

Активною частиною трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств є сільське працездатне населення, але, враховуючи сезонність досліджуваної галузі (підвищене навантаження під час сезону збору урожаю, нестача основних трудових ресурсів), робочою силою може бути також міське працездатне населення, на основі цивільно-правових договорів, кількість якого зазвичай потребує визначення перед початком сезонних робіт. Оцінку доцільності формування трудового потенціалу можливо здійснити в процесі

його використання, а підвищити ефективність використання – за допомогою управління. У своїх дослідженнях І. Ф. Баланюка та Л. С. Федорняк зазначають, що правильно сформований персонал буде становити тільки половину від трудового потенціалу, необхідним є ефективне його використання [34, с. 25]

Використання трудових ресурсів включає у себе людські взаємовідносини, які відображають складний набір компонент, що будуть формувати структуру трудового потенціалу. У науковій літературі виділяють такі основні складові структури трудового потенціалу: кадрову, професійну, кваліфікаційну, організаційну (рис. 1.5.) [35, с. 15].

Рис. 1.5. Основні складові трудового потенціалу *

* Джерело: сформовано автором на основі [35, с.15-16;]

Опрацювання наукових досліджень [34; 36] дозволяє виділити такі особливості у формуванні та використанні трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств:

– робочі години в періоди посіву та збору урожаю, розведення та появи молодняка можуть перевищувати норми навантаження, які передбачені в законодавстві, але завдяки впровадженню підсумованого обліку робочого часу загальна кількість годин за період буде дорівнювати нормам [36, с. 75];

– персонал аграрної галузі може надавати в оренду власні земельні ділянки, майно сільськогосподарському підприємству, де працює [34, с. 25];

– залежність процесу формування персоналу сільськогосподарських підприємств від демографічної ситуації у селах та ступеня міграції населення;

– потреба у кількості працівників робочих професій є змінною та залежить від сезону (підвищення або зменшення навантаження на одного працівника);

– здатність і готовність працівників до важкої фізичної праці;

– можливість деяких фахівців почергово бути зайнятим у «польовій» та офісній роботі.

У процесі управління кадрами варто віділяти увагу соціальним компонентам. Тут потрібно звернути увагу на такі аспекти, як вмотивованість персоналу, що буде залежати від рівня заробітної плати; психологічний аспект – відносини у колективі, рівень об'єктивності та справедливості керівництва у відношенні до працівників, роль керівника в управлінні сільськогосподарським підприємством, налагодженість довіри між керівником, апаратом управління та працівниками (синергія між суб'єктом і об'єктом управління).

Для того, щоб отримати позитивні результати від роботи важливо, щоб підприємство володіло інформацією про те, якими саме компетенціями мають бути наділені працівники усіх рівнів та необхідних професій. Працівники мають розуміти, яку роботу, коли і як виконувати, мати відповідну кваліфікацію, бути готовими понести покарання в матеріальному чи нематеріальному вираженні за неякісно виконану роботу, прагнути до

самовдосконалення та професійного росту шляхом підвищення своєї кваліфікації та приведення рівня своїх знань до вимог сучасності. А завдання керівника у взаємодії з персоналом буде полягати у сприянні підвищення самооцінки, розуміння працівника як незамінної одиниці на підприємстві та розвитку командного духу. З цього приводу Л. П. Петришин зазначає, що вироблення рис гордості за роботу, яку виконує особистість на підприємстві, є співзвучним із почуттям патріотизму, і воно полягає в розумінні того, що ніхто інший, крім тебе, не може краще виконувати ті функції, які ти виконуєш [37, с. 66].

Ефективність залучення трудових ресурсів залежить від ступеня вмотивованості персоналу, високий рівень якого буде сприяти тому, що працівники зможуть виконувати свої обов'язки якісніше та продуктивніше. Вирішення цієї проблематики буде входити в завдання управлінського персоналу, якому варто спершу здійснити оцінку та аналіз існуючого рівня мотивації і визначити основні заходи, що дозволять підвищити його. На мотивацію персоналу впливають: сума заробітної плати та її відповідність виконаній роботі; можливість кар'єрного росту працівника (підвищення за рангом); заохочення у вигляді преміювання за понаднормове виконання обов'язків; оперативність реагування керівництва на запити працівників; забезпеченості персоналу соціальним захистом з боку працедавця; відчуття «здорової» конкуренції між працівниками. Важливо, щоб мотиваційні заходи враховували специфіку роботи окремих підрозділів сільськогосподарських підприємств. На цей нюанс звертають увагу у своєму дослідженні Г. В. Циганенко, М. А. Місевич, В. М. Ходаківський, які зазначають, що політика мотивації повинна бути орієнтованою на окремі професійні групи робітників сільськогосподарського підприємства або на виробничий / управлінський персонал загалом, оскільки в умовах сільського господарювання є суттєва різниця у змісті та умовах праці окремих груп персоналу, використовуються різні технології його роботи тощо [38].

Ресурсний потенціал, із погляду О. С. Скопової, формується з виробничого потенціалу, ділового потенціалу, відтворювального потенціалу [39, с. 27]. Виробничий потенціал є першоджерелом у діяльності сільськогосподарських підприємств та складається з матеріальних, природних, трудових ресурсів.

За твердженням О. С. Скопової фінансові, інвестиційні та інноваційні ресурси утворюють відтворювальний потенціал [39, с. 28]. Проте, на нашу думку, інноваційні ресурси не варто зараховувати до відтворювального потенціалу, адже залучення фінансових ресурсів призведе до отримання коштів у вигляді прибутку, вкладення інвестицій – отримання дивідендів, які згодом можна знову залучити до діяльності сільськогосподарських підприємств, а вірогідність, що результат використання інноваційних ресурсів у діяльності сільськогосподарських підприємств дасть поштовх у майбутньому до винайдення нових інновацій, є дуже низькою. Тому запропоновано при такому розподілі віднести інноваційні ресурси до ділового потенціалу, або ж виділити окремо інноваційним потенціалом, що у теперішніх умовах ведення підприємницької діяльності буде найдоречніше.

Інформаційні та управлінські ресурси формують діловий потенціал сільськогосподарського підприємства. Під діловим потенціалом підприємства слід розуміти сукупність наявних ресурсів та можливостей, які дозволяють виробляти продукцію або надавати послугу з найбільшим позитивним результатом, а також дають змогу презентувати вироблений продукт чи надану послугу серед конкурентів та споживачів з найкращого боку [39, с. 27; 5, с. 45].

Діяльність у сільському господарстві має власні характерні особливості, які мають дотичне відношення до ресурсного потенціалу та формують специфічні ознаки його використання (рис. 1.6.).

Насамперед слід зазначити, що на діяльність підприємств аграрного сектору та на формування їх ресурсного потенціалу впливають природні чинники: сезонність, залежність від погодних умов та природних явищ (потопи, пожежі, велика кількість опадів, посуха, заморозки, урагани, град), зміна

кліматичних умов (глобальне потепління, що спричиняє зміни в порах року та впливає на вирощення звичних видів рослин, ускладнюються умови утримання тварин та їх годівлі), мутація вірусних хворіб тощо.

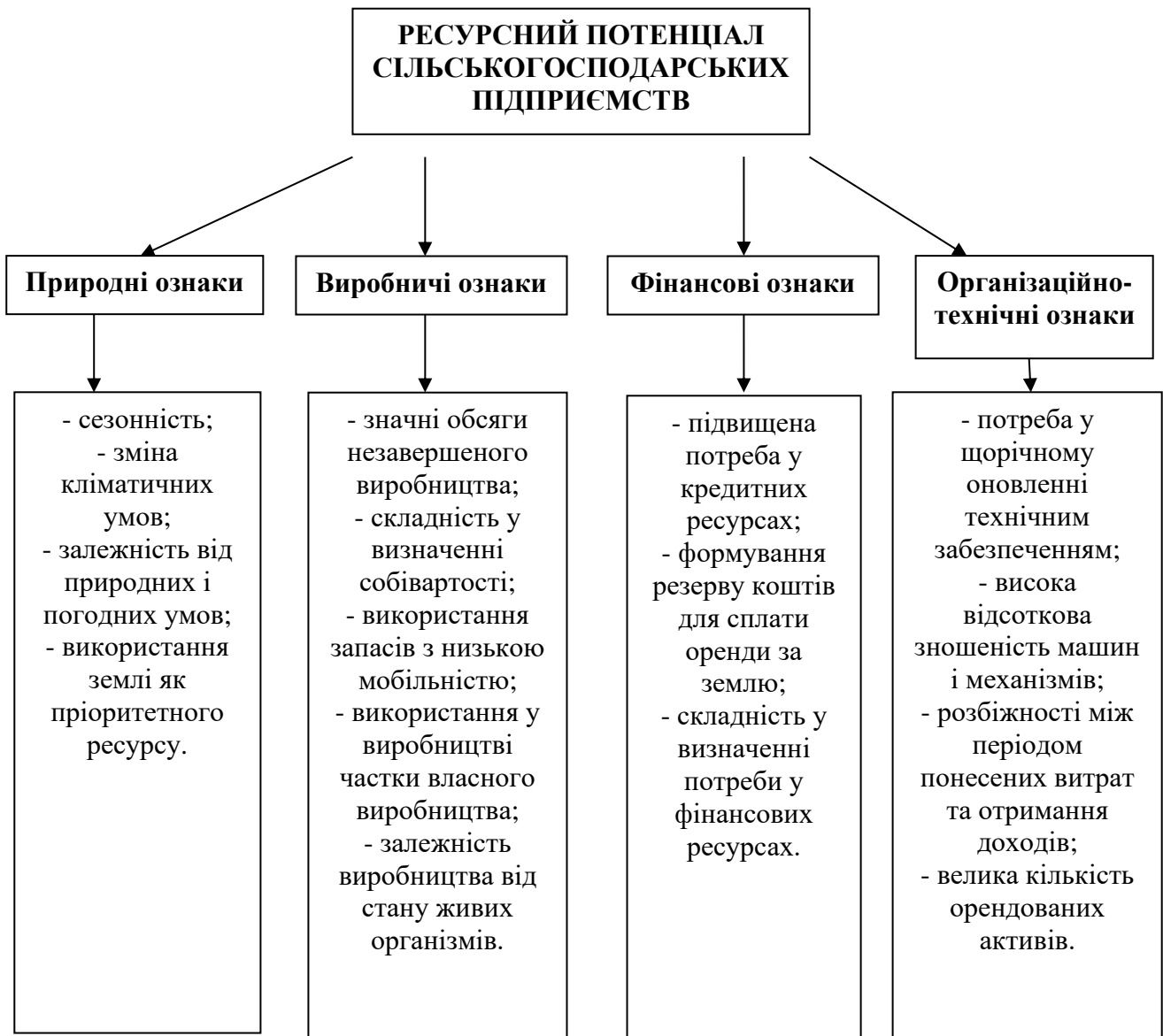

Рис. 1.6. Характерні ознаки, що впливають на ресурсний потенціал сільськогосподарських підприємств *

* Джерело: сформовано автором на основі [41, с. 323-326]

Залежність від природних факторів підвищує ризики в роботі та змушує керівництво підприємства перебувати в умовах постійної невизначеності. Продукція, яку виробляють підприємства сільськогосподарської галузі, вимагає різних умов зберігання, транспортування й термінів реалізації, а це потребує

розуміння працівниками технологічного циклу та взаємозв'язку всіх підрозділів сільськогосподарського підприємства.

Однією з особливостей ведення діяльності в аграрній сфері є використання землі як основного засобу, який неможливо замінити на інший ресурс, а також цей ресурс має тривалий період відтворення, що спричиняє сповільнення в роботі, вимагає підвищеної уваги та раціонального використання. Сергієнко С. С. висловлює подібну думку та зазначає, що земля належить до важко відтворюваних у часі засобів виробництва, що зумовлює обмеженість земельних ресурсів загалом (земельних угідь зокрема) і залежність властивостей землі від комплексу кліматичних та інших природних чинників [40, с. 123].

На нашу думку, на якість формування ресурсного потенціалу в питанні залучення земельних ресурсів у рослинництві буде мати вплив одна з вагомих властивостей землі – родючість, яка відображає можливість ґрунтів задовольняти потреби рослин в елементах живлення, воді, забезпечувати їх кореневі системи достатньою кількістю повітря, тепла і сприятливим фізико-хімічним середовищем для нормального росту і розвитку [42, с.39]. Тут варто зауважити, що рівень родючості може змінюватися (покрашуватися чи погіршуватися) під впливом природних та людських факторів. До природних факторів, що знижують родючість ґрунтів або загалом роблять їх непридатними для вирощування рослин, належать ті, які пов'язані зі зміною кліматичних умов або стихійними лихами: збільшення чи зменшення кількості опадів, землетруси, зсуви, пожежі, повені, карстоутворення. Унаслідок цього ґрунт може стати перезволоженим, еродованим, з підвищеною кислотністю або засоленістю [43]. На основі природних умов формується природний вид родючості ґрунту, який характеризується компонентами родючості, що виникли внаслідок природних ґрунтоутворювальних процесів та до наявності яких не причетна людина.

Антропогенні фактори впливу на родючість ґрунту можуть носити як позитивний, так і негативний характер. Звісно, кваліфіковані аграрії будуть

спрямовувати свої дії на покращення родючості, проте супутня діяльність, яка є необхідною у сільськогосподарській галузі, спричинює порушення його якості. Такою діяльністю зокрема є щорічні розорювання землі, випасання худоби, оброблення хімічними речовинами саджанців для уникнення появи шкідників, використання наземного транспорту на полях та ін. Сучасні вчені-екологи, звертають посилену увагу на порушення якісних властивостей ґрунту від діяльності тваринницьких ферм [44], у якій простежують проблеми з утилізацією тваринницьких відходів та поводження із побічними продуктами тваринного походження (надмірна кількість гною). Дослідники зауважують, що вільний випас великої рогатої худоби та вирощування кормів для годування потребують значних територій, для отримання яких вдаються до вирубки лісів, що негативно позначається на родючості. Супутніми чинниками порушення якісних властивостей ґрунтів є витоштування тваринами землі та випасання.

Сільськогосподарські підприємства, які займаються тваринництвом або птахівництвом, отримують певний відсоток побічної продукції, що не реалізується і підлягає утилізації, а також стикаються з проблемою падежу тварин. Неналежне поводження з такими побічними продуктами, які щороку зростають унаслідок збільшення обсягів виробництва продукції тваринного походження, а особливо з тваринами, птахами, що зазнали падежу від різного роду захворювань можуть призвести до зараження ґрунту бактеріями від розкладання тваринних решток.

У веденні сільськогосподарськими підприємствами тваринницької діяльності проблемним стає і питання щодо утворення надмірної кількості гною і посліду від життєдіяльності тварин [45]. Ця проблема є причиною надлишкового попадання у ґрунті покриви вище зазначених відходів такими шляхами:

- надмірна кількість ускладнює процес утилізації, що призводить до потрапляння надлишкової кількості продуктів життєдіяльності до ґрунтів;
- недотримання умов зберігання такого типу відходів, до прикладу, якщо на свинофермах відбувається накопичення у відкритих лагунах, то стає

можливим витік гноївки у довкілля через їх розгерметизацію, змив, перевищення лімітів наповнення лагун [45];

– через накопичення відходів фермери власноруч, без дотримання технологій та з надлишком удобрюють ґрунти гноєм.

Велика кількість гною, яка потрапляє в землю, несе за собою руйнівну силу для ґрунтів та перетворюється у забруднювальну субстанцію. У випадках медикаментозного втручання тварини споживають антибіотики, то залишки цих речовин будуть міститися у відходах, що при потраплянні безпосередньо в ґрунти або стічні води буде погіршувати його природні властивості.

Для усунення факторів негативного впливу такого характеру підприємствам галузі сільського господарства слід керуватися Законом України «Про побічні продукти тваринного походження, не призначені для споживання людиною» [46].

Розглядаючи не тільки прямий вплив зацікавленої сторони – фермерів, сільськогосподарських підприємств, агрохолдингів, а й людства загалом, то в сучасних реаліях стикнемося з чинниками, що спричиняють негативні наслідки в питанні якості та придатності земельних ресурсів до використання в сільськогосподарській діяльності. Серед негативних факторів слід виділити наступні (деякі з них перекликаються з факторами впливу від діяльності тваринницьких ферм):

– накопичення та викидання сміття, особливо будівельного призначення, що призводить до утворення у великих об'ємах побутових і промислових звалищ;

– викиди у стічні води отруйних речовин, що знищують необхідні ґрунту мікроорганізми;

– забруднення повітря від роботи промисловості та заводів;

– випромінювання від енергетичних станцій суттєво впливають на якість ґрунтового покриву, а це сповільнює ріст рослин;

– вирубування лісів, що стає причиною водної ерозії, оскільки збільшується кількість повеней та паводків, а також підвищує ризики вітрової ерозії ґрунту, що негативно впливає на його родючість (Рис. 1.7.).

Враховуючи вище зазначені чинники та спираючись на здобутки наукових спільнот, сільськогосподарським підприємствам для отримання високої якості урожаю та необхідної її кількості, варто зменшувати вплив негативних чинників та розвивати ті, які сприяють підвищенню родючості ґрунтів та інших їхніх властивостей. Такі зміни можливі у застосуванні штучної родючості, тобто родючості, яку отримуємо після спрямованих дій людини: обробітку, меліорації, удобрення [42, с.40].

Рис. 1.7. Типологія чинників, що мають негативний вплив на родючість ґрунтів *

* Джерело: сформовано автором

Саме штучна родючість буде виражати позитивні впливи на якість ґрунту шляхом раціонального використання земельних ресурсів. Підвищувати родючість ґрунту можливо через раціональне внесення добрив, удосконалення методів обробітку землі, оптимізацію обробітку ґрунту, планування сівозмін, висаджування нових культур, відновлення полезахисних смуг, дослідження усіх шарів ґрунту та додаткову роботу з рослинними рештками.

Вчені, аналізуючи сучасні тенденції зміни клімату, висловлюють думку, що потрібно здійснювати перехід від традиційних методів обробітку землі до органічного [47], яке буде сприяти накопиченню гумусу в ґрунті, а також за допомогою відповідних методів обробки (рис. 1.8.) він стане стійкішим до зовнішніх впливів. Використання органічного методу також дозволить отримати економічні переваги в майбутньому та створить можливості для підвищення соціальної стабільності країни [47].

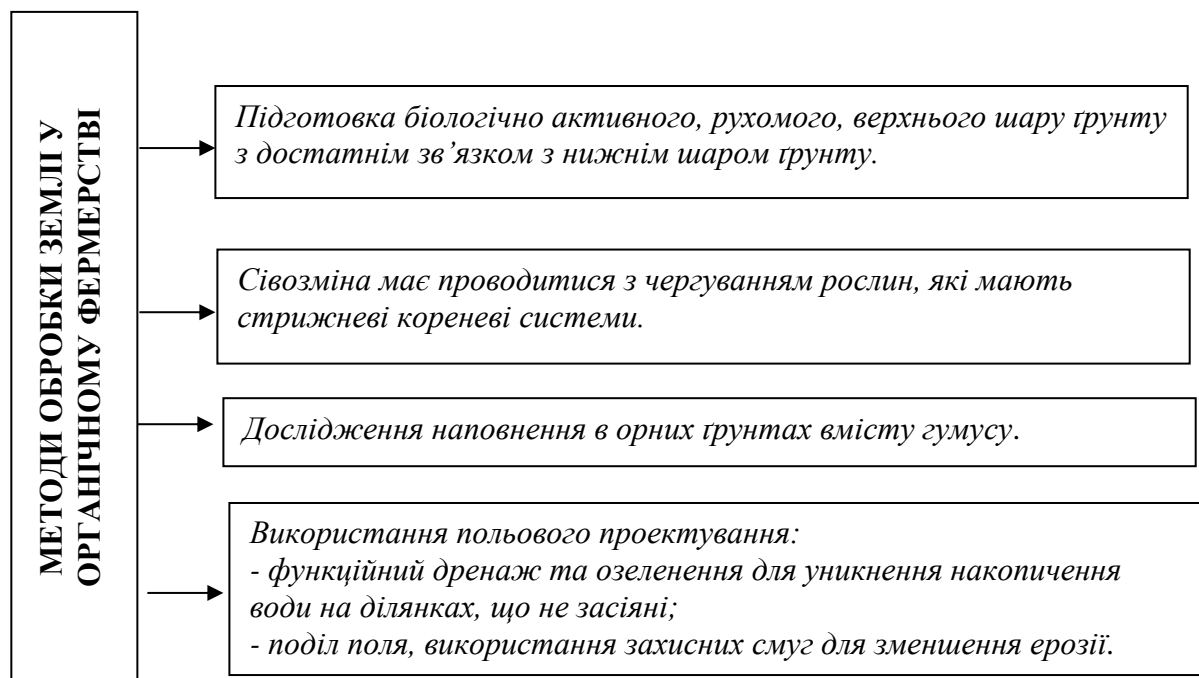

Рис. 1.8 **Методологія підвищення родючості ґрунту у органічному фермерстві ***

* Джерело: сформовано автором на основі [47]

Для забезпечення високої ефективності використання земельних ресурсів варто працювати над збереженням природних властивостей ґрунту та раціонально використовувати методи штучної родючості. Поєднання цих дій у

веденні сільського господарства сприяє економічній родючості землі, що виражається рівнем урожайності. Досліджуючи поняття економічної родючості, А. М. Москаленко трактує її як таку, що визначається тим потенціалом ефективної родючості, який затрачено на одержання одиниці врожаю з урахуванням його якості [48, с. 115-116]. Значення, що відображаються економічною родючістю, дозволяють отримати вичерпну інформацію про продуктивність досліджуваних земельних ресурсів.

Сезонність, яка властива такому типу господарюванню, як сільське господарство, спричиняє розбіжності між періодом понесених витрат та отримання доходів. Варто не забувати, що провадження сільського господарства невідривно пов'язане з використанням різного роду живих організмів, що змушує брати до уваги особливості їхнього життєвого циклу в розрізі видів [41, с. 326].

Окрім особливостей, що зумовлені природними факторами, існують також такі, які відносяться до виробничого процесу. По-перше, складність у визначенні собівартості продукції, адже, враховуючи вище зазначені фактори, підприємства не можуть бути впевнені, якою буде остаточна ціна, який буде попит та якою буде конкуренція, до прикладу, з іншими областями чи регіонами, а також який відсоток продукції вдасться експортувати.

По-друге, використання у виробничому процесі частини продукції власного виробництва вимагає від аналітичного забезпечення управління здійснення розрахунку потреб сировини та визначення потреби у складських приміщеннях та витратах, які необхідно понести для збереження якісних характеристик продукції, яка буде в них знаходитися [41, с. 326].

Підвищити ефективність виробництва сільськогосподарської продукції можливо за рахунок оснащення модернізованою сільгосптехнікою (трактори, зернозбиральні комбайни, сівалки, культиватори, сінокосарки, картоплесаджалки, вантажні автомобілі тощо). Збільшення кількості спеціальних машин для висаджування-збору врожаю, годування тварин, здоювання молока, поливання рослин призведе до зменшення навантаження на

людські ресурси, збільшить терміни експлуатації кожного механізму, скоротить витрати на ремонт та собівартість продукції, полегшить роботу працівників та підвищить якість самого продукту. Технічне забезпечення в сучасних умовах господарювання є визначальним для управління ресурсним потенціалом. Важливо також зазначити, що технічне оснащення має стосуватися не тільки безпосередньо виробничої структури, а й апарату управління, відділу бухгалтерії та технологічного відділу.

Захарчук О. В., висвітлюючи проблематику технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств, зазначає, що вітчизняна інженерна думка сьогодні готова запропонувати промисловим виробникам сучасну техніку нового покоління, і зокрема енергонасичені та багатоопераційні силові й робочі агрегати [49, с. 49-50].

Однак практика показує, що невеликі підприємства, які займаються сільським господарством в Україні, застосовують недостатню кількість техніки або ж використовують зношену, застарілу техніку, адже купити нову утруднено через невисокий отриманий прибуток. Ускладнюються умови закупівлі також тим фактором, що темпи росту цін на промислову продукцію значно перевищують темпи росту на сільськогосподарську продукцію, тобто прибуток, який отримують сільськогосподарські підприємства не дозволяє придбати нове технічне оснащення. Для підвищення конкурентоспроможності варто щороку оновлювати машинно-тракторний парк у розмірі 8-10 % від існуючого [49, с. 50], а також при плануванні закупівлі сільськогосподарських машин слід звертати увагу й на особливості ґрунтово-кліматичних умов території, де ведеться господарство.

У своїх дослідженнях Ю. О. Волощук звертає увагу так само на недостатній рівень оновлення матеріально-технічної бази в роботі сільськогосподарських підприємств та низькі показники фондозабезпечення й фондівіддачі [31, с. 138]. Спроможність забезпечити необхідний рівень матеріально-технічної бази, на її думку, базується на проведенні ефективної

інноваційно-інвестиційної політики, втілення якої полягає у виконанні низки завдань, зокрема таких:

- впроваджувати доцільні форми й розміри підтримки оновлення основних засобів сільськогосподарських підприємств від держави;
- дозволити інвестиційне втручання зі сторони держави в найбільш затребувані напрями сільськогосподарської діяльності, крім цього забезпечити інформацією учасників агросектору про можливості агролізингу;
- спрямувати державну інвестиційну допомогу до малих та середніх сільськогосподарських підприємств, а також сприяти утворенню кластерних формувань, що дозволить отримати інвестиції у агросектор від інших галузей економіки [31, с.141].

Залучення техніки для забезпечення ефективної, систематичної роботи в сільському господарстві можливе такими шляхами: придбання, фінансовий лізинг, прокат (для здійснення невеликої кількості операцій) або через спільне використання. На державному рівні передбачена фінансова підтримка агросектору та виділяються кошти на умовах поворотності для забезпечення технікою сільськогосподарських підприємств різних форм власності. Отримання технічного обладнання сільськогосподарськими підприємствами можливе за сприяння держави через систему фінансового лізингу відповідно до джерела [50]. Операції з проведення фінансового лізингу вимагають укладення різних видів договорів між учасниками: договір купівлі-продажу, договір фінансового лізингу, договір страхування, договір про здійснення розрахунково-касового обслуговування. Відповідно до законодавства головними умовами участі суб'єкта-аграрія в операціях фінансового лізингу є відсутність простроченої заборгованості з оплати вітчизняної сільськогосподарської техніки, що придбана на умовах фінансового лізингу, а також з погашення кредитів, залучених державою або під державні гарантії для закупівлі сільськогосподарської техніки іноземного виробництва [50]. Статистичні дані свідчать про розвиток фінансового лізингу в Україні, адже збільшується кількість укладених договорів, порівняно з I кварталом 2021 року,

до III кварталу 2021 року зросла від 3477 одиниць до 5047 одиниць [51]. Серед угод вартість договорів на сільськогосподарське обладнання і техніку є найвищою [51]. Такі дані, з одного боку, визначають галузь сільського господарства як найбільш зацікавлену в системі фінансового лізингу, порівняно з іншими галузями, а з іншого – сільськогосподарське обладнання, як зазначалося попередньо, є дороговартісним, тому суми договорів є так само високими. Схематично процес придбання техніки за рахунок бюджетних коштів та передання його сільськогосподарським підприємствам на умовах фінансового лізингу відображено на рис. 1.9.

Недоліками цієї системи є існування тривалого проміжку часу від укладення договору до фактичного отримання техніки через наявність великої кількості контрагентів (лізингодержувач, лізингодавець, виробник техніки, страхова компанія, банк, державні органи) та через великий ризик отримання техніки низької якості. Спосіб, за допомогою якого також можна залучати необхідну техніку в господарство, – спільне використання, яке полягає у створенні загального парку машин декількох суб'єктів агросектору з наявних у кожного із них, якими вони можуть користуватися. Спільне використання реалізується через сусідську взаємну допомогу (усна домовленість), машинні ринги, машинні пули, агросервісні гуртки, механізовані кооперативи та тимчасові міжгосподарські формування [52]. Цей спосіб є найбільш оптимальним для невеликих сільськогосподарських підприємств, фермерських господарств, особистих селянських господарств та найефективніше реалізується, коли сільськогосподарські товаровиробники є членами кооперативів або кластерних утворень чи асоціативних груп. У практичному втіленні такий підхід дозволяє вирішити дві проблеми, що стосуються технічного оснащення господарств: по-перше, допомагає отримати необхідну чи навіть дорогу техніку, на яку не вистачає власного капіталу, а по-друге, – забезпечити повне завантаження машин і механізмів у роботі (оскільки дрібні фермерства, маючи у своєму невеликій площі для роботи, не здатні повною мірою використовувати техніку).

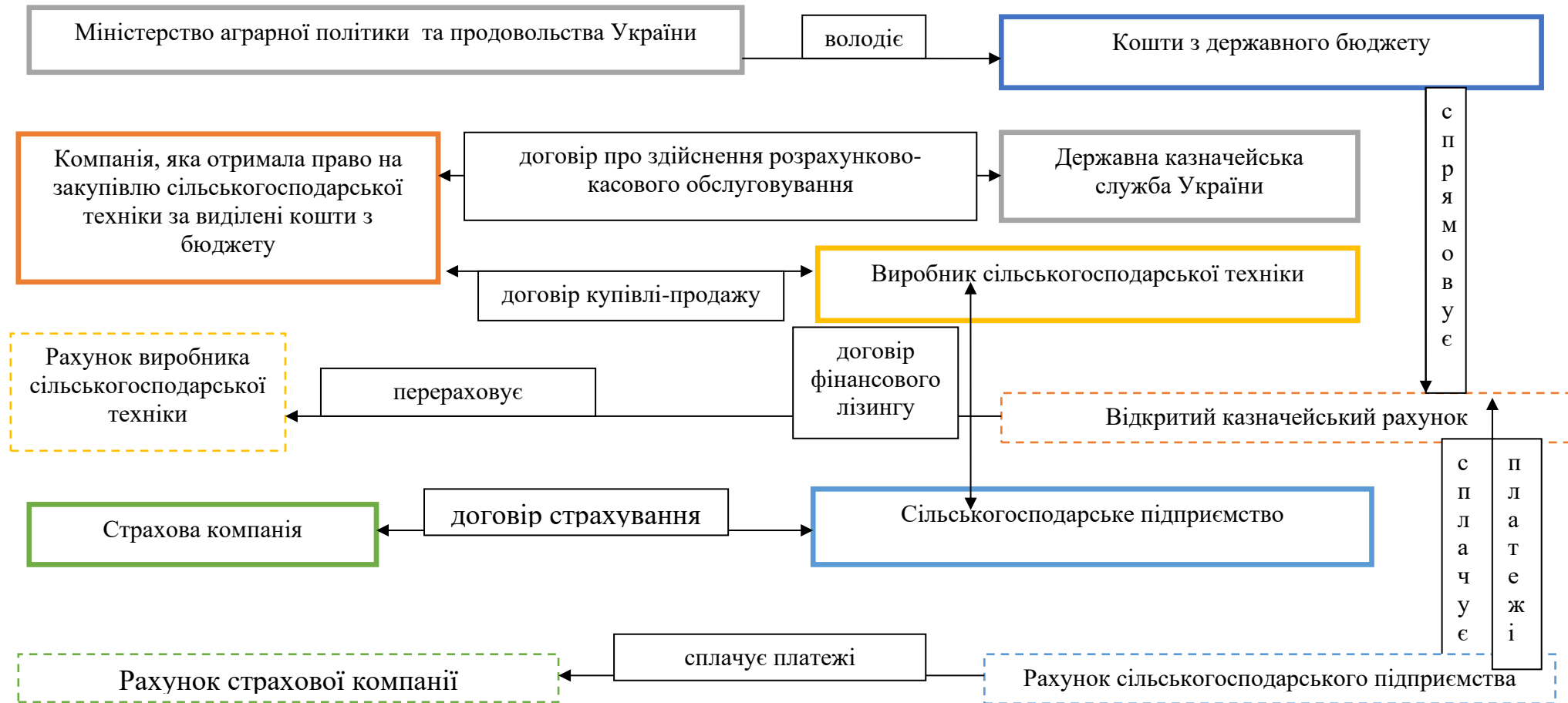

Рис. 1.9. Процес придбання техніки за рахунок бюджетних коштів та передання його сільськогосподарським підприємствам на умовах фінансового лізингу *

* Джерело: сформовано автором на основі [50]

Усунення зазначених проблем у майбутньому буде сприяти розвитку таких позитивних змін в ефективності використання технічного потенціалу сільськогосподарських підприємств:

- змога підприємств вчасно на простих і доступних умовах користуватися сільськогосподарською технікою, що дозволить у необхідні терміни обробляти земельні ділянки;

- підвищення можливості отримувати продукцію високої якості через використання нової модернізованої техніки, а не застарілої;

- скорочення витрат на утримання та обслуговування техніки, адже оплата за ремонт може відбуватися спільно усіма учасниками;

- поява можливості надавати машини в оренду, а в результаті – можливі додаткові грошові надходження [53, с. 69];

- можливість залучати працівників із інших сільськогосподарських підприємств, які володіють високими технічними знаннями щодо використання нових механізмів, якщо на підприємстві таких не має або ж навчання та підвищення кваліфікації працівників спільними зусиллями, що також зменшує витрати кожного окремого учасника об'єднання.

Сукупність характерних ознак галузі, зазначених раніше, однозначно має вплив на фінансове забезпечення. По-перше, земля більшою мірою орендується для сільськогосподарських потреб, а це вимагає формування резерву для сплати орендної плати, яка подана в договорі. По-друге, віддалене розташування сільськогосподарських підприємств створює незначні труднощі в комунікації з фінансовими установами, враховуючи те, що сільськогосподарські підприємства потребують залучення кредитних ресурсів.

Отже, приступаючи до етапу формування ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств важливо розуміти природу походження усіх складових ресурсного потенціалу, їхній вплив один на одного та їхній взаємозв'язок. Важливо також оцінити ризикові чинники та характерні особливості галузі, що можуть впливати на час при формуванні ресурсного потенціалу та ефективність його використання.

1.3. Методичні положення оцінювання результативності формування та використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств

Для визначення напрямків розвитку, удосконалення або підсилення поточних сильних сторін у діяльності сільськогосподарських підприємств слід проводити систематичну оцінку показників досліджуваної складової шляхом обраної методики. На цьому етапі нашого дослідження зосереджуємо увагу саме на виборі методики, що дозволить якнайкраще і найдоцільніше оцінити процеси формування та використання ресурсного потенціалу сільськогосподарськими підприємствами. За словами дослідників О. М. Николюк, І. В. Мартинчук, через результати оцінки ресурсного потенціалу можна визначити його фактичний стан на підприємстві, ефективність та повноту використання [54, с. 208]. Автори звертають увагу на розмежування ознаки ефективності та повноти використання ресурсного потенціалу, зауважуючи, що це одне і те саме. Різниця полягає в тому, що оцінка, яка проводиться для визначення ефективності відображає, що саме підприємство отримало, використовуючи ресурсний потенціал, а метою оцінки повноти є відображення того, чи повністю ресурсний потенціал використовується підприємством.

Обов'язки з проведення оцінки формування і використання ресурсного потенціалу здебільшого на підприємстві покладаються на працівників управлінського апарату. Організаційна структура на підприємстві має бути вибудована так, щоб управлінці отримували своєчасно необхідні об'єми достовірної інформації, щоб можна було оперативно реагувати на зміни або визначати, що саме та яким чином потрібно відрегулювати в роботі сільськогосподарського підприємства. Тобто, окрім вибору доцільної методики при оцінці досліджуваних явищ, важливим є фактор злагодженості роботи та кваліфікаційні навички осіб, які здійснюють такі операції (рис. 1.10.). Довгаль О. В. у цьому контексті висловлює таку думку, що сукупність засобів і

методів за певного рівня співвідношення для суб'єктів господарської взаємодії, що враховують динамічний рівень різноспрямованого впливу чинників зовнішнього середовища, дає змогу здійснити формування оптимальної підсистеми управління їх ресурсами, гармонізованими за цілями, рівнями мотивації, можливостями для забезпечення їх стійкого зростання [55, с.21].

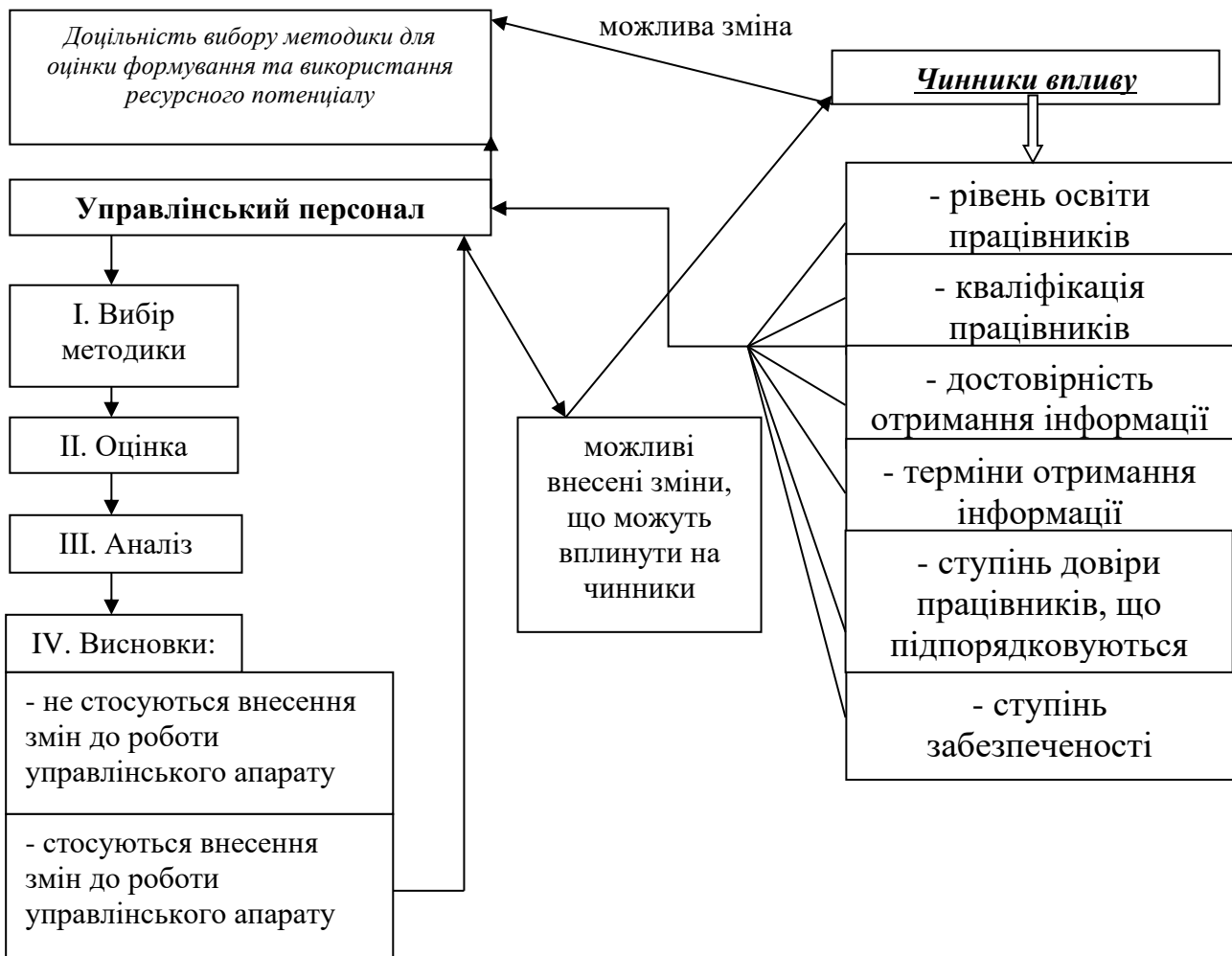

Рис. 1.10. Модель взаємозалежності між вибором методики оцінки процесів формування і використання ресурсного потенціалу та організаційного рівня управлінського персоналу *

* Джерело: сформовано автором

Існує думка, що найповніше вивчення змісту ресурсного потенціалу стає можливим при розгляді його складових з позиції єдиної методології, визначення критеріїв і показників їх сумарної оцінки [56, с. 82]. Ми маємо зауваження щодо зосередження уваги саме на єдиній методології, адже враховуючи великий обсяг та особливості ресурсів сільськогосподарських

підприємств, по-перше, важко обрати єдиний підхід у методології, а по-друге, такий підхід не буде достатньо результативним при оцінці ресурсного потенціалу.

У розгляді цього питання варто розкрити сутність поняття «методика». З огляду на проаналізовані дослідження методу можна визначати як вчення про методи на теоретичному рівні [57] або як сукупність методів, прийомів, правил, засобів, операцій, тобто методичного інструментарію, який необхідний на практиці, щоб забезпечити досягнення результатів у виконуваний роботі, а також як спосіб використання методів у вирішенні завдання та досягнення поставленої мети для отримання необхідних показників чи результатів [58, с. 99-100]. У дослідженні нам слід керуватися визначенням, що знаходить своє відображення на практичному рівні, щоб краще розуміти, як саме здійснити оцінку та аналіз досліджуваної категорії, тобто важливо визначити доцільність та результативність методів через вивчення їхньої сутності.

Вибір методики залежить від поставленої мети та об'єкта оцінки, фінансового, інформаційного і кваліфікаційного забезпечення, суб'єктів оцінки, а також від специфіки діяльності підприємства. У науковій літературі для оцінки використання ресурсного потенціалу пропонують використовувати методу, що ґрунтується на ресурсному, цільовому, функціональному, бенчмаркінговому та синергічному підходах [59, с. 79]. При ресурсному підході запропоновано брати для порівняння результати від використання ресурсів та понесені витрати для здобуття цього результату. Цільовий підхід оцінювання застосовується, якщо метою є визначення, наскільки результати використання ресурсного потенціалу відповідають закладеним раніше цілям: збільшення прибутку, розширення виробництва, підвищення урожайності, мінімізація витрат, покращення якості продукції, вихід на міжнародний ринок тощо. Від отриманих результатів оцінки шляхом використання функціонального підходу відділ управління сільськогосподарського підприємства має змогу при необхідності зробити корегування в існуючій структурі ресурсного потенціалу, тобто раціоналізувати склад елементів ресурсного потенціалу відповідно до

потреб. Метою використання бенчмаркінгового підходу є порівняння ефективності використання власного ресурсного потенціалу сільськогосподарського підприємства з іншими, особливо з підприємствами, які вважаються еталонними та мають високі результати ефективності використання ресурсного потенціалу. Такий підхід доцільний, на нашу думку, для визначення рівня конкурентоспроможності на ринку, а також для формування SWOT-таблиць. Синергетичний підхід дозволяє визначити, які можливості виникають при використанні всіх ресурсів у комплексі, як це впливає на ефективність використання та чи можливості використовуються повною мірою.

Методика оцінки ресурсного потенціалу матиме результативність за дотримання таких принципів: об'єктивності, системності, інформативної єдності, комплексності та узгодженості [59, с.79].

Для оцінки процесів формування та використання ресурсного потенціалу у сільськогосподарських підприємствах застосовують формалізовані методи, застосування яких потребує використання математичних формул, чітких показників, складених попередньо алгоритмів, та неформалізовані методи, що ґрунтуються на експертних знаннях та інтуїції осіб, які проводять дослідження, що не мають і не містять чітких послідовностей у виконанні, а певною мірою відбивають суб'єктивний характер [60, с.150].

У дослідженні ресурсного потенціалу неформалізовані методи оцінки постають як альтернатива для вимірювання показників, що не підлягають оцінці кількісними методами, виявляють своє практичне застосування в деталізації складових ресурсного потенціалу через їх структурування, визначення рівня значимості кожного його елемента [54, с.210]. Окрім того, що розглянуті методи розкривають структурну побудову ресурсного потенціалу, вони також розширюють розуміння процесів, що впливають на його формування і використання, дозволяють схарактеризувати ступінь впливу, а також підпроцесів, які його утворюють.

Одним із неформалізованих методів, який ґрунтується на методології SADT (Structured Analysis and Design Technique) та широко використовується в

сучасних дослідженнях для опису процесів роботи підприємства або бізнес-процесів, є метод структурно-функціонального моделювання (IDEF0). За допомогою цього методу в досліджуваному контексті шляхом моделювання можливо вивчити, як процес використання ресурсного потенціалу може вплинути на результативність роботи сільськогосподарського підприємства та як залучення видів ресурсів впливає на якість виходу готової продукції; дослідити ефективність використання ресурсного потенціалу окремо в рослинництві і тваринництві. Запропонований метод вимагає побудови контекстної діаграми (рис. 1.11.), яка повинна відображати досліджуваний процес (функція) та інформацію, яка формує та є основою даного процесу (вхід); механізм, що реалізує процес; дані, що впливають на управління процесом; очікуваний результат від досліджуваного процесу (вихід) (уся інформація позначається на діаграмі стрілками або дугами) [61, с.13–14].

Рис. 1.11. Приклад контекстної діаграми використання ресурсного потенціалу у тваринництві сільськогосподарських підприємств *

* Джерело: сформовано автором

Наступним етапом є побудова діаграми декомпозиції (рис. 1.12.), яка передбачає поділ основної запропонованої функції на декілька (внутрішніх складових основного процесу), тобто деталізація процесу або розшифрування його етапів, де вихід з однієї функції буде слугувати входом для наступної [61, с.14]. На діаграмі декомпозиції можна в деталізованому вигляді розглянути, як складові впливають на кожний етап, чи всі складові присутні на кожному етапі, які перетинаються і на яких етапах відповідно таким чином буде проілюстровано вплив даних щодо управління та впровадження механізму. Кожний підпроцес дозволяє нам бачити проміжні результати, які в підсумку ілюструють результат з контекстної діаграми.

Оскільки формування та використання ресурсного потенціалу залежить від зовнішнього середовища, то постає також необхідність у вивченні процесів, що здійснюють такий вплив. Вибравши ті факторні ознаки, вплив яких на результативну ознаку є найбільш помітним, можна переходити до поглибленого вивчення цього впливу [62, с.212]. Зокрема, варто розуміти, які темпи зростання і частка на ринку продукції сільськогосподарського підприємства, вивчити стан та стійкість ринку, де провадить свою діяльність сільськогосподарське підприємство, наскільки привабливим він є та який рівень конкурентоспроможності. Провести оцінку таких явищ у групі неформалізованих методів дозволяють матричні методи. Під матрицею у вказаному розрізі варто розуміти модель $(2 \times 2; 3 \times 3)$, яка будується на основі показників, що мають позитивний чи негативний вплив на досліджуване явище [63, с.87].

Опрацювання матриці забезпечить інформацією про взаємопов'язувальні процеси з формуванням та використанням ресурсного потенціалу, а також за допомогою деяких матричних методів стає можливим визначення ефективності залучення ресурсного потенціалу, підсилювальних і стримувальних факторів.

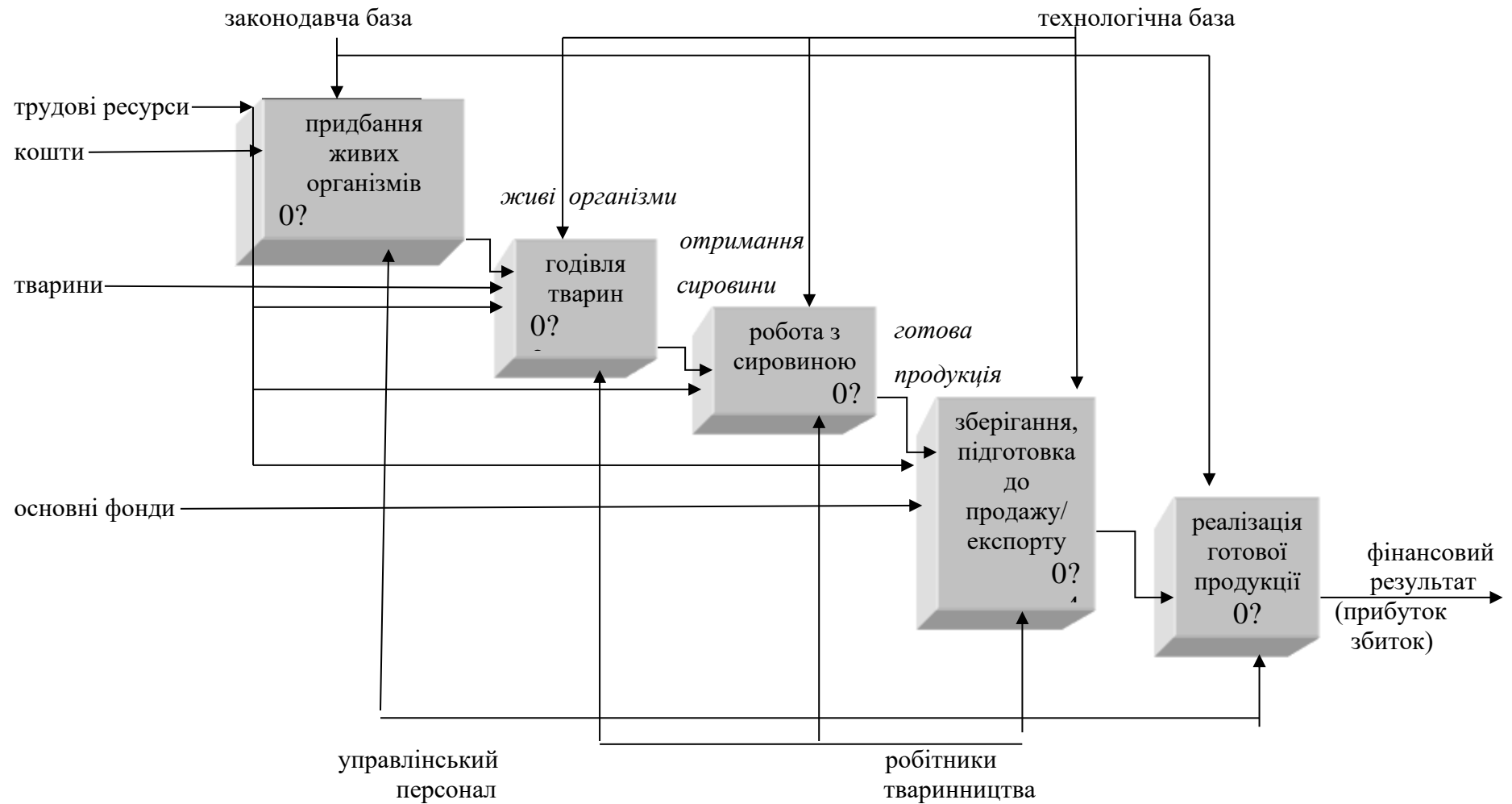

Рис.1.12. Приклад діаграми декомпозиції використання ресурсного потенціалу у тваринництві сільськогосподарських підприємств *

* Джерело: сформовано автором дисертації

Метод, який на практиці стає доцільним для використання в контексті розгляду ресурсного потенціалу – це SWOT-аналіз. Хоча цей метод здебільшого використовують для оцінки продажу продукції на ринку або для порівняння продукту підприємства з конкурентами, проте вважаємо, що матричний метод SWOT-аналіз є доцільним для проведення управління ресурсним потенціалом, одним із етапів якого є його оцінка. SWOT-аналіз визначають як методику, що не містить конкретних економічних категорій, тому його можна з усіма основними принципами використовувати для побудови стратегій розвитку окремих напрямів діяльності підприємств та організацій [64, с.19].

Отримані результати від проведеного SWOT-аналізу структурують інформацію для подальшої розробки прогнозів щодо використання ресурсного потенціалу окремого сільськогосподарського підприємства, до прикладу, у плані оренди землі управлінці зможуть розробити сценарій розвитку відносин із орендодавцями та дослідити, що варто посилювати в діяльності, що ліквідувати і яким чином це можна зробити [65, с.53]. Тобто для управлінців відкриті можливості для оцінки окремо кожної складової, так і ресурсного потенціалу загалом. Ми пропонуємо на рис. 1.13. розглянути, яким чином та які можуть бути представлені на матриці SWOT-аналізу слабкі й сильні сторони, можливості та загрози використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств. Матриця SWOT у розгляді ресурсного забезпечення розкриває свою результативність шляхом:

- упорядкування та структуризації інформації щодо впливу позитивних та негативних факторів використання ресурсного потенціалу внутрішнього й зовнішнього середовища;

- забезпечення керівництва сільськогосподарських підприємств інформаційною базою, яка в майбутньому може визначати стратегію розвитку використання його ресурсів;

- розкриття показників, що мають вплив на ефективність використання ресурсного потенціалу;

Позитивний вплив	Внутрішнє середовище		Негативний вплив
	Сильні сторони	Слабкі сторони	
	1. Використання сучасних технічних засобів та технологій у роботі. 2. Забезпечення високого ступеня довіри між управлінським апаратом і робітниками, між керівником та управлінським апаратом. 3. Зростання прибутку. 4. Проведення систематичних заходів з підвищення кваліфікації працівників. 5. Використання земельних ділянок для ведення сільського господарства з високою якістю ґрунту.	1. Залучення працівників з низькою кваліфікацією. 2. Виснажування землі, шляхом екстенсивного обробітку. 3. Використання складських приміщень, що не відповідають стандартам зберігання певних видів продукції. 4. Відсутність стратегічного планування з використання ресурсного потенціалу. 5. Вклад коштів у вирощування ризикованих культур.	
	1. Розвиток вітчизняної галузі виробництва сільськогосподарської техніки. 2. Підвищення якості освіти у вищих навчальних закладах майбутніх працівників сільськогосподарських підприємств. 3. Розвиток інфраструктури у сільській місцевості. 4. Зменшення міграції сільських жителів до міста. 5. Розроблення ефективних технологій обробки ґрунту, насіння, рослин, годівлі тварин. 6. Позитивні зміни у земельному та трудовому законодавстві. 7. Співпраця з іноземними партнерами.	1. Підвищення ставки податків. 2. Негативні зміни у земельному та трудовому законодавстві. 3. Погіршення кліматичних умов, природні катаклізми. 4. Війна. 5. Збільшення кількості великих аграрних підприємств у області з сільськогосподарським підприємством. 6. Мито на імпорт іноземної техніки сільськогосподарської техніки. 7. Погіршення якості ґрунту.	
	Можливості	Загрози	
Зовнішнє середовище			

Рис. 1.13. Приклад узагальненої матриці SWOT-аналізу для використання сільськогосподарськими підприємствами ресурсного потенціалу*

* Джерело: сформовано на основі [65, с.52-53; 66, с.109]

- розгляду результатів дослідження в контексті неоендогенного розвитку сільських територій, що може стати знаряддям вираження найкращих економічних рішень щодо розвитку сільськогосподарських підприємств [67, с.55]

- визначення залежності між перевагами й недоліками у використанні ресурсного потенціалу (чи можливо за допомогою сильних сторін і можливостей подолати слабкі сторони й загрози або проаналізувати, чи недоліки суттєво можуть впливати на становище сильних сторін і можливостей).

Однак попри інформативність цього методу для оцінки використання ресурсного потенціалу, цей метод характеризується певними недоліками в результативності. Серед яких можна виокремити такі:

- результат проведеного аналізу буде залежати від кваліфікації та знань вибраних експертів: по-перше, ризик у відборі групи експертів і як наслідок – ризик достовірності проведеного дослідження (особливо якщо враховувати малі сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства);

- даний метод результативний тільки статично, тобто відобразить показники тільки на поточний період, а у майбутньому він вимагатиме систематичного повторення;

- потребує об'ємного інформаційного набору;

- присутній високий рівень суб'єктивності або можливості зацікавлення в результатах окремих експертів;

- практична неможливість врахувати чи визначити всі сильні й слабкі сторони, можливості та загрози, що далі буде відображати неповноту отриманого результату (беручи до уваги вплив природних умов, ризик кліматичних змін та особливості діяльності сільськогосподарських підприємств – сезонності);

- при застосуванні SWOT-аналізу існує ризик як недооцінки, так і переоцінки деяких факторів, що так само призводить до труднощів при реалізації стратегії компанії [68, с.82];

- відсутність аналітичних результатів, тобто тільки на основі отриманих даних від SWOT-аналізу керівництво не зможе прийняти конкретні рішення (потреба в залученні додаткових аналітичних розрахунків).

Перед оцінкою використання ресурсного потенціалу, слід вивчити та узагальнити інформацію про складові цієї категорії. Насамперед потрібно мати дані про стан елементів ресурсного потенціалу. До прикладу, для розподілу сильних і слабких сторін у методі SWOT-аналізу, який був запропонований вище, внесено як варіант «залучення працівників з низькою кваліфікацією», тобто попередньо був визначений рівень кваліфікації працюючого персоналу (здійснено його оцінку).

Для проведення оцінки трудових ресурсів запропоновано використовувати такі методичні підходи: анкетування, описовий метод, метод «360 градусів», модель компетентностей, моделювання ситуації [69], порівняння, тестування, експертне оцінювання, монографічний метод [34,с.50]; з використанням індикаторів на мікро- та мезорівнях [70, с.121].

Монографічний метод ґрунтується на вивченні досвіду формування та використання трудових ресурсів аналогічних вітчизняних чи іноземних сільськогосподарських підприємств [34, с.51].

На нашу думку, традиційним методом, який застосовують керівники організацій для оцінки персоналу, є тестування. За допомогою розроблених тестів, залежно від спрямування, окремо для адміністрації, робітників тваринництва, рослинництва, механізаторів виявляється кваліфікаційний рівень та ступінь знань робочої сили, специфіка характеру працівника та його фізична підготовленість до виконання запропонованої чи виконуваної роботи. Таке тестування можливо проводити під час формування (співбесіди) і використання трудового потенціалу (щомісяця, щокварталу, щороку).

Дещо подібним є метод анкетування, для проведення якого керівництву потрібно розробити рейтингові анкети, де завідома визначити необхідний набір характеристик для певної посади. Потенційному працівникові потрібно заповнити цю анкету, зазначивши найбільш властиві йому переконання. У результаті оцінювач проставить плюси в тих позиціях, що будуть відповідати його очікуванням від кандидата, який має займати цю посаду, та мінуси там, де інформація є невідповідною, тобто визначиться загальний рейтинг анкети.

Отже, якщо є декілька кандидатур на посаду, найбільше шансів її зайняти отримає той, у кого анкета з найвищим рейтингом. Вважаємо, що цей метод при формуванні трудового потенціалу буде мати якісний результат, коли підприємство не новостворене та керівництво має досвід, тобто з практики знає, який набір характеристик буде забезпечувати ефективність роботи. Вказаний метод можна застосовувати і для штатних працівників, але існує імовірність, що на практиці персонал невеликих сільськогосподарських підприємств може не серйозно поставитися до цього, керуючись думкою, що, оскільки він уже працює тривалий час, то анкетування не має ніякого впливу. У такому разі отримані результати можуть бути не достовірними.

Простим та доступним у використанні є метод порівняння, за допомогою якого, враховуючи поставлену мету, можна оцінити роботу: окремого працівника підрозділу з іншими працівниками цього ж підрозділу, одного підрозділу з іншими, працівників свого сільськогосподарського підприємства з аналогічним конкурентом (при наявності інформації), своїх працівників із досконалою ефективністю роботи, яку в ідеалі могло б досягнути сільськогосподарське підприємство за усіх сприятливих умов.

Описовий метод передбачає одноосібне оцінювання аудитором, головою управлінського відділу чи безпосередньо керівником працівника через виокремлення (опису) його позитивних і негативних якостей відповідно до займаної посади. Кінцеві висновки від оцінки цим методом є неповними, тому потрібно використовувати його в комплексі з іншими методами [69].

Якщо критерієм оцінки персоналу в керівництва є визначення здібностей до організації та планування роботи, рівня стресостійкості, гнучкості, варіативності у прийнятті складних рішень, можливості праці в нетипових умовах, то підходить метод моделювання ситуації [69]. Використання цього методу потребує поставити працівника в наближені умови роботи до тих, у яких йому доведеться працювати. Вважаємо, що цей метод покаже свою результативність на стадії формування трудових ресурсів або у випадках

переведення працівника з однієї посади на іншу (одного підрозділу в інший), диверсифікації виробництва, переорієнтації виробництва та ін.

Модель компетентностей базується на виокремленні ідеальних компетентнісних ознак працівника конкретної професії, яка береться до оцінки. Відповідно до цих запропонованих компетентностей прирівнюються результати працівників, що залучені до оцінки і визначають їхню відповідність «ідеалу» за інтелектом, працездатністю, професіоналізмом. Для штатного персоналу така модель демонструє, яким компетентностям працівника варто віділити увагу, які розвивати та як змінилися результати оцінки з попередніми періодами, якщо були прийняті рішення щодо удосконалення кваліфікації працівника (позитивні, негативні зміни або результат незмінний). Названа модель передбачає поділ компетентностей на групи: ключові компетентності працівника, ключові управлінські компетентності, ключові компетентності керівників вищих щаблів управління, загальнофункціональні компетентності, технічні (або функціональні) компетентності [71, с.91]. Сільськогосподарські підприємства відповідно до цієї методики можуть орієнтуватися на компетентності працівників іноземного агросектору. Це, на нашу думку, допоможе сформувати престиж професій агросектору та покращити вихідні компетентності кандидатів на роботу.

Слід зазначити, що процес оцінки персоналу залежно від вибраного методу може потребувати залучення спеціалістів із зовнішнього середовища – аудиторів, аутсорсингових компаній. Така дія буде доречною, якщо сільськогосподарське підприємство вирішить використати метод «360 градусів». Він вимагає проведення бесіди окремо з працівником, його колегами та керівником, щоб оцінити не тільки його професійні навички, а й визначити місце працівника в колективі, особистісні якості, які будуть основою для підвищення ефективності його діяльності, а у майбутньому стануть позитивним чинником під час використання ресурсного потенціалу.

У цьому контексті можна розглядати ще метод експертного оцінювання. З назви методу зрозуміло, що оцінювання буде проводитися за участю

експертів, які на основі своєї практичних знань зможуть сформувавши загальну картину ефективності використання трудових ресурсів, донести до керівництва, на що варто в першу чергу звернути увагу для покращення результатів. Тобто тут персонал усіх ланок є об'єктом у проведенні оцінки, уся інша робота, можливо, з використанням і вище зазначених методів виконується спеціалістами.

Вважаємо, що для проведення оцінки використання ресурсного потенціалу застосування тільки неформалізованих методів буде недостатнім. Оскільки потреба у проведенні аналітики буде поставати як перед застосуванням цього типу методів, так і після, тому в дослідженнях необхідно послуговуватися формалізованими методами (рис. 1.14.), перевагами яких є точність, послідовність, логічність та об'єктивність [54, с.210].

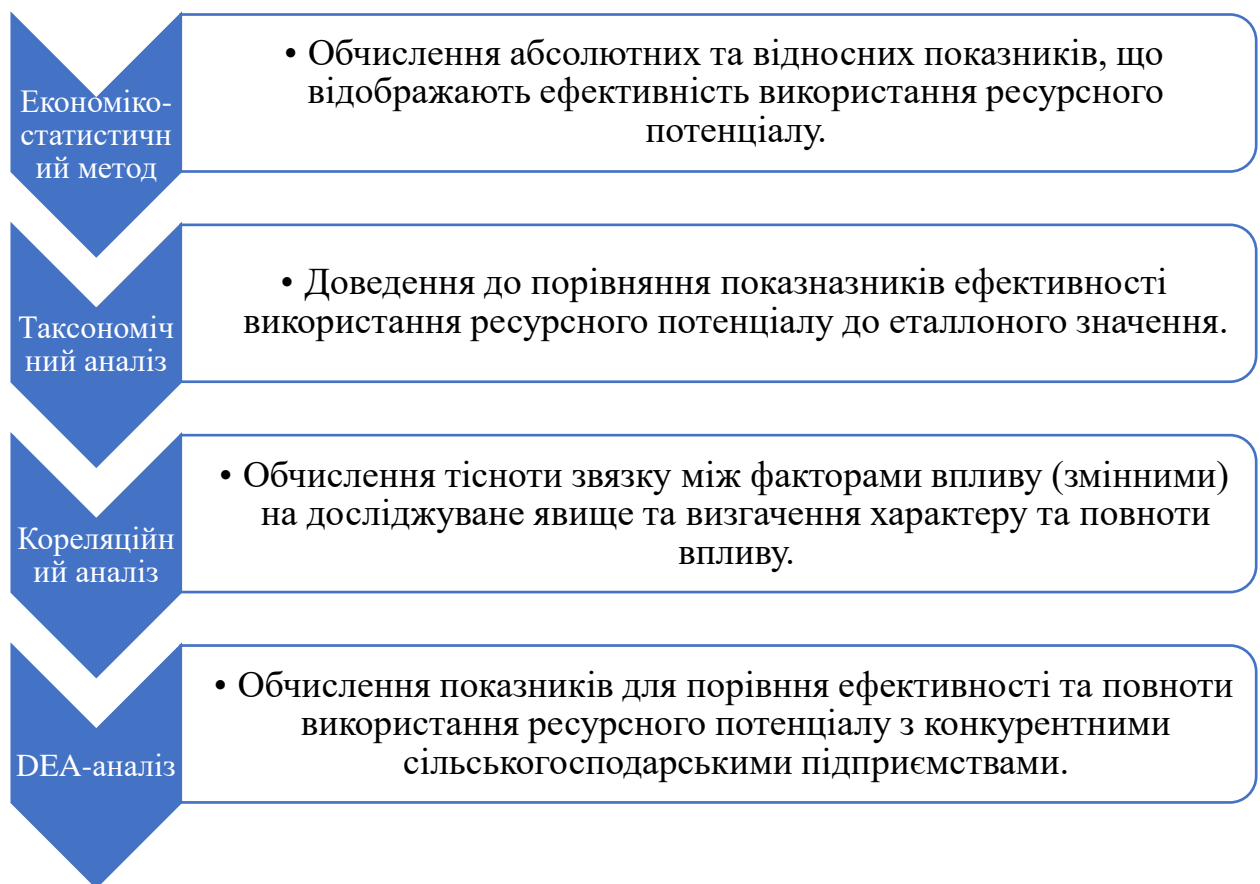

Рис. 1.14. Формалізовані методи, що можуть бути застосовані для оцінки використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств *

* Джерело: сформовано автором на основі [54, с.212].

Індикатори соціального капіталу поділятимуться на:

– мезорівні: підготовка фахівців у ЗВО для сільського, лісового та рибного господарств; рівень довіри (сусідам, керівникам; частка працюючих за наймом серед зайнятого населення сільської місцевості; частка роботодавців серед зайнятого населення сільської місцевості; частка самозайнятих серед зайнятого населення сільської місцевості; вікова структура кваліфікованих робітників сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства; частка жінок серед кваліфікованих робітників сільського господарств [70, с.124];

– мікрорівні: частка працівників із вищою освітою; частка працівників, охоплених навчанням та підвищенням кваліфікації; вікова структура працівників; частка жінок у структурі працівників підприємства; кількість членів у громадських організаціях за інтересами та дозвіллям [70,с.125];

Забезпечити необхідність в абсолютних і відносних показниках можливо, використовуючи економіко-статистичний метод оцінки ресурсного потенціалу. За допомогою цього методу можна прослідкувати, як змінюються показники впливу на досліджуване явище в динаміці, тобто з року у рік, дослідити вагомість впливу та ступінь залежності показників, відстежити закономірності використання ресурсного потенціалу. Реалізація методу можлива при володінні необхідними статистичними даними, збір яких є доволі трудомістким та часозатратним процесом (хоча, якщо врахувати, що сільськогосподарські підприємства систематично б проводили оцінку таким методом, тоді затрати часу були б значно меншими). Інформаційною базою в пошуку статистичних даних слугує звітність сільськогосподарських підприємств: ф. № 1-підприємництво (річна) «Структурне обстеження підприємства», ф. № 2-підприємництво (річна) «Структурне обстеження підприємства», ф. № 2-ферм (річна) «Звіт про витрати на виробництво продукції (робіт, послуг) сільського господарства», ф. № 50-сг (річна) «Звіт про основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств», ф. № 24 (річна) «Звіт про виробництво продукції тваринництва, кількість сільськогосподарських тварин і

забезпеченість їх кормами», ф. № 9-сг (річна) «Звіт про використання добрив і пестицидів», ф. № 4-сг (річна) «Звіт про посівні площі сільськогосподарських культур», ф. № 29-сг (річна) «Звіт про площі та валові збори сільськогосподарських культур, плодів, ягід і винограду», ф. № 13-заг (квартальна) «Звіт про надходження молока сирого на переробні підприємства», ф. № 21-заг (річна) «Звіт про реалізацію продукції сільського господарства», ф. № 11-заг (квартальна) «Звіт про надходження сільськогосподарських тварин на переробні підприємства», ф. № 1-зерно (місячна) «Звіт про надходження культур зернових і зернобобових та олійних на перероблення та зберігання» [72].

До абсолютних показників (величин), які в майбутньому будуть мати інформативну вагу під час дослідження повноти й ефективності використання ресурсного потенціалу аграрними підприємствами належать: кількість сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області, кількість сільськогосподарських тварин, кількість виробленої сільськогосподарської продукції в розрізі тваринництва й рослинництва, площа сільськогосподарських угідь у використанні (орендована, власна), розмір посівних площ, кількість зайнятого населення в сільському господарстві, розмір середньомісячної заробітної плати працівників сільськогосподарських підприємств, вартість основних фондів сільськогосподарських підприємств, урожайність, інвестицій у ресурсну базу, кількість машин і механізмів (у розрізі видів), що задіяні у виробництві сільськогосподарської продукції, розмір доходів/витрат, кількість договорів оренди земельних ділянок, розмір прибутку. Володіючи числовою інформацією вищезазначених показників, для визначення змін у динаміці обчислюється їхній абсолютний приріст (ланцюговий, базисний).

Ланцюговий приріст показує числове вираження зміни досліджуваного показника від попереднього періоду, порівняно з теперішнім: $\Delta y = y_i - y_{i-1}$. [73]. Базисний приріст показує числове вираження зміни досліджуваного показника від кожного періоду, який береться до вибірки, порівняно з періодом, що вибраний за основу: $\Delta y = y_i - y_0$ [73]

На основі розрахованих абсолютних величин стає можливим визначення відносних показників окремих видів ресурсів, які в загальному впливають на ефективність використання ресурсного потенціалу та містять інформативність для оцінки його використання (табл. 1.3).

Таблиця 1.2

Відносні показники оцінки використання ресурсів сільськогосподарськими підприємствами *

Види ресурсів	Показник	Кількісні	Якісні
<u>Трудові ресурси</u>	<i>продуктивність праці</i>		+
	<i>коефіцієнт плинності кадрів</i>		+
	<i>середньооблікова чисельність працівників</i>	+	
	<i>трудоємність</i>		+
	<i>коефіцієнт загального обороту працівників</i>	+	
	<i>коефіцієнт обороту прийнятих працівників</i>	+	
	<i>коефіцієнт обороту звільнених працівників</i>	+	
<u>Матеріальні ресурси</u>	<i>коефіцієнт забезпеченості матеріальними ресурсами</i>	+	
	<i>коефіцієнт корисного витрачання матеріальних ресурсів</i>		+
	<i>коефіцієнт оновлення основних засобів</i>	+	
	<i>коефіцієнт вибуття основних засобів</i>	+	
	<i>знос основних фондів</i>		+
	<i>фондовіддача</i>		+
<u>Фінансові ресурси</u>	<i>коефіцієнт концентрації власного капіталу</i>	+	
	<i>коефіцієнт фінансової залежності</i>		+
	<i>коефіцієнт забезпеченості оборотних коштів власними оборотними коштами</i>		+
	<i>коефіцієнт абсолютної ліквідності</i>		+
	<i>рентабельність власного капіталу</i>		+

* Джерело: сформовано автором

Після збору інформації слідує обробка та розрахунки, результати яких стануть основою для оцінювальних висновків. Новітні реалії потребують залучення технічних засобів для спрощення обробки масиву статистичних даних та для отримання точних і швидких результатів, тому важливо використовувати доцільні програмні продукти в процесі розрахунків показників (рис. 1.15.).

Рис. 1.15. Програмні продукти, що забезпечують проведення оцінки використання ресурсного потенціалу *

* Джерело: сформовано автором

Найбільш доступним програмним продуктом для обчислення статистичних даних є Microsoft Excel, що містить набір арифметичних дій та дозволяє здійснити розрахунок кількісних показників і відобразити результати в табличній, графічній формі та у вигляді діаграми. Зазначена програма є зручною при виконанні завдань, що мають саме табличну форму представлення інформації [74, с.135]. Оскільки вся інформація щодо ресурсного забезпечення формується в електронні таблиці, то за допомогою зазначеного вище програмного продукту просто можна розрахувати відхилення в досліджуваному періоді, наприклад, за кількістю сільськогосподарських машин від попереднього періоду або від базисного періоду. Однак, бажаючи отримати

якісне графічне представлення розрахунків, побачити тісноту факторів впливу на досліджувану категорію, провести статистичну оцінку й аналіз, дослідити силу і характер зв'язку між окремими чинниками впливу, слід використовувати програми, які призначені для таких операцій. Серед програмних продуктів, що мають більш розширені функціональні можливості, виділяють SPSS (забезпечує швидке виконання розрахунків, включаючи навіть великі об'єми даних) та STATISTICA.

Використовуючи SPSS, можна здійснити описову оцінку статистичних даних, а також у майбутньому провести статистичний аналіз, однофакторний дисперсійний аналіз, регресійний аналіз та факторний аналіз [75, с. 255]. Вихідні положення у SPSS подаються у вигляді електронної таблиці через команду «Перегляд даних», і після внесення такої інформації можна здійснити розрахунок показників описової статистики – оцінити фактичне становище досліджуваного процесу чи величини.

Програмне забезпечення Statistica з наявністю 250 статистичних функцій характеризується розширеними можливостями графічного відображення та великим набором функціональних алгоритмів, повнотою довідкової системи щодо використання цих алгоритмів. Сформований графічний і тестовий оцінний матеріал можна зберігати у RTF-форматі, що дуже зручно для використання у презентаціях, коли дані потрібно оприлюднити керівництву, адже цей формат можна відкрити через Microsoft Office Word, який доступний своєю простотою для великого кола користувачів. На основі програми Statistica можна провести нелінійне оцінювання, моделювання структурними рівняннями, аналіз часових рядів і прогнозування, кластерний аналіз, факторний аналіз, функціональний аналіз, аналіз тривалості життя, розрахувати канонічну кореляцію, провести обчислення багатовимірної шкали [76].

STELLA є багатофункціональним програмним продуктом, основною метою використання якого є оцінка й одночасно прогноз досліджуваних явищ, при наявності інформації за попередні періоди. Програма STELLA передбачає можливість здійснення розрахунків через оригінальні моделі економічних

систем із графічним відображенням результатів [77, с.572]. У виконанні дослідних робіт автори визначають програмний продукт STELLA як доступну, прозору й наочну завдяки можливості представлення інформації за допомогою широкого спектру таблиць, графіків та діаграм [78, с. 161].

З огляду на розглянуті методичні підходи та набір методів оцінки формування й використання ресурсного потенціалу варто зазначити, що найкраща ефективність буде спостерігатися при комплексному підході та синергії методичних прийомів. Тоді можна буде оцінити в комплексі якісну й кількісну сторони використання ресурсного потенціалу.

Дослідження теоретичних аспектів організаційно-економічного механізму формування та використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств стали підставою для наступних висновків.

Ресурсний потенціал сільськогосподарських підприємств для повного розуміння слід розглядати комплексно, на основі різних підходів: ресурсного, функціонального, результативного. Охарактеризувати ресурсний потенціал можливо через набір ресурсів, систему, можливості, динамічні зміни, цільове використання (результативно-цільову складову). Сутність дефініції «ресурсний потенціал» розкривається у комплексному наборі: ресурсів, управлінських функцій, можливостей, що сприяють створенню високоякісного сільськогосподарського продукту.

Архітектура ресурсного потенціалу в аграрній галузі розкривається через варіативність структурних елементів. Основними блоками, якими формується структура ресурсного потенціалу, слід вважати матеріально-технічний, трудовий, фінансово-майновий, нематеріальний, екологічний, соціальний, інформаційно-забезпечувальний. Основним ресурсом для аграрної галузі є земля. Визначення категорій земель сільськогосподарського призначення, а також особливості використання цього активу й поводження з ним зазначені у Земельному кодексі України.

Однією з характеристик досліджуваної категорії є тісна взаємопов'язаність та взаємозалежність ресурсів. Особливо уся сукупність

матеріальних ресурсів має пряму залежність від трудових ресурсів. Технічні засоби потребують користувачів та управління ними для виконання своїх функцій. Технічний прогрес, який на підприємствах виражається через залучення модернізованої техніки, підвищує якісний рівень трудових ресурсів. Основним призначенням технічних ресурсів є точність виконання операцій та скорочення часу на виконання завдань. У взаємозв'язку з технічними засобами основним завданням персоналу буде забезпечення якісного управління цими засобами для досягнення ефективних результатів у роботі. Ефективність використання кадрових ресурсів залежить від соціальних факторів і відображає зв'язок між трудовими структурними елементами та соціальними. Наголошено на важливості забезпеченню належних умов праці та соціальних гарантій, особливо робітникам, які виконують фізичну роботу та мають відношення до використання хімічних речовин при удобренні ділянок, обробці розсади тощо.

Формування ресурсного потенціалу залежить від певних факторів, по-перше від якості набору складових, що його утворюють, а по-друге, від управлінського рівня та кваліфікації керівництва сільськогосподарського підприємства. Важливою складовою процесів формування та використання ресурсного потенціалу є інформаційна база та доступність до неї зацікавлених осіб. Для доцільного утвердження принципів роботи управлінцям варто вивчити особливості біопотенціалу рослинництва, біопотенціалу тваринництва, земельно-ресурсного потенціалу сільськогосподарського підприємства та характерні кліматичні умови, у яких функціонує суб'єкт господарювання.

Складовими трудових ресурсів визначають: кадрову, професійну, кваліфікаційну, організаційну. Основою трудових ресурсів у сільському господарстві є сільське населення. Зрідка в пікові сезонні навантаження можуть залучатися додаткові одиниці до штатного персоналу, або кваліфіковані ІТ-професіонал, що не проживають у сільській місцевості, де розташоване сільськогосподарське підприємство. У майбутньому сільськогосподарські професії отримають свій розвиток та популярність, а також вийдуть на ринок праці нові професії, які пов'язані з інноваційними технічними розробками. На

рівень кадрового забезпечення сільськогосподарських підприємств впливає динаміка приросту населення в селі, міграційні процеси та рівень освіти потенційних працівників. У невеликих сільськогосподарських підприємствах затребуваними будуть мобільні працівники, що будуть мати навички як у виконанні фізичної, так і офісної, організаторської роботи. Результативність від використання трудових ресурсів буде залежати від впливу керівних органів та від рівня професійності самого персоналу.

Для сільського господарства характерні особливості, що мають вплив на використання ресурсного потенціалу, які можна виокремити за такими ознаками: природні, виробничі, фінансові, організаційно-технічні. Ефективна віддача земельних ресурсів та певна урожайність сільськогосподарських культур залежить від родючості ґрунту, що використовується. Впливають на родючість природні та людські фактори. Підприємства в сільському господарстві мають спрямовувати свої дії на те, щоб покращувати родючість ґрунту, не зазнаючи збитків та додаткових понесених витрат, у сучасних умовах господарювання рекомендовано для отримання вигоди переходити на органічні методи обробітку землі.

Обрана методика оцінки щодо використання ресурсного потенціалу має включати набір доцільних методів, за результатами яких можливо буде у перспективі вносити необхідні зміни або зміцнювати ті фактори, які мають позитивний вплив. Оскільки перед оцінювачем може стояти низка завдань, а, до того ж, кожна методика має свої переваги і недоліки, то йому насамперед варто вибрати серед усіх методик, що пропонують у науці, ту, яка відповідає його цілям. Для проведення оцінки ресурсного потенціалу запропоновано користуватися неформалізованими та формалізованими методами. Різняться вибір конкретних методів від мети, яку визначають підрозділи, що проводять оцінку. Якість отриманих результатів залежить від достовірності та повноти використаної інформації. Необхідні інформаційні дані, що стосуються ресурсного забезпечення, містяться у звітах сільськогосподарських

підприємств. Рекомендовано користуватися такими підходами – ресурсний, цільовий, функціональний, бенчмаркінговий, синергічний.

Трудові ресурси можна оцінювати, окрім загальних неформалізованих методів SWOT-аналізу та структурно-функціонального моделювання (IDEF0), також специфічними: на етапі формування – прийняття на роботу (тестування, анкетування, модель компетентностей, моделювання ситуації, індикативних оцінок), на етапі співпраці – оцінка поточного стану ефективності роботи працівників (порівняння, експертне оцінювання, метод «360 градусів»).

Увесь масив отриманої інформації потребує групування та обчислення даних, для забезпечення цих процесів використовують програмні продукти з простим функціоналом (Microsoft Excel) та з додатковими функціями (STATISTICA, SPSS, STELLA).

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

2.1. Оцінка ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств та динаміки його реструктуризації

Ресурсний потенціал є одним із індикаторів ефективності управління сільськогосподарських підприємств, а його оцінка слугує підґрунтям для формування стратегії розвитку підприємства. Діяльність сільськогосподарських підприємств на сучасному етапі розвитку економіки України має вплив на економічне становище країни, враховуючи потреби населення у забезпеченні продуктами рослинництва та тваринництва [78, с.57] і промисловості у необхідній сировині, а також беручи до уваги загрозу продуктової кризи, спричинену війною.

Підприємства, що займаються сільськогосподарським виробництвом, мають усі можливості вивести аграрну галузь на передові позиції, враховуючи якість земельного фонду України [1, с.81]. Івано-Франківська область володіє різнохарактерними ґрунтовими покривами й типами ґрунтів (дерново-підзолисті, опідзолені, чорноземи, лучні, болотні, дернові буроземно-підзолисті, бурі гірсько-лісові, дерновобуроземні [80], особливо південно-східній частині області властива велика частка чорноземів, що є найбільш сприятливими для ведення сільськогосподарської діяльності [81, с.82]. Проте якість ґрунтів області зазнає негативних впливів з низки причин:

- ураженість ґрунтового покриву через дорожнє сполучення та стрімкий розвиток інфраструктури міст;
- частота ерозійних процесів, які властиві територіям Івано-Франківської області;
- великий відсоток розораності сільськогосподарських угідь;
- засадження територій ґрунтовиснажливими культурами;

- висока частота опадів – 600-1550 мм/рік [81, с.83].;
- розташування у Івано-Франківській області Бурштинської ТЕС, ТОВ «Карпатнафтохім», ПАТ «Нафтохімік Прикарпаття» несуть значну шкоду для підземних вод і ґрунтів, спричинюючи забруднення та підвищення хлоридів у воді;
- недоцільне внесення мінеральних та органічних добрив, порушення санітарних правил забудови сільськогосподарських територій, перенасичення ґрунту гноєм, недотримання правил захоронення тваринницьких рештків, що спричиняє перенасичення ґрунтів калієм та фосфором (особливо спостерігається в Надвірнянському та Калуському районах [81, с.83]).

Варто зазначити, що тільки наявність земельних ресурсів не може забезпечити отримання високого прибутку та вихід на міжнародний ринок, адже важливими є також умови використання не лише землі, а й усієї бази наявних ресурсів [1, с.81]. До того ж, беручи до уваги зазначені причини погіршення якості ґрунту області варто розглядати, яким чином використовувати залучену та потенційну ресурсну базу для покращення якості. Ефективному використанню ресурсного потенціалу буде сприяти систематична й комплексна оцінка ресурсної бази та умов її використання. Комплексність полягає у виокремленні інформації, яка має вплив на оцінні висновки щодо окремих груп ресурсів сільськогосподарських підприємств.

Сільське господарство для економіки Івано-Франківської області відіграє вагомe значення, бо відповідно до статистичних показників частка валової доданої вартості сільського, лісового та рибного господарства Івано-Франківської області становить 13,2 %, що в грошовому вираженні становить 10326 млн. грн. (рис. 2.1.). Серед основних видів економічної діяльності [82, с.29], що відповідає другому місцю в загальній структурі, найбільшу частку займає промисловість. У сільському господарстві Івано-Франківської області задіяні близько 1,4 тис. суб'єктів господарювання, серед них 749 – сільськогосподарські підприємства, які провадять свою діяльність на 309,6 тис. га землі та працює 27,8 % зайнятого населення. Передові позиції за

показниками рентабельності станом на 2020 р. у області займає сільське господарство – 13,5 % [82, с.29] – серед інших видів економічної діяльності.

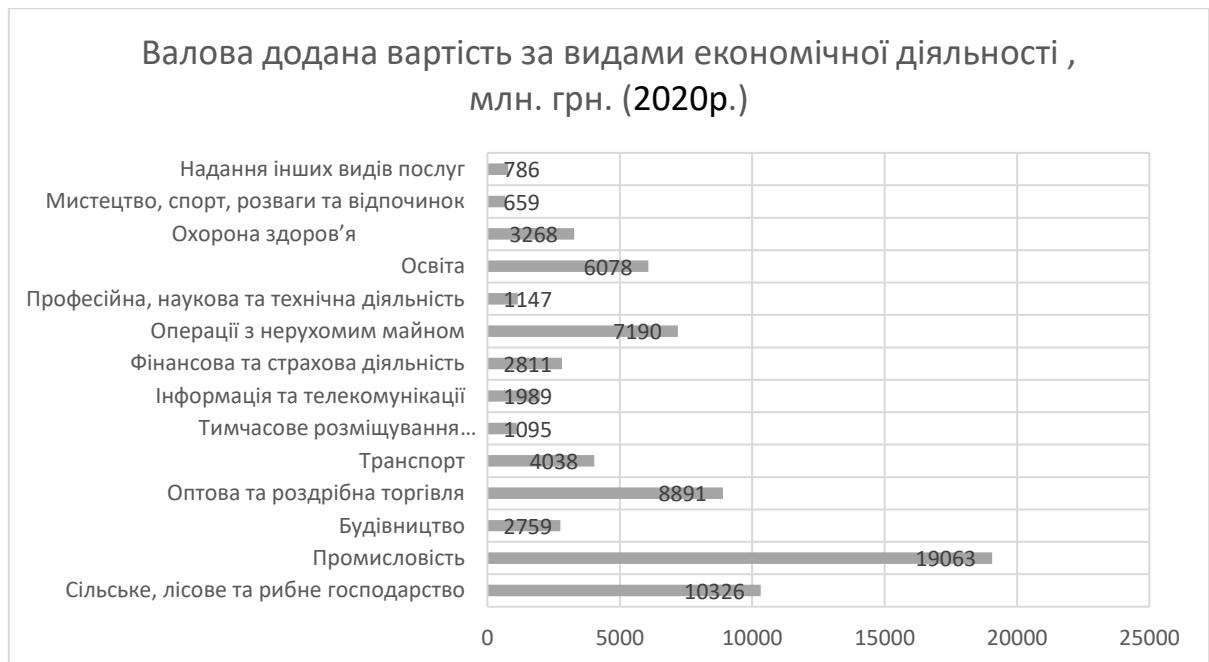

Рис. 2.1. Відображення валової доданої вартості за видами економічної діяльності *

* Джерело: сформовано автором на основі [82, с.28]

Загальна земельна площа області становить 1392,7 тис. га, найбільшу площу займають, враховуючи географічне розташування області біля гірської місцевості (31 % з усіх сільських населених пунктів мають статус гірських [81, с.82]), ліси та лісовкриті площі – 639,9 тис. га, що у відсотковому вираженні дорівнює 46 %, а на сільськогосподарські угіддя припадає 621,1 тис. га, що становить – 45 % (рис. 2.2.). Графічне зображення структурного розподілу земель області показує, що практично більша їх кількість придатна для ведення сільського господарства та природним чином визначає напрямки розвитку в економічній діяльності.

До структури сільськогосподарських угідь належать: рілля, сіножаті, пасовища, перелоги, багаторічні насадження. У веденні сільського господарства найбільшу питому вагу становить рілля [82, с. 59] що використовується для вирощування сільськогосподарських культур, а також до них належать земельні ділянки, де розташовані парники [82, с.57] та

пасовища – земельні ділянки із трав'янистим покривом, який пристосований для випасання худоби у тваринництві [22].

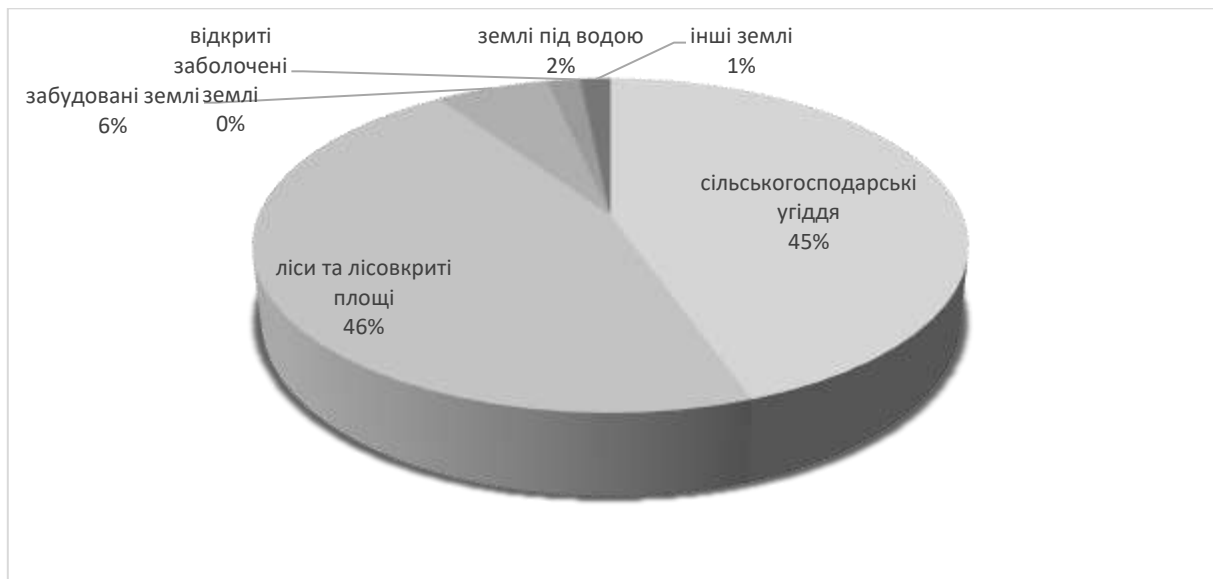

Рис.2.2. Структура земельних ресурсів Івано-Франківської області, 2020р.*

*Джерело: сформовано автором на основі [82, с.59]

З табл. 2.1 видно, що в 2019 р. загальна площа сільськогосподарських угідь, порівняно з опорним 2010 р., скоротилася на 10,4 тис. га, причому площа ріллі збільшилася на 17 тис. га, а площа перелогів зменшилася на 16,5 тис. га. Перелоги – це земельні ділянки, що є складовою структури сільськогосподарських угідь, які тимчасово не використовуються для вирощування рослин з метою відновлення родючості ґрунту [22]. Тому можна допустити, що угіддя, які належали до перелогів, пройшли етап оновлення ґрунтів та були реалізовані сільськогосподарськими підприємствами як рілля. Площа багаторічних насаджень становить тільки 15,4 тис. га (рис. 2.3.), оскільки в області виробництво плодово-ягідних культур припадає на 9 районів. Найбільше плодово-ягідних культур вирощують у таких районах: Снятинському – 1200 т.; Городенківському – 375 т.; Коломийському – 409 т. Незважаючи на зменшення площі багаторічних насаджень на 0,9 га, виробництво культур плодових і ягідних збільшилося, що може свідчити про

впровадження інтенсивних методів у вирощування та доцільність використання добрив і засобів захисту рослин.

Таблиця 2.1

Площі сільськогосподарських угідь Івано-Франківської області *

(на кінець року; тис. га)

Сільськогосподарські угіддя усього:	Роки							
	2010	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2019 до 2010
з них рілля	631,5	630,4	630,5	630,5	629,9	621,2	621,1	-10,4
сіножаті	383,6	396,1	397,2	397,2	397,1	400,7	400,6	17
пасовища	83,2	83,6	83,9	83,9	83,7	82,0	82,0	-1,2
перелogi	129,8	127,3	126,3	126,3	126,1	120,9	120,9	-8,9
багаторічні насадження	18,6	7,1	6,8	6,8	6,7	2,2	2,1	-16,5
	16,3	16,3	16,3	16,3	16,3	15,4	15,4	-0,9

* Джерело: сформовано автором на основі [82, с.89 ; 83, с.64]

Оскільки в діяльності сільськогосподарських підприємств області переважає рослинництво (продукції рослинництва було вироблено на 3262,8 млн. грн., а продукції тваринництва – 1885,7 млн. грн.), то сіножаті й пасовища у структурі сільськогосподарських угідь займають меншу площу, ніж рілля, відповідно 82,0 тис. га. і 120,9 тис. га. Сіножаті призначені для вирощування трави для годівлі тварин, пасовища – вирощування трави для випасання худоби, зокрема сільськогосподарськими підприємствами.

Важливо зазначити, що на території Івано-Франківської області спостерігається така особливість, як високий рівень кислотності земельних ресурсів (особливо в Коломийському районі), що зменшує рівень родючості, а також впливає на якість готових вирощених рослин. За ступенем кислотності ґрунти поділяються на такі категорії: дуже сильнокислі, сильнокислі, кислі, слабокислі, близькі до нейтральних, нейтральні і лужні [84]. Кислі землі становлять 54,5 % у Коломийському районі Івано-Франківської області, середньо і дуже кислі ґрунти займають 76 % загальної площі орних земель господарств, до того ж, понад 50 % припадає на землі з дуже кислими ґрунтами; слабокислі ґрунти становлять 17 %, а нейтральні – лише 7 % [81, с. 83].

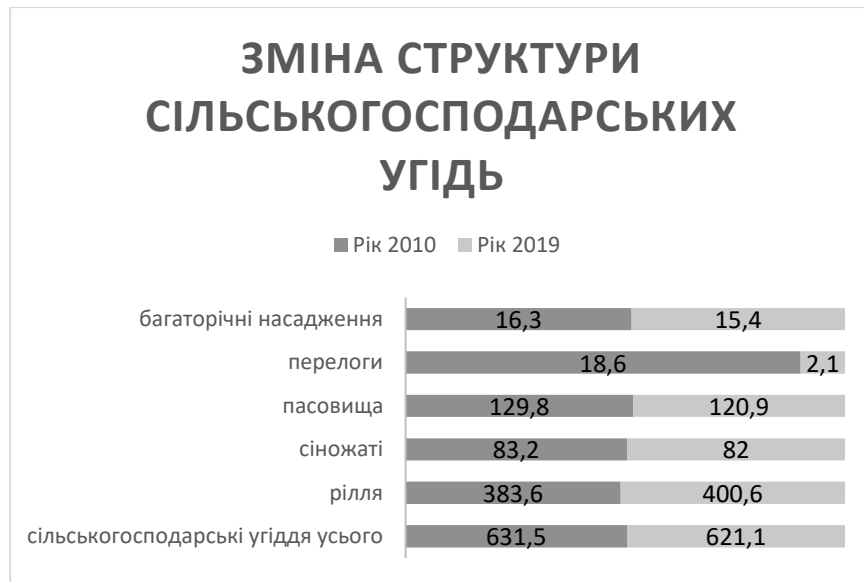

Рис. 2.3. Відображення структурних змін сільськогосподарських угідь Івано-Франківської області*

*Джерело: сформовано автором на основі [82, с.59]

Причинами окислення ґрунтів можуть бути як природні, так і антропогенні чинники. У науковій літературі зазвичай виділяють такі джерела окислення: рясність опадів, дихання коренів, процес росту культур, використання добрив, кислотні дощі, шахтні відвали [84]. Рослини, які вирощуються на територіях із такими типами ґрунтів зазнають різних негативних впливів: зменшується ріст рослин; сільськогосподарські культури отримують менше макроелементів і мікроелементів; більше розчиняються токсичні з'єднання марганцю, алюмінію, заліза, що є зайвими в процесі росту рослин і притуплюють їхній розвиток через уповільнення росту коріння; підвищується ризик зараження хворобами; підсилюється фітотоксичність у рослин; погіршуються процеси фільтрування ґрунтів. Унаслідок цього рослини в недостатній кількості насичені киснем, уможливлена мінімальна урожайність або й загибель рослин. Для сільськогосподарських культур залежно від виду визначають критично-допустимий рівень рН (табл. 2.2), тобто, якщо він буде нижчий відповідного значення, якісні властивості рослин та їхня врожайність будуть мати негативний характер.

Таблиця 2.2

**Сільськогосподарські культури та критично-допустимий рівень рН,
що не впливає на урожайність ***

№ з/п	Вид сільськогосподарської культури	Критично-допустимий рівень рН
1.	Горох	5,5
2.	Ячмінь	5,2
3.	Жито	5,0
4.	Пшениця	5,2
5.	Кукурудза	5,8
6.	Ріпак	5,5
7.	Гречка	5,4
8.	Соя	6,2
9.	Соняшник	5,5
10.	Буряк	6,2
11.	Капуста	6,2
12.	Картопля	5,5

* Джерело: сформовано автором на основі [85, с.166-167]

При умовах наявності земельних ресурсів із високим рівнем кислотності необхідне проведення процесу вапнування шляхом внесення вапнякового борошна та інших вапнякових матеріалів: кальциту, доломіту, вапняку, деревної золи, промислового оксиду кальцію (негашене вапно) тощо. За допомогою вапнування іони алюмінію та водню перетворюються на наявні у добривах кальцій та магній [84]. Роботи з вапнування дозволяють ліквідувати такий негативний фактор, як недостача азоту в кислих ґрунтах, а також забезпечити зольними частками, що позитивно впливає на розвиток кореневої системи, сприяє нормальному росту сільськогосподарських культур. Обсяги вапна, яким слід удобрювати ґрунт, залежить від того, наскільки дрібними є частинки помеленого вапна і від буферної здатності ґрунту (властивість ґрунту перешкоджати зміні його реакції (рН) під дією кислот і лугів [86]): чим більша кількість глини та органічних речовин, тим краща буферна здатність.

Варто зазначити також, що позитивний ефект зі зниження рівня кислоти у земельних ресурсах спостерігається у практиці внесення органічних і мінеральних добрив у поєднанні з вапнувальними роботами. Однак процес вапнування має завжди передувати внесенню мінеральних добрив, оскільки вапнування уже сприяє підвищенню рівня мінералів у ґрунті. Для аграріїв важливо пам'ятати про необхідність на постійній основі контролювати рівень та процеси зміни рН ґрунту, де провадиться засадження рослинністю, при можливості проводити заміну культур, які мають дуже підвищену чутливість до рН на більш гнучкі культури до кислого середовища.

На рис. 2.4. відображено площі, на яких проводилися роботи вапнування, та кількість матеріалу, який був задіяний для цього процесу. Найбільшу площу 10,2 тис. га було оброблено у 2016 році, кількість внесеного вапнякового матеріалу – 55,1 тис. т. У період 2019–2021 рр. спостерігалася відносна стабільність в оброблених площах сільськогосподарських угідь Івано-Франківської області та варіювалася між 3-5 тис. га, обсяги вапнякового борошна та інших вапнякових матеріалів – 14–16 тис. т. (у 2019 р. та 2021 р. кількість задіяного матеріалу – однакова та становить 14,6 тис. т.).

Також варто зазначити, що позитивний ефект зі зниження рівня кислоти у земельних ресурсах спостерігається при практиці внесення органічних та мінеральних добрив у поєднанні з вапнувальними роботами. Однак, процес вапнування має завжди передувати внесенню мінеральних добрив, оскільки вапнування уже сприяє підвищенню рівня мінералів у ґрунті. Для аграріїв важливо пам'ятати про необхідність на постійній основі контролювати рівень та процеси зміни рН ґрунту, де провадиться засадження рослинністю, при можливості проводити заміну культур, які мають дуже підвищену чутливість до рН на більш гнучкі культури до кислого середовища.

На рис. 2.4. відображено площі, на яких проводилися роботи вапнування та кількість матеріалу, який був задіяний для цього процесу. Найбільшу площу 10,2 тис. га було оброблено у 2016 році, кількість внесеного вапнякового матеріалу – 55,1 тис. т. У період 2019-2021 рр. спостерігається відносна

стабільність у оброблених площах сільськогосподарських угідь Івано-Франківської області та варіюється між 3-5 тис. га, обсяги вапнякового борошна та інших вапнякових матеріалів – 14-16 тис. т. (у 2019 р. та 2021 р. кількість задіяного матеріалу – однакова та становить 14,6 тис. т.).

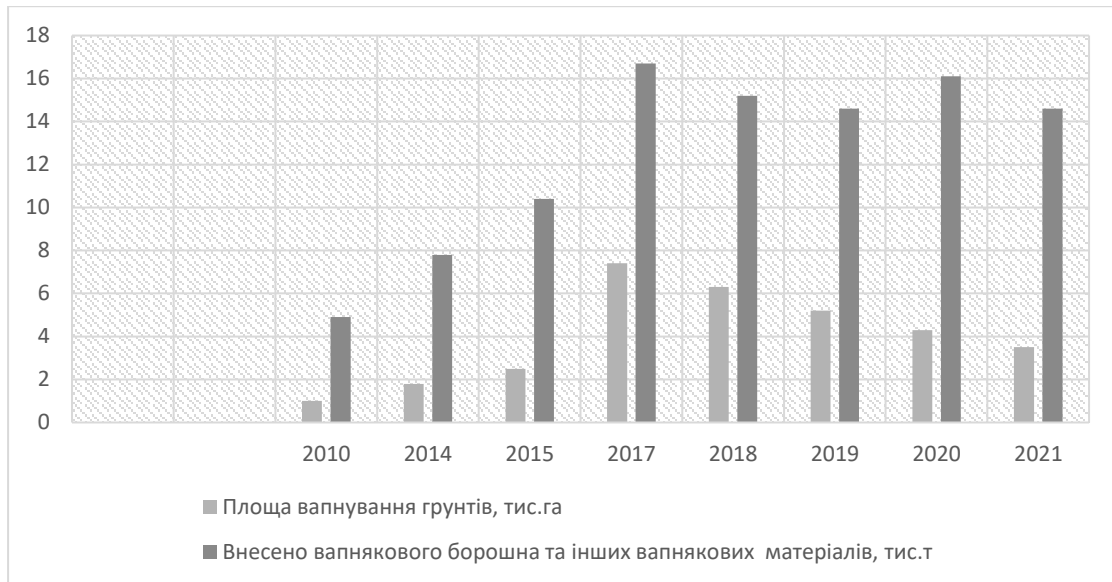

Рис. 2.4. Динаміка внесення вапнякового борошна та інших вапнякових матеріалів сільськогосподарськими підприємствами у сільськогосподарські угіддя Івано-Франківської області *

* Джерело: сформовано автором на основі [82. с.91;83, с.105]

У 2021 р. роботи з вапнування сільськогосподарських територій проводилися (рис. 2.5.) в Івано-Франківському, Калуському та Коломийському регіонах, співвідношення площі та внесених вапнякових матеріалів відповідно становило: 1730,3 тис.га – 8811 тис.т.; 1380,0 тис.га – 5721 тис.т.; 370,0 тис.га. – 57 тис. т. [82, с.102].

Як видно з таблиці, у Коломийському районі, який означено як таким, де найбільше кислих ґрунтів, не є лідером у проведенні процесів вапнування. Проте ці результати можуть бути пов'язані з варіюванням культур на одній і тій самій території та чергуванням висадки. Зауважено, що питома вага посівних площ сільськогосподарських підприємств серед усіх товаровиробників має тенденцію до зростання та на 2021 р. становить 47,8 % (табл. 2.3).

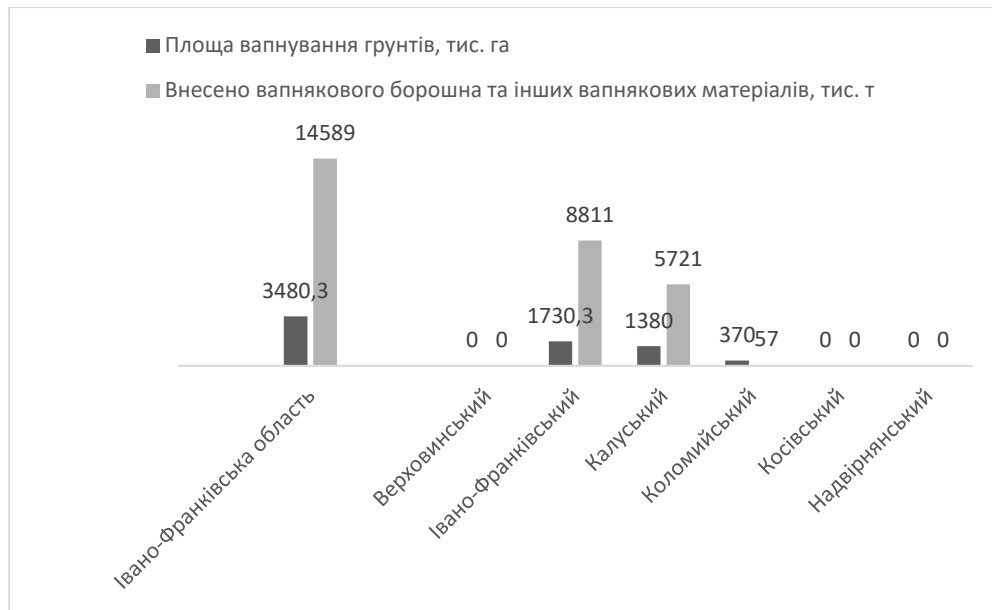

Рис. 2.5. Співвідношення внесення вапнякового борошна та інших вапнякових матеріалів сільськогосподарськими підприємствами до площі за районами Івано-Франківської області у 2021 р.*

* Джерело: сформовано автором на основі [82, с.102].

Таблиця 2.3.

Питома вага посівної площі сільськогосподарських товаровиробників Івано-Франківської області у загальних посівах (%) *

Рік	Сільськогосподарські товаровиробники	
	Сільськогосподарські підприємства	Господарства населення
2010	31,9	68,1
2014	43,3	56,7
2015	42,0	58,0
2016	42,9	57,1
2017	45,8	54,2
2018	46,0	54,0
2019	45,1	54,9
2020	46,7	53,3
2021	47,8	52,2

* Джерело: сформовано автором на основі [82, с.59]

Станом на 2021 р. обсяги посівних площ в Івано-Франківській області становлять 383,1 тис. га., найбільшу кількість площі сільськогосподарські підприємства використовують для вирощування культур зернових та зернобобових – 154,9 тис. га. (40,4 %). У 2021 р., порівняно з 2010 р., у структурі посівних площ (рис. 2.6.) спостерігаються такі зміни: значно зросла

площа посіву культур технічних на 68,5 тис. га. та становить 92,8 тис. га. (24,2 %); зменшилася площа культур кормових на 33,2 тис. га та становить 64,6 тис. га (16,9 %); не суттєво на 0,5 тис. га зменшилися площі висаджування картоплі, культур овочевих та баштанних продовольчих і становить – 70,8 тис. га (18,5 %).

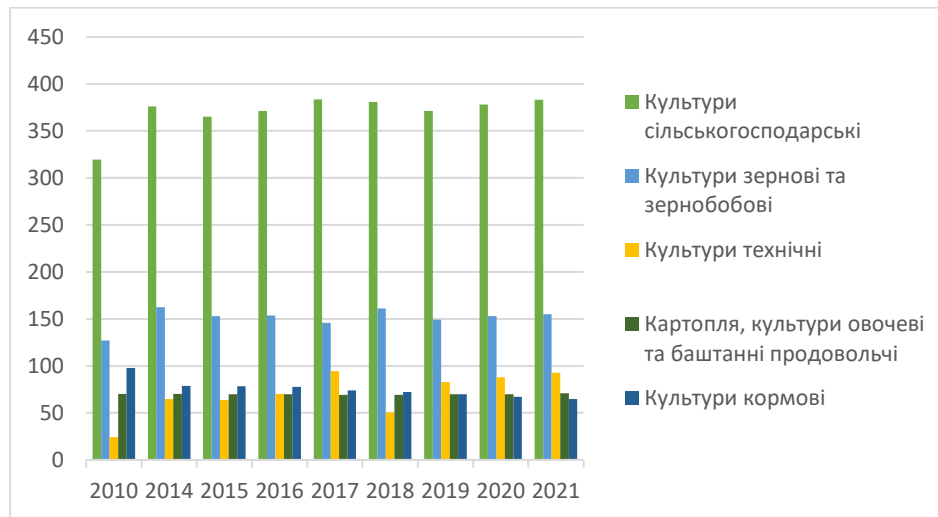

Рис. 2.6. Посівні площі сільськогосподарських культур Івано-Франківської області, тис.га*

*Джерело: сформовано автором на основі [82, с.61; 83, с.76]

Одним із напрямів підвищення ефективності виробництва продукції сільськогосподарськими підприємствами в умовах стрімких економічних перетворень та інтенсифікації сільського господарства є доцільне та раціональне використання трудових ресурсів як одного із елементів виробничих сил. Зростання якісного рівня використання персоналу буде сприяти виходу сільськогосподарських підприємств на новий рівень, що дозволить виготовляти якісну продукцію, яка б могла конкурувати з великими виробниками агросектору. Високий рівень продуктивності праці дозволить покращити не тільки рівень життя населення шляхом збільшення обсягу створених матеріальних благ та забезпечення продуктами харчування, а й економії робочого часу, що є важливим соціально-економічним проявом підвищення ефективності виробництва. Аналізоване питання набирає актуальності, оскільки зі зміною демографічної ситуації – зменшення

населення, скорочується кількість осіб у працездатному віці та спостерігається міграція осіб із сільської території в міську і таким чином простежується недостача працездатного населення у аграрній галузі. Враховуючи ситуацію, яка склалася та той факт, що сільське населення поки що переважає понад 50 %, одним із напрямів у аграрній політиці має бути передбачена робота над вивченням сталості й динамічності розвитку соціальної сфери села.

На нашу думку, важливим у теперішній час є проведення роботи над популяризацією сільськогосподарських професій, адже невисокий рівень престижності роботи в сільській місцевості є одним із факторів того, що молодь покидає сільські території та не бажає здобувати сільськогосподарські професії. За даними Міністерства освіти України найпопулярнішими спеціальностями для абітурієнтів надалі є право, комп'ютерні науки, філологія, менеджмент та психологія [87], порівняно з якими агроспеціальності навіть не входять у десятку популярності серед молодих людей.

На території Івано-Франківської області для здобуття агроспеціальностей студентам надають свої послуги такі навчальні заклади: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (ПНУ), Рогатинський аграрний фаховий коледж, Прикарпатський лісогосподарський коледж, Коломийський політехнічний фаховий коледж Національного університету «Львівська політехніка», Івано-Франківський коледж Львівського національного аграрного університету. Враховуючи не дуже велику площу області, порівняно з іншими областями, то представлені навчальні заклади можуть цілком забезпечити потреби в забезпеченні необхідними кадрами сільськогосподарський сектор. Однак, враховуючи велику питому вагу сільського господарства області серед видів економічної діяльності, у перспективі варто розглянути розширення спеціальностей, які можуть бути запропоновані здобувачам освіти, особливо варто звертати увагу на професії майбутнього у сільському господарстві, щоб випускники були готові адаптуватися до нових реалій. У ПНУ, де серед спеціальностей представлена

«Агрономія», спостерігається низький рівень зацікавленості в цьому напрямі, про що свідчать результати вступу абітурієнтів у 2022 р. (рис. 2.7).

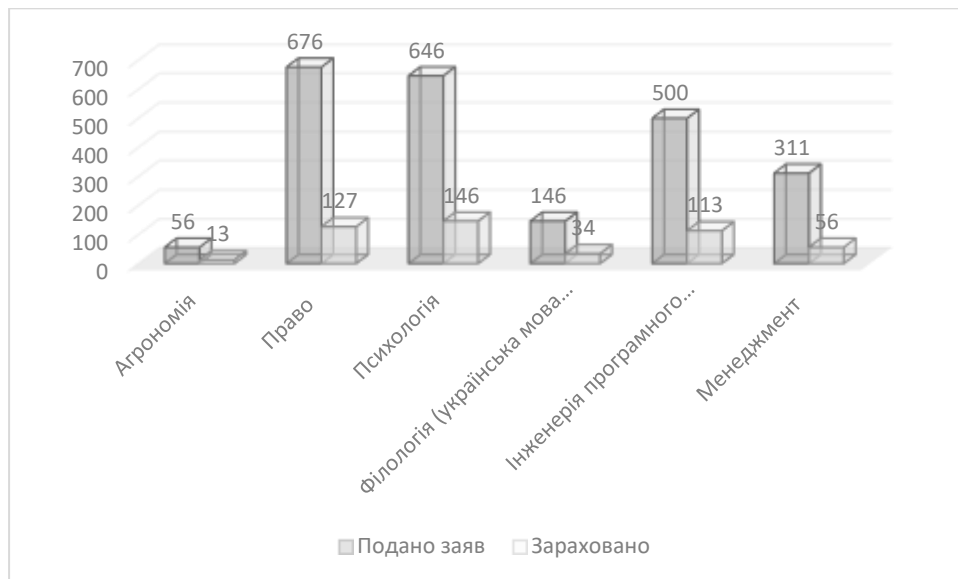

Рис. 2.7. Місце у виборі абітурієнтами спеціальності Агрономія серед інших спеціальностей у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника (2022р.) *

* Джерело: сформовано автором на основі [88]

Галузь сільського господарства вимагає популяризації, для цього вона має бути представлена як високофункціональна, багатоструктурна, ефективна, модернізована, розвинена та ресурсномістка, а найголовніше у людей має бути розуміння, що сільське господарство забезпечує продовольчі потреби людства, які є базовими і не зникнуть. Тобто працювати в цій сфері буде завжди актуально, що доводять і події, пов'язані з Covid-19 та російсько-українською війною, коли продукти харчування були затребувані першочергово, порівняно з товарами, які не були в необхідності. Фахівці аграрної сфери зазначають: «агро – це той сегмент ринку, в якому є де розвиватися та рости, а найголовніше, ти реально бачиш результат своєї праці» [89]. Молодим людям також варто розуміти, що робота в сільському господарстві – це не тільки безпосередньо специфічні професії, що передбачають контакт із тваринами, рослинами та земельними роботами, це також можливість як для чоловіків, так і для жінок розвинути себе як бухгалтер, землевпорядник, управлінець, технолог, IT-спеціаліст, механізатор або менеджер в аграрній галузі. Такі професії будуть

сприяти удосконаленню ведення діяльності сільськогосподарськими підприємствами, підвищенню їхньої конкурентоспроможності та рівня виробництва, порівняно з великими агрохолдингами, а підприємство зможе бути площадкою для реалізації професійних навиків трудових ресурсів.

Вважаємо, що заохочення молоді до того, щоб реалізувати себе в аграрній сфері, має проводитися через державний рівень шляхом співпраці з університетами, інститутами, коледжами, а також через самих представників сільськогосподарських підприємств. Вони повинні створювати та використовувати інноваційний підхід [90, с.185] у своїй діяльності і мати можливість запропонувати відповідний рівень винагороди можливого працівнику, а з боку держави й університету мають бути підготовлені випускники, які мають високий рівень знань, володіють багатоскладними навичками та виявляють можливості до постійного саморозвитку.

Проведення оцінки трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств області потребує насамперед вивчення стану чисельності та складу населення. Станом на 2021 р. населення Івано-Франківської області становило 1361,1 тис. осіб, на 19,6 тис. осіб менше, ніж у 2010 р. Як уже зазначалося у Розділі 1, більшість трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств становлять особи, що проживають у сільській місцевості, де розташоване підприємство. Проте, як зауважують дослідники, кількість трудових ресурсів не завжди пропорційна чисельності населення, а залежить насамперед від його вікової структури. Чим більша частка осіб віком до 16 або понад 60 років, тим менша чисельність трудових ресурсів. Вона може зростати за рахунок додаткового залучення у виробництво людей пенсійного та підліткового віку [91, с.65]. Відповідно до статистичних даних (табл. 2.4) з кожним роком кількість сільського населення Івано-Франківської області відображає тенденцію до зменшення, хоча становить більшість у відсотковому значенні 55,5 %.

Варто зауважити, що навіть ті особи, що відображають сільське працездатне населення, не дорівнюють зайнятим особам у

сільськогосподарських підприємствах, адже велика кількість селян провадить свою діяльність у приватній формі (тільки для себе та своїх потреб) або як особисті селянські господарства (ОСГ): споживчого, змішаного та товарного типів.

Таблиця 2.4

Чисельність наявного населення Івано-Франківської області, тис. осіб *

Роки	Усього, тис.	У тому числі		До загальної чисельності населення, %	
		міське	сільське	міське	сільське
2010	1380,7	596,4	784,3	43,2	56,8
2014	1382,1	600,8	781,3	43,5	56,5
2015	1382,6	602,6	780,0	43,6	56,4
2016	1382,3	604,5	777,8	43,7	56,3
2017	1379,9	605,1	774,8	43,9	56,1
2018	1377,5	606,2	771,3	44,0	56,0
2019	1373,3	607,0	766,3	44,2	55,8
2020	1368,1	606,8	761,3	44,4	55,6
2021	1361,1	605,4	755,7	44,5	55,5

* Джерело: сформовано автором на основі [82, с.24].

Беручи до відома досвід зарубіжних країн, можна говорити, що через дрібні розміри та відокремленість селянські господарства не можуть бути перспективною розв'язкою аграрного сектору та впливати на розвиток економіки країни в майбутньому, проте в теперішніх умовах вони здатні забезпечити приватні потреби та потреби невеликої кількості споживачів у прилеглих містах виробництвом сільськогосподарської продукції [92, с. 56]. Одними з недоліків ведення діяльності як ОСГ є ускладненість збуту продукту, отримання ринкового рівня прибутку, утримання рівня конкурентоспроможності, знаходження місця збуту продукції та місця зберігання продукції. Дослідження свідчать, що особисті селянські господарства, які намагаються збути свою продукцію, втрачають 6–10 % доходу, порівняно з фермерськими господарствами [92, с.57]. Такі особливості у майбутньому мають спонукати сільських жителів трансформувати свою діяльність у більш практичну форму ведення, до прикладу, у фермерські господарства, які є складовою

сільськогосподарських підприємств, де вигідним способом можна реалізувати товарний та людський потенціали.

Структура населення області характеризується високою питомою вагою осіб середнього та старшого віку і найнижчою – молодшого [93]. Загальна кількість осіб у віці 0–15 років становить 17,8 % від загальної чисельності постійного населення, 16–35 років – 26,5 %, 36–59 років – 34,2 %, 60 років і старше – 21,5 %. У структурі населення Верховинського та Надвірнянського районів кількість осіб у віці 0-15 років перевищувала кількість осіб у віці 60 років і старше та становила відповідно 23,3 %, 20 % та 19,4 %, 19,8 %. Найбільша питома вага населення працездатного віку в Івано-Франківському (61,5 %) та Коломийському (60,7 %) районах, найменша – у Верховинському (57,3 %) [93].

У розрізі адміністративних районів розподіл кількості міських та сільських жителів за 2021 р. і 2022 р. відображено на рис. 2.8., який ілюструє у загальному скорочення населення Івано-Франківської області. Найбільше населення налічує Івано-Франківський адміністративний район, де міське населення становить 307695 осіб та перевищує кількість сільського – 248409 осіб. Найменша кількість населення спостерігається у Верховинському районі, у якому більшу кількість становить сільське населення, що налічує 24422 особи, а міське – 5773 особи. У Калузькому та Коломийському адміністративних районах сільське населення також переважає. Калузький – 122595 осіб – міські жителі, 157272 – сільські; Коломийський – міські жителі – 97127 осіб, сільські – 175504 особи. Незначна густина населення в Косівському районі: 14396 осіб – міське населення, 69304 осіб – сільське населення. Доволі пропорційне співвідношення міських та сільських жителів є у Надвірнянському районі: 54987 осіб та 74341 особа відповідно.

Загальна кількість зайнятих осіб у сільському, лісовому та рибному господарстві у 2021 році становила 151,1 тис. осіб [82, с.25]. Відповідно до статистичних спостережень (рис. 2.9.) кількість осіб, що є штатними

працівниками в сільському господарстві, за останні досліджувані роки відображає тенденцію до зниження.

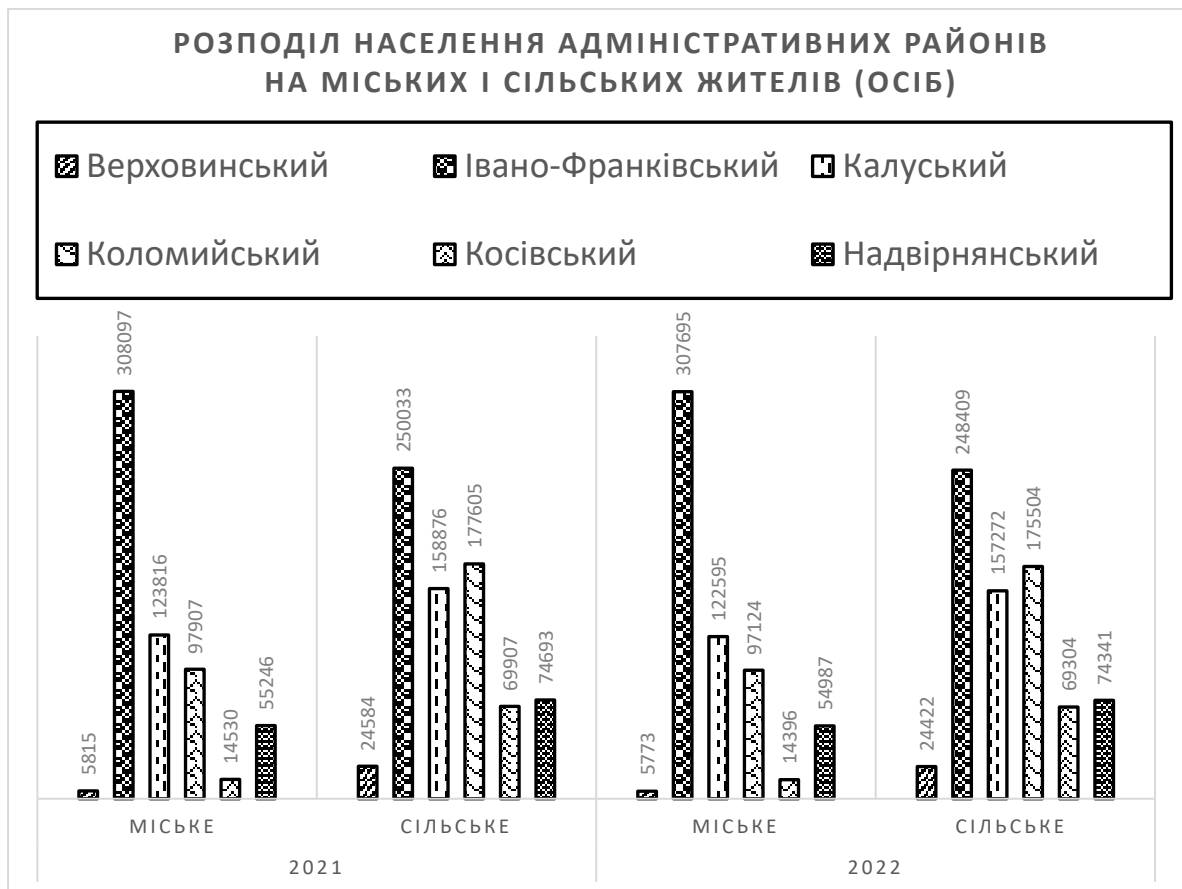

Рис. 2.8. Кількість міських та сільських жителів адміністративних районів Івано-Франківської області у розрізі 2021р. та 2022р., осіб *

* Джерело: сформовано автором на основі [82, с.61]

Особливо це чітко спостерігається, якщо порівняти з 2010 р., де показник становить 8,4 тис. осіб та 2021 р. – 6,5 тис. осіб. Незначне зрушення в бік збільшення бачимо у 2016 р. – 7,9 тис. осіб, порівняно з попереднім 2015 р. – 7,1 тис. осіб та з наступним 2017 р. – 6,8 тис. осіб. Зниження може бути пов'язане як із загальною картиною скорочення сільського населення, так і з рядом інших факторів: скорочення виробництва, завершення діяльності деякими сільськогосподарськими підприємствами, використання машин, які можуть здійснювати частину роботи замість працівників, міграція громадян закордон, погіршення умов праці тощо.

Слід зазначити, що в галузі сільського господарства протягом усього його розвитку присутнє таке явище, як тіньова зайнятість, таким чином люди інколи

все життя виконують важку працю в сільському господарстві, одержуючи заробітну плату в конверті, а на пенсії не здатні забезпечити себе необхідними коштами. Неформальний сектор зайнятості, на жаль, становить 42,1 % [94], що, порівняно з іншими видами економічної діяльності, є дуже високим.

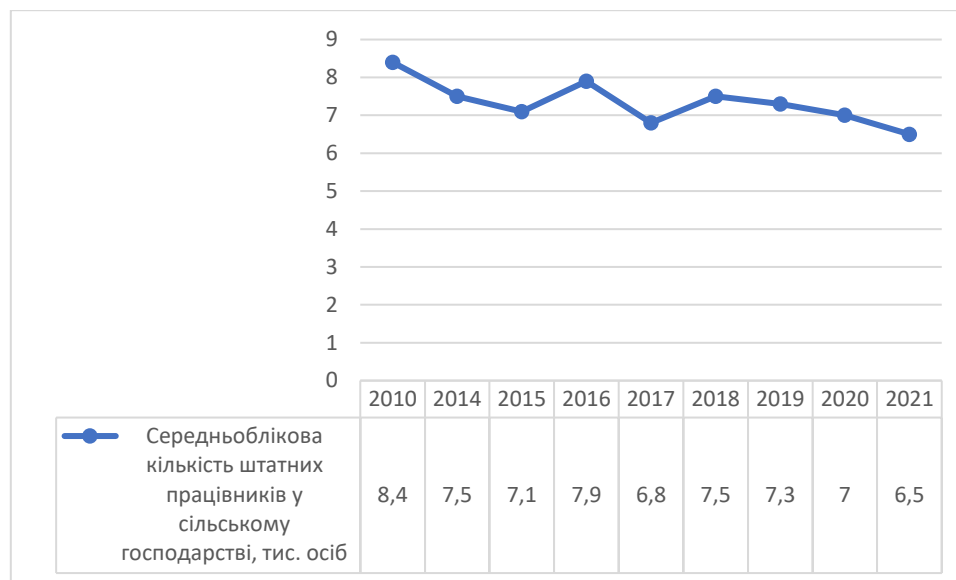

Рис. 2.9. Зміна середньоблікової кількості штатних працівників у сільському господарстві Івано-Франківської області, тис. осіб *

* Джерело: сформовано автором на основі [82, с.26; 83, с.28]

Особи, які відображають потенційний трудовий ресурс, шукають для себе роботу, виходячи, по-перше, з умов, у яких перебувають чи можуть працювати, а по-друге, привабливість галузі праці визначає рівень заробітної плати, яку можна отримати. Статистичні показники свідчать, що в 2021 році заробітна плата в сільському господарстві збільшилася по всій Україні, особливо це видно в проміжку січень-жовтень, а також серед областей-лідерів, де спостерігається найвищий рівень заробітної плати в такий період і зокрема Івано-Франківської області [95]. Середня заробітна плата в Івано-Франківській області наприкінці 2021 р. у сільському, лісовому та рибному господарстві становила 13 550 грн.

Враховуючи особливості неоднорідності галузі сільського господарства, зауважимо, що і середній рівень виплат коливається залежно від місяців роботи: Дані табл. 2.5 ілюструють скорочення виплат по усіх областях уже в

місяці січні 2022 р., зокрема у досліджуваній нами області середня зарплата знизилася на 15,4 %, порівняно величиною попереднього місяця.

Таблиця 2.5

**Середня заробітна плата штатних працівників по областях України
у січні 2022 року ***

	Нараховано у середньому працівнику				
	грн	% до			
		грудня 2021	січня 2021	середнього рівня по економіці	мінімальної заробітної плати (6500 грн)
Україна	14577	83,5	118,2	100,0	224,3
Вінницька	12555	81,1	116,8	86,1	193,2
Волинська	11735	80,5	116,8	80,5	180,5
Дніпропетровська	14479	91,7	113,6	99,3	222,8
Донецька	15480	90,0	112,3	106,2	238,2
Житомирська	12123	82,9	119,9	83,2	186,5
Закарпатська	12115	76,8	116,3	83,1	186,4
Запорізька	14510	86,0	115,7	99,5	223,2
<u>Івано-Франківська</u>	<u>11827</u>	<u>84,6</u>	<u>112,0</u>	<u>81,1</u>	<u>182,0</u>
Київська	15152	87,0	119,8	103,9	233,1
Кіровоградська	11658	87,4	119,2	80,0	179,3
Луганська	12266	77,7	118,8	84,1	188,7
Львівська	12936	84,8	117,2	88,7	199,0
Миколаївська	14382	78,1	114,7	98,7	221,3
Одеська	12960	84,3	117,9	88,9	199,4
Полтавська	13412	83,9	118,1	92,0	206,3
Рівненська	13358	77,7	117,1	91,6	205,5
Сумська	12119	83,0	117,6	83,1	186,4
Тернопільська	11455	79,6	115,5	78,6	176,2
Харківська	12510	84,3	120,7	85,8	192,5
Херсонська	11778	82,6	118,1	80,8	181,2
Хмельницька	12352	76,3	115,2	84,7	190,0
Черкаська	12311	85,4	117,7	84,5	189,4
Чернівецька	11326	79,1	116,8	77,7	174,2
Чернігівська	11853	87,6	120,0	81,3	182,3
м. Київ	21347	79,8	121,8	146,4	328,4

* Джерело: сформовано автором на основі [96].

Однак ця сума є більшою на 12 % щодо аналогічного місяця попереднього року, але, порівняно з іншими областями, це збільшення не найвище.

Позитивним фактором є і те, що в сільському господарстві згідно з офіційними даними не простежено заборгованості з виплати працівникам грошового винагородження в Івано-Франківській міській територіальній громаді [97]. Тобто самий рівень заробітної плати, за офіційними джерелами, можна визначити як конкурентоздатний та говорити про сприятливість умов виплати, а стримувальним фактором зайнятості населення в сільському господарстві вважаємо недобросовісність в оформленні працівників – робота без офіційного найму.

Для ведення тваринництва аграрії усіх категорій господарств Івано-Франківської області використовують як матеріальний ресурс тварин: велику рогату худобу, свиней, овець і кіз, коней; птицю та бджолосім'ї. Для області характерним є спрямування останніх одинадцять років на вирощування свиней, динаміка свідчить (рис. 2.10.), що саме кількість цих тварин суттєво збільшується, а великої рогатої худоби стає менше.

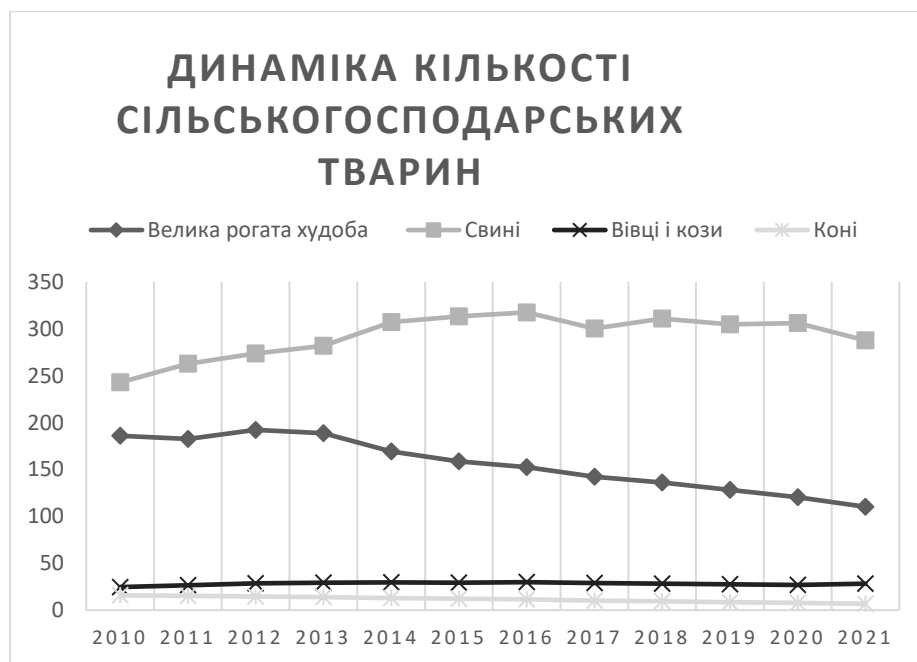

Рис. 2.10. Динаміка кількості сільськогосподарських тварин у сільськогосподарських підприємствах у період 2010-2021рр., тис. голів *

* Джерело: сформовано автором на основі [82, с.107].

У загальному щодо кількості тварин за останніх п'ять років ведеться тенденція до спаду, не суттєво збільшується тільки кількість кіз та овець, порівняно з попереднім роком на 1,5 тис. голів. Якщо розглядати показники, порівняно з 2010 р., то поголів'я свиней, овець і кіз зростає, а щодо великої рогатої худоби бачимо різке скорочення.

Якщо розглядати в розрізі районів наявність сільськогосподарських тварин і птиці, то спостерігається різка неоднорідність, відповідно до показників (табл. 2.6) найбільшою кількістю тварин забезпечений Рогатинський район: велика рогата худоба – 2817 тис. голів; свині – 18309 тис. голів. Відстає в аналогічних показниках Рожнятівський район, де відповідно 26 тис. голів та 14 тис. голів. Овець та кіз найбільше у Коломийському районі – 644 тис. голів, а птиці у Снятинському – 624,6 тис. голів.

Таблиця 2.6

Відображення районів-лідерів та районів-аутсайдерів Івано-Франківської області по кількості тварин та птиці у 2021 році*

Тварини, птиця	Максимально		Мінімально	
	Район	Кількість, тис. голів	Район	Кількість, тис. голів
Велика рогата худоба	Рогатинський	2817	Рожнятівський	26
Свині	Рогатинський	18309	Рожнятівський	14
Вівці та кози	Коломийський	644	Галицький	33
Птиця	Снятинський	624,6	Богородчанський	41,9

*Джерело: сформовано на основі [82, с.110]

На сільськогосподарські підприємства припадає найбільша частка щодо вирощування сільськогосподарських тварин – 72,0 тис.т. (у живій масі) серед загальної кількості – 135,7 тис. т., найбільше вирощують свиней [82, с.116]. Серед господарств усіх категорій на сільськогосподарські підприємства за кількістю тварин відсоткове співвідношення виглядає так [82, с.109]:

- велика рогата худоба – 9,6 % (у тому числі по коровах – 6,5 %);
- свині – 70,3 %;
- вівці і кози – 17,0 % (у тому числі на вівці – 40,6 %);
- коні – 1,5 %;

- птиця – 26,8 %;
- бджолосім'ї – 1,5 %.

Частки у виробництві тваринної продукції, що припадають на сільськогосподарські підприємства розподілені наступним чином [82, с.119]:

- м'ясо (у забійні масі) – 53,8 %;
- молоко – 3,6 %;
- яйця – 4,7 %;
- вовна – 30 %;
- мед – 1,1 %.

Таблиця 2.7

Становище тваринницької діяльності сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області *

Види тварин, птиця та вид продукції	Роки									
	2010	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2021 до 2010
Поголів'я (тис. голів)										
Велика рогата худоба	8,7	11,8	12,2	11,9	12,7	12,3	11,4	11,0	10,6	1,9
Корови	3,5	3,9	4,1	4,2	4,1	4,1	4,2	4,9	4,4	0,9
Свині	124,1	194,5	206,7	214,2	202,5	211,0	212,2	217,1	202,1	78
Вівці та кози	0,8	2,6	3,1	4,2	4,4	3,8	3,6	3,1	4,8	4
Вівці	0,7	2,3	2,7	3,8	4,1	3,5	3,2	2,7	4,1	3,4
Птиця	3847,9	2499,2	1362,9	1124,7	1172,8	1513,3	1883,4	1310,3	1085,5	-2762,4
Бджолосім'ї, тис.	1,8	1,9	1,8	1,7	2,2	2,0	1,7	2,4	2,2	0,4
Виробництво										
М'ясо (у забійні масі), тис. т	18,0	36,5	41,4	35,9	35,8	39,1	46,1	49,5	52,3	34,3
Яловичина і телятина	0,7	2,4	2,7	2,6	2,6	1,9	1,2	1,3	1,1	0,4
Свинина	10,7	22,7	26,5	26,6	27,2	29,3	30,0	31,8	31,5	20,8
М'ясо птиці	6,6	11,4	12,2	6,7	6,0	7,9	14,9	16,4	19,7	13,1
Молоко, тис. т	11,3	15,1	16,7	17,5	18,5	18,1	17,9	15,8	14,2	2,9
Яйця, млн. шт.	506,7	598,6	353,8	171,0	104,3	156,5	231,7	298,8	13,1	-493,6
Вовна, т	1	2	3	4	5	6	5	5	6	5
Мед, т	9	24	15	14	20	18	12	18	20	11

* Джерело: сформовано автором на основі [82, с.108, 118]

Динаміка забезпечення сільськогосподарськими підприємствами поголів'я тварин та виробництва сільськогосподарської продукції відображені в табл. 2.7, що дає змогу схарактеризувати стан впливу матеріальної складової на вихід продукції. Беручи до уваги те, що загальна картина за всіма категоріями

господарств демонструє скорочення наявної великої рогатої худоби (рис. 2.10.), то в досліджуваній нами категорії цей вид веде до зростання. На основі таких спостережень можна говорити, що саме ця категорія займає передові позиції в тваринництві області. Дані, які визначено в таблиці, підводять до узагальнюючого висновку, що між запропонованими показниками наявна чітка залежність, адже збільшення кількості тварин призводить до вищих показників виготовлення продукції. У 2021 р., порівнюючи з 2010 р., суттєво знизилася кількість птиці та відповідно відзначено різкий спад кількості яєць – зменшення на 493,6 млн. шт., однак виробництво м'яса птиці демонструє збільшення на 13,1 тис. т. Такі результати можуть означати, що виробники спрямували свої потужності на виробництва м'яса, а внаслідок цього скоротилися можливості забезпечувати населення яйцями. Це також свідчить про ефективне використання живого ресурсу в діяльності підприємств.

Узагальнюючи слід сказати, що сільськогосподарські підприємства в перспективі можуть стати великим локомотивом розвитку сільського господарства Івано-Франківської області. Значну увагу в забезпеченні ресурсним потенціалом їм варто звертати на інтенсифікацію використання земель та удосконалення технологій обробітку ґрунтів, враховуючи регіональні особливості; методи підбору та підвищення кваліфікації персоналу, синергувати свою роботу з державою та навчальними закладами для отримання працівників готових для роботи та забезпечення високоефективної праці; працювати над залученням більшої кількості земельних ресурсів.

2.2. Організаційно-інституційне забезпечення формування і використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств

Аграрна галузь піддається впливу зовнішніх та внутрішніх факторів. На формування й ведення діяльності сільськогосподарських підприємств має вплив нормативно-правове забезпечення, взаємозв'язки з органами місцевого самоврядування, суспільні потреби, державна підтримка, інтереси суб'єктів

господарювання, соціальні потреби жителів сільської місцевості, екологічні принципи в сільському господарстві, усталені культурні традиції життя сільських мешканців тощо. Такий великий набір факторів потребує певного систематичного розбору та тлумачення з виокремленням норм і правил, за допомогою яких буде здійснюватися управління у сфері сільського господарства. Тобто кожний чинник впливу має розглядатися певними окремими інститутами, які наділені властивостями урегулювання спірних питань у затребуваному запиті. Внутрішні й зовнішні відносини сільськогосподарських виробників для ефективного їх функціонування мають функціонувати та бути задіяні в інституційній системі, яка буде мобільною, варіативною та матиме високий рівень пристосування до ринкових умов. Інституційне забезпечення в галузі сільського господарства, яке буде формуватися на основі принципів комплексності та вузькогалузевої координації, удосконалисть та модернізує ведення діяльності в галузі сільського господарства, посилить конкурентоздатність галузі серед інших видів економічної діяльності, сприятиме розвитку сільської місцевості та задоволенню соціальних і економічних потреб сільського населення.

У такому розрізі, як формування та використання ресурсів, постає також необхідність користування інституційним забезпеченням. Для спрощення процесу формування складових ресурсного потенціалу та виокремлення методологічних засад і принципів, які будуть сприяти найдоцільнішому формуванню, виникає потреба у функціонуванні відповідних інституцій [98, с.153; 99, с.9; 100, с.5]. У сучасних умовах українським сільськогосподарським підприємствам важливо провадити свою діяльність, використовуючи принципи цілісності, адаптивності, комплексності, системності, екологічності, внутрішньої консолідації, мобільності, а це потребує вдосконалення інституційної системи та наповнення інституційного забезпечення. Існування інститутів, з одного боку, забезпечує стійкість інтересам суб'єктів, а з іншого боку, саме їхні інтереси у своїй варіації, зміні чи розвитку можуть вплинути на формування та зміст інститутів. Згідно з концепцією Норта Дугласа при зміні

умов функціонування суб'єкта стають недоречними діючі інститути, невідгідні колишні форми взаємодії та утворюються нові інститути [101, с. 123]. Тобто інститутам доречно адаптуватися й еволюціонувати, отримувати нове наповнення і зміст при зміні «правил гри», що властиво українській економічній перебудові. Проте існує думка, згідно з якою, навпаки, інститути здатні впливати на взаємозв'язки суб'єктів, до прикладу, Л.Н. Жукова у своєму дослідженні називає це інституційною рівновагою, а також зазначає, що інститутам потрібно працювати над її збереженням, мінімізацією та компенсувати ризики змін [102, с. 14]. Однак ми схилиємося до концепції Норта Дугласа, адже сільське господарство потребує новацій та змін, і якщо працювати над збереженням усталених і неактуальних засад, то не отримаємо бажаного результату. На нашу думку, трансформаційні процеси в соціальній та економічній сфері потребують ефективного інституційного підґрунтя.

Контекстуально вчені поняття «інституції» визначають як сформовані часом та діяльністю людини правила, формальні й неформальні зв'язки, обмеження, які структурують людську взаємодію, забезпечують регулювання життєвого простору індивідуального й організаційного розвитку [103, с. 87]. Про інституції, виходячи з їхнього функціонального призначення, а не визначаючи тільки сутнісну характеристику, також говорять, як про один із чинників сталого розвитку підприємств [104, с.3]. Ми погоджуємося з таким твердженням, адже справді від ефективно організованої інституційної системи на усіх рівнях залежить результативність роботи суб'єкта. Наприклад, законодавчі впровадження прав та нормативів регулюють процес формування та ведення підприємницької діяльності; робота сільських, селищних голів має визначальний вплив у забезпеченні сприятливих умов для розширення підприємництва в селі; керівництво сільськогосподарських підприємств, керуючись своїми повноваженнями повинні сприяти формуванню ефективних внутрішніх інститутів, які здійснюватимуть позитивний вплив на ефективність роботи.

Інституційне забезпечення, що здатне регулювати формування та використання ресурсного потенціалу, формується з інституцій внутрішнього та зовнішнього середовища. Тут варто зазначити про вплив на досліджуваний нами об'єкт наступних інститутів: власності, праці, підприємництва, виробництва, ринку, споживання, податків та фіскальної політики, інформації, фінансів, технологічного забезпечення, соціально-економічних відносин, культурного розвитку. На нашу думку, інституційне забезпечення формування ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств можна характеризувати як сукупність рекомендацій, правил, методології, законів, нормативних вказівок, внутрішньоуправлінських рішень, які допоможуть структурувати та виокремити найбільш ефективні підходи до формування ресурсного потенціалу [98, с. 153].

Становлення сільського господарства незалежної України можна виокремити у три етапи, які характеризуються такими ознаками: на першому етапі спостерігається своєрідне «оговтування» від командної форми та спостерігаються повільні трансформації; другий етап – це пожвавлення та використання капіталістичних засад ведення господарства; третій етап – робота над нарощуванням земельних ресурсів й експорту сільськогосподарської сировини [105, с.70-71]. В історичному контексті простежено, що тривалий період над інституційним забезпеченням, зокрема в сільському господарстві, не проводилося достатньої роботи, за винятком законодавчих актів, тому значна кількість проблемних питань опускалася або шляхи їхнього вирішення кожне підприємство шукало на свій погляд і керуючись своєю компетенцією. Тривалий час ефективність роботи в сільському господарстві визначалася тільки на основі виконання планових показників, які не сприяли розвитку та праці над якісними властивостями ресурсного потенціалу підприємств. Недостатній рівень інституційного забезпечення негативно впливає на впровадження реформ особливо тих, що проводяться для відповідності соціально-орієнтованої економіки. У своєму дослідженні Д. І. Шеленко зазначає, що саме невідповідність інституційного середовища ринковим змінам

призводить до втрати лідерських позицій та занепаду сільськогосподарських підприємств і наголошує, що перспективна інституційна система має базуватися на такій структурній побудові, яка включає наступні блоки: соціально-спрямовуючий, методології державного впливу, конкурентних відносин, фінансовий, самореалізація та самоврядування, нормативно-правовий і контрольний [106, с. 244]. Між недосконалістю інституційного забезпечення та низькою ефективністю галузі сільського господарства знаходять взаємозв'язок також інші дослідники й наголошують на таких негативних факторах: низький рівень державної підтримки, суперечність у прийнятих законодавчих актах, непослідовність аграрної політики держави [104, с. 5].

Упровадження досконалих інституційних механізмів уможливить пропорційний розвиток та місце в сільському господарстві для всіх її суб'єктів. Вважаємо, що високий рівень інституційного забезпечення в сільськогосподарських підприємствах дозволить скоригувати такі проблемні питання, які:

- будуть сприяти оптимальним взаємовідносинам між державою та сільськогосподарськими підприємствами;
- зблизять інтереси держави та господарюючого суб'єкта у питаннях щодо особливостей формування та використання ресурсів;
- підвищать ступінь адаптивності до різних змін в економічному середовищі;
- забезпечать високу конкурентоспроможність сільськогосподарського підприємства (через формування ресурсного потенціалу з використанням інституційного забезпечення);
- забезпечать можливість формувати ресурсну базу відповідно до вимог ринкового середовища;
- урегулюють спірні питання між сільськогосподарськими підприємствами й жителями села: використання земельних ділянок, екологічність виробництва, забезпечення робочими місцями тощо [98, с. 154];

– сприятимуть створенню досконалої системи регулювання та управління діяльністю підприємств, а також стануть основою для подолання проблем у соціально-економічній сфері;

– наблизять систему ведення сільського господарства до міжнародного рівня.

Таблиця 2.8

Документальна база, що формує нормативно-правове забезпечення у діяльності сільськогосподарських підприємств *

Державний рівень	Рівень органів місцевого самоврядування	Рівень окремого сільськогосподарського підприємства
<p>Конституція України, Господарський кодекс України, Земельний кодекс України, ЗУ «Про кооперацію», ЗУ колективне сільськогосподарське підприємство», ЗУ «Про фермерське господарство», ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин», ЗУ «Про оренду землі», Податковий кодекс України, Кодекс законів про працю, ЗУ «Про оплату праці», ЗУ «Про охорону прав на сорти рослин», ЗУ «Про карантин рослин», ЗУ Про внесення змін до Закону України "Про племінне тваринництво".</p>	<p>ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні», договори оренди земельної ділянки, звітність органів місцевого самоврядування про наявну кількість працездатного сільського населення, протоколи, розпорядження, акти, стенограми, рішення, ухвали, процедурні рішення, Комплексна програма розвитку агропромислового комплексу та сільських територій Івано-Франківської області на 2022-2025 рр.</p>	<p>Трудові договори, посадові інструкції, облікова політика підприємства, Акт приймання довгострокових біологічних активів тваринництва (формування основного стада)» (ф. № ДБАСГ-2), Акт на списання довгострокових біологічних активів тваринництва (ф. № ДБАСГ-4), Акт на оприбуткування приплоду тварин (ф. № ПТБАСГ-3), Звіт про процес інкубації (ф. № ПБАСГ-4), Акт на вихід та сортування добового молодняку птиці (ф. № ПБАСГ-5), Акт на вибуття поточних біологічних активів тваринництва (забій, прирізка та падіж) (ф. № ПБАСГ-6), Накопичувальний акт на оприбуткування приплоду звірів (ф. № ПБАСГ-7), Обліковий лист забою та падежу худоби (ф. № ПБАСГ-8), Акт на переведення тварин із групи в групу в межах поточних біологічних активів (ф. № ПБАСГ-9), Відомість зважування тварин (ф. № ПБАСГ-10),</p>

*Джерело: сформовано автором на основі [72]

У складі інституційної системи важливу роль відіграє складова, що відповідає за нормативно-правове забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств. Цю складову можна розглядати на трьох рівнях: державний, рівень органів місцевого самоврядування, рівень окремого сільськогосподарського підприємства (табл. 2.8). Правова регламентація щодо веденню сільського господарства регулюється як за загальними, так і за спеціалізованими правовими актами.

Сукупність документів, що використовуються на кожному рівні, має своє значення та реалізує своє функціональне призначення в процесі використання ресурсного потенціалу.

З боку держави в різних напрямках діють певні комплекси інститутів, що залежно від значення посилюють чи скорочують свій вплив на діяльність сільськогосподарських підприємств, враховуючи сучасні умови та економічні перетворення. Держава, використовуючи свою законодавчу функцію, встановлює основні правила, за якими сільськогосподарським підприємствам слід залучати ресурси у свою діяльність. Важливо визначити, які державні інститути будуть ефективно функціонувати при ринковій економіці, а діяльність яких буде мати стримувальний характер для розвитку відносин у сільському господарстві.

Слід зазначити, що вищі органи державної влади на основі законів здатні регулювати відносини між органами місцевого самоврядування і сільськогосподарськими підприємствами. Органи державної влади спрямовують свій вплив на регулювання трудових відносин, умов праці, власності, купівлі, оренди земельної ділянки, основ охорони праці, можливості кредитування сільськогосподарської діяльності, визначення відсотків за податками.

Державні структури будуть використовувати ефективно свої важелі в інституційній системі разом із ринковими важелями та механізмами управління. Основна мета, яку переслідує держава, створюючи інститути – це забезпечення пропорційного розвитку усіх видів економічної діяльності. Вчені зазначають,

що отримати такий рівень збалансування можливо шляхом ефективної ринкової політики та державного регулювання економічної політики і наголошують на першості держави в цій взаємодії та створенні нею такого інституту, якому властиво буде оперативно реагувати на негативні тенденції, долати їх причини і наслідки [102, с.16].

Держава в інституційній системі, на нашу думку, має діяти за принципом «не нашкодити», тобто вміло регулювати основні засади користування ресурсами, але не створювати жорсткі умови, а сприяти розвитку «здорової» конкуренції. Якщо створити найсприятливіше середовище для провадження діяльності, на основі постійного субсидіювання та дотацій, то в підприємств поступово зникне жага до досягнення ефективності й результативності.

У регулюванні земельних відносин та використанні земельних ресурсів визначальний вплив має саме держава, а до її обов'язків, на наш погляд, входить реалізувати основні правила поведіння у цих питаннях, тобто забезпечити функціонування інституту власності в сільськогосподарській галузі. Земельне законодавство є основою для розроблення основних інституційних механізмів, які будуть мати вплив на становлення всього аграрного сектору. Одним із найважливіших аспектів земельного законодавства є забезпечення права власності на землю.

Оскільки сільське господарство досі проходить процес розвитку, становлення й переходу до ринкових умов, то постає необхідність формування сучасного і доцільного інституційного забезпечення. Для галузі сільського господарства земля є визначальним ресурсом, тому слід створити належні умови функціонування ринку землі. Суб'єктам судових структур варто бути обізнаними з особливостями існування ринку землі, нюансами земельної реформи та спиратися на практику Європейського суду з прав людини, застосовувати в судочинстві досвід держав Європейського Союзу. Від застосування ефективних засад і принципів та адаптування законодавства в розрізі земельних питань до вимог Європейського Союзу залежить результативність проведення земельної реформи. Такі дії пришвидшують

впровадження нових вимог земельної реформи, адже, якщо існуватиме фактичне підтвердження справедливих судових практик, то буде формуватися довіра до судової ланки та чинних законодавчих норм у членів земельних відносин. Ступінь дотримання європейських стандартів у розгляді земельних справ має вирішальне значення [107, с. 248].

Проблемою українського законодавства у більшості сфер діяльності, і зокрема сільського господарства, є існування законів лише «на папері», однією із причин цього є суперечність між існуючими законодавчими актами й новоприйнятими. Фактично це дозволяє діяти корупційним схемам. Така ситуація сприяє виникненню ризиків та змушує сільськогосподарські підприємства вести свою діяльність під тиском цих ризиків.

Основним негативним явищем у функціонуванні ринку землі є виникнення тіньових операцій з використанням земельних ресурсів. Цьому певним чином сприяє недостатнє відведення уваги інституційному полю, а також низький рівень прозорості контролю в процесі приватизації. Недосконалість інституційної системи виражається у розбіжності нормативної бази, якою керуються міністерства й відомствами, а як результат – неузгодженість їхніх дій, що зводить їхню роботу тільки до закриття власних гештальтів та до орієнтації на власні вузькопрофільні інтереси; існування застарілих установ, які не відповідають сучасним вимогам та неспроможні забезпечувати поточні цілі; формальне існування інституцій, яке спрямоване на задоволення потреб «великого бізнесу» та підігрівання їхнім інтересам [105, с.75]; утримування основних важелів управління зацікавленими сторонами – центральною владою.

Великі агрохолдинги, користуючись таким становищем, примножують свої прибутки та фактично за мінімальні кошти залучають земельні активи. На противагу існуючій системі потрібно застосовувати ефективний міжнародний досвід і стандарти, а також прозорі механізми в процесі відчуження майна шляхом проведення відкритих земельних аукціонів та обов'язкової нотаріальної реєстрації [107, с.247]. Окрім зазначеного фактору,

який негативно впливає на розширення діяльності сільськогосподарських підприємств, існують й інші зовнішні ризикові чинники:

- неефективність державного контролю в питанні землеволодіння відкриває всі можливості чиновникам діяти у власних інтересах, зловживаючи своїми посадовими повноваженнями та сприяючи тіньовій економіці;

- недосконалість законодавства та відсутність лояльності в податковому законодавстві для невеликих сільськогосподарських підприємств;

- великі агровиробники мають більше можливостей вплинути на рішення територіальних органів щодо отримання земельних активів на свою користь, тобто підвищений ризик корупційних зв'язків.

Такі обставини сприяють занепаду сільськогосподарських підприємств, особливо малих, яким варто самоорганізуватися та шукати шляхи залучення земельних ресурсів для продовження існування на ринку. Оцінки дослідників свідчать, що ризики, яких найбільше остерігаються фермери й малі сільськогосподарські підприємства – це неможливість конкурувати з агрохолдингами та іноземцями, а також зниження маржинальності – зменшення прибутковості [108].

Проте, за словами очільників міністерства аграрної політики України, зняття мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення має саме на меті вивести з «тіні» все, що можливе, забезпечити законного власника для земельних ділянок та створити таке середовище, при якому ресурс земля буде цінуватися ще більше, адже власник буде працювати з вищим рівнем дбайливості, ніж орендар [109], а не ускладнення умов функціонування сільськогосподарських підприємств та розпродаж української землі. За рік від початку зняття мораторію в Івано-Франківській області було відчужено земельних ділянок площею 942,0 га, що стало найнижчим показником зі всіх областей України. Унаслідок цього було укладено 2196 правочинів щодо відчуження земельних ділянок, а середня вартість відчужених земельних ділянок за 1 га становила 138 270,00 грн., у рейтингу всіх областей ціна висока – третє місце [109]. У зв'язку з воєнними діями дані показники в області

знизилися: у 2022 році лише 77,1 га відчужених земельних ділянок та 208 укладених правочинів [109].

Європейська практика в набутті права власності на землю демонструє, що такий процес вимагає раціонального й доцільного регулювання зі сторони держави та формування якісного механізму управління.

Узагальнено рекомендації щодо ефективних напрямів створення інституційних механізмів із питання ринку землі можна виразити в таких пунктах:

- провести роботу над створенням узгодженості в земельному законодавстві;
- розробити та впровадити законодавчі акти, які визначатимуть правову базу для обігу земельних ділянок;
- забезпечити авторитетність держави у питанні володіння землею (проводити періодичний контроль над умовами використання земельних ділянок, які є державному володінні);
- забезпечити контроль над захистом прав приватної власності;
- вдосконаливати та розвивати систему оренди земельних ділянок;
- створити сприятливі умови для отримання у використанні земельних ділянок різним організаційно-правовим формам ведення сільськогосподарської діяльності;
- розширити спектр надання інформації та послуг кадастром земельних ресурсів для суб'єктів земельних відносин;
- створити ефективну систему реєстрації земельних ділянок;
- вдосконалити роботу та рівень взаємодії між структурами (державними, комерційними), які забезпечують роботу земельного ринку;
- розвивати земельний ринок шляхом ведення прозорої системи продажу та оренди земельних ділянок;
- працювати над орієнтацією довгострокової оренди землі;

– розвивати кластерну або кооперативну систему [110, с. 8319], яка забезпечить доступ до земельних ресурсів повною мірою як для малих, так і для середніх сільськогосподарських підприємств.

Якісна складова формування ресурсного потенціалу дотична з можливістю користування сільськогосподарськими підприємствами кредитними коштами, отримання довгострокових кредитів на вигідних умовах та залученням інвестицій у виробництво. Для того, щоб підприємства могли функціонувати як суб'єкти отримання кредитів та залучення інвестицій, потрібно діяти за певними правилами та користуватися нормативною базою, тобто виникає потреба в регулюванні процесів, а це здатні забезпечити відповідні інститути.

Мельник Л. В. вважає, що своєчасна та спрощена доступність виробників аграрної галузі до кредитів є одним із чинників інтенсифікації сільськогосподарського виробництва [111, с. 116]. На жаль, у теперішніх умовах немає ефективно-діючої спеціалізованої фінансово-кредитної інфраструктури, яка могла б надавати послуги сільськогосподарським виробникам та орієнтуватися в питаннях сільськогосподарського виробництва.

Користування кредитними коштами стає можливим для сільськогосподарських підприємств також у рамках державної програми «Доступні кредити 5-7-9 %». Згідно зі статистичною інформацією в 2022 р. цією програмою скористалися 265 сільськогосподарських виробників, досліджуваної нами області та в грошовому вираженні було залучено 870,1 млн. грн. [112]. Враховуючи потреби України в зерні та збільшення навантаження на області, у яких не відбувається бойових дій, держава заохочує аграрний сектор, пролонговуючи на 12 місяців отримання кредитів під посівну кампанію за ставкою 0 % річних [113].

Малі сільськогосподарські підприємства, здебільшого фермерські господарства, у яких немає в користуванні більше, ніж 500 га землі, можуть брати кредити на купівлю землі відповідно до Порядку надання державних гарантій на портфельній основі [114]. Вигода, за словами Дениса Шмигала,

полягає в тому, що отримати кредит можна на 10 років разом із гарантіями від держави, які дозволять знизити ставку кредиту в банківській установі [115].

Інституційні механізми мають на меті забезпечити сприяння розвитку й формування позитивного інвестиційного середовища. Залучення зовнішніх інвестицій при правильному управлінні здійснює позитивний вплив на удосконалення ресурсного потенціалу, особливо на матеріально-технічну, виробничу та кадрову складову [116, с. 117]. Беручи до уваги заходи щодо децентралізації, які проводяться в останні роки, то зрушення щодо збільшення інвестиційних вливань у діяльність сільськогосподарських підприємств і фермерських господарств створить сприятливі умови для наповнення бюджету, а якщо інвестиції будуть іноземного походження, то це додатково дозволить прорекламувати місцевість [116, с. 117].

На основі чинного інституційного забезпечення сільськогосподарські підприємства мають право самостійно обирати форми інвестування, керуючись наявними умовами й потенційними можливостями: створення спільних підприємств та стратегічних альянсів; кредити в банку; використання господарських договорів про спільну виробничу діяльність; членство в агропромислових фінансових групах [116, с.118].

Процес інвестування має позитивний вплив на використання трудових, технічних та земельних ресурсів. Саме від діяльності підприємств сільськогосподарської галузі, можливості їх виходу на міжнародний ринок та тісну співпрацю з іноземними інвесторами, на нашу думку, буде залежати бажання сільських працездатних осіб залишатися на місцях та ставати частиною аграрної галузі.

Для сільськогосподарських виробників першим пунктом в інвестуванні має бути і вкладення коштів у інтенсивність використання земельних ресурсів. Інвестування в землю – це основний крок до розвитку та забезпечення ефективності виробничої діяльності. Інвестування дозволяє реалізовувати сільськогосподарськими підприємствам Івано-Франківській області проекти, що стосуються нового будівництва, реконструкції або поточного ремонту

виробничих потужностей. До прикладу, за допомогою залучення іноземних інвестицій ТОВ «Гудвелі Україна» мало змогу збудувати виробничий цех комбікормів і силосів для зберігання зерна; фермерське господарство «Персей-Агро» втілило проєкт із будівництва тваринницького комплексу на 2000 голів великої рогатої худоби, який забезпечений доїльно-молочним блоком; ПП «Агрофірма «Вільхівці» будує зерновий елеватор загальною ємкістю 122 тис. тонн; фермерське господарство «Еко Беррі» спрямовує інвестиційні кошти для впровадження вирощування ягід способом крапельного зрошування, а також планує роботу над будівництвом об'єкта із замороження плодів і ягід, тунелю шовкової заморозки, ліній обробки й переробки продукції [117].

Варто зазначити, що спостерігаються позитивні зміни в спрощенні доступності потенційних та діючих сільськогосподарських виробників до інформаційного поля. Розроблений Міністерством цифрової трансформації України проєкт «Дія» є своєрідним інформаційно-цифровим інститутом, який в окремих блоках містить дані, що сприяють організації ведення діяльності суб'єктам галузі сільського господарства. Зокрема, щодо питань використання ресурсного потенціалу: відображено засади функціонування фермерства та основні пункти, які слід врахувати під час планування такої діяльності; представлено низку програм, де працівники можуть пройти безкоштовні онлайн-навчання; запропоновано можливі кредитні програми для аграріїв; міститься каталог довідників із практичними та методичними рекомендаціями щодо використання ресурсів бджолярів, виробників молока, експортерів ягід, підприємств, які займаються продажем органічної продукції; запропоновано можливість участі в ґратах (теплиці, сади) [118].

За останні роки в рамках децентралізації значна частина повноважень перейшла до органів місцевого самоврядування. Тому про вплив та значення цієї ланки виконавчої влади на сільськогосподарську діяльність підприємств можна говорити, як про окремий інститут. Серед їхніх завдань в інституційній складовій виокремлюють наступні:

- надання допомоги в підготовці й оформленні документів (оренда, купівля земельних ділянок) [106, с. 267];
- забезпечення інформацією щодо наявної робочої сили, яку можна залучити як трудові ресурси у сільськогосподарські підприємства [98, с.154];
- забезпечення юридичними консультаціями [106, с. 267];
- сприяння розвитку кластерної системи, що буде сприяти ефективному та мобільному використанню наявних ресурсів [98, с.154];
- залучення фінансових, інвестиційних і матеріальних ресурсів для ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств [106, с. 267].

Велика кількість земельного фонду сільськогосподарського призначення перебуває на сьогодні в підпорядкуванні територіальних громад і саме вони мають право розпоряджатися ними. Наділення такими повноваженнями вимагає від учасників територіальних громад обізнаності в ефективному використанні земельних ділянок, які їм належать. Така відповідальність потребує також від учасників земельних відносин поглибленої кваліфікації в питаннях функціонування ринку праці. Однак, беручи до уваги тривалу трансформацію в земельній реформі, важко володіти і вміти оперувати усією наявною інформацією. Важливим є розуміння правової бази – як органам влади правомірно діяти та як власникам майнових прав захистити себе у спірних ситуаціях. Для поглиблення знань і практичних навиків рекомендовано створювати навчально-консалтингові інституції юридичного спрямування. Поглиблені знання населення та громади щодо можливості використання правових інструментів на ринку землі матиме позитивний вплив на процес реалізації земельного реформування. Основними завданнями таких установ буде підвищення обізнаності суб'єктів земельних відносин щодо правових аспектів та надання консультацій у вирішенні проблемних ситуацій.

Враховуючи сучасні зміни та проведення земельної реформи з її особливостями, одним із важливих питань є організація контролю за діями та операціями, проведеними з купівлі-продажу земельних ділянок сільськогосподарського призначення. Органам місцевого самоврядування варто

акумулювати свої дії та працювати над підвищенням своєї ефективності цьому питанні, щоб належно забезпечувати контроль у використанні земельних ділянок; сформулювати чіткий механізм для покращення рівня охорони земель, тому потрібно вибудувати сталі взаємозв'язки з правоохоронними органами; працювати над розвитком законодавства України в цій сфері. Організація контролю в питанні земельних відносин на засадах ініціативності й самоорганізації буде сприяти розвитку і вдосконаленню актуальних інституційних змін у галузі сільського господарства.

Свою роботу відповідним органам також варто спрямовувати на розробку та впровадження, внесення необхідних поправок та змін до Програми розвитку сільського господарства Івано-Франківської області; проводити зустрічі та наради з представниками Центрів надання адміністративних послуг (ЦНАП) щодо роз'яснення особливостей оформлення документів для надання фінансової підтримки певній категорії сільськогосподарських виробників; проводити наради з представниками сільськогосподарських підприємств для обговорення актуальної проблематики, виникнення спірних питань та при можливості формування алгоритму дій для їх вирішення; слідкувати за дотриманням законодавчих вимог щодо екологічності ведення господарства особливо в питанні використання земляних та водних ресурсів; сприяти тісній взаємодії між сільськогосподарськими підприємствами та місцевим населенням; працювати над можливим утворенням кооперативних форм ведення сільського господарства шляхом проведення різного роду заходів (фестивалів, ярмарків, торгів тощо). Для вирішення такого типу питань у області діє Департамент агропромислового розвитку Івано-Франківської обласної державної адміністрації, очільники якого затверджують Комплексну програму розвитку агропромислового комплексу та сільських територій Івано-Франківської області [119] на відповідні роки, а також містить інформацію про загальні обсяги фінансування за відповідними програмами. Для сільськогосподарських підприємств будуть інформативними заходи щодо

відшкодування вартості придбаної великої рогатої худоби, овець та кіз або витрат при органічному виробництві.

Названим документом визначаються напрями розвитку в рослинництві і тваринництві. Значна увага вділена виробництву органічної продукції, адже область характеризується сприятливими умовами та природними ресурсами для забезпечення нею населення. Перспектива виробництва такого виду продукції принесе позитивні результати, особливо для малих сільськогосподарських підприємств та для населення області – сприятиме збереженню високого рівня здоров'я у мешканців, а також реалізує можливості постачання органічної продукції для санаторно-курортних закладів у Івано-Франківській області. Особливо слід виділити у структурі вище згаданого документа про заохочення сільськогосподарських підприємств до кооперування та виокремлення позицій, які характеризують вигоди при такому веденні діяльності для її суб'єктів. Тобто з боку місцевих органів влади проводиться робота над комунікацією щодо розширення кооперативної форми ведення господарства на місцях, що є досить важливим, на нашу думку. Вони вносять пропозиції щодо використання технічних засобів і можливостей їх оновлення, рекомендують комплексну механізацію рослинництва і тваринництва. Спираючись на принципи органічного ведення сільського господарства, постає необхідність у переході до впровадження індустріального агроекологічного землеробства [119], саме це і запропоновано в Комплексній програмі.

Важливо зазначити, що інституційне забезпечення потребує рекомендацій та врахування специфічних особливостей діяльності підприємств різних галузей та різних форм господарювання на законодавчому рівні, що на сучасному етапі провадження сільськогосподарської діяльності не повною мірою відображено в практичному застосуванні. Галузь сільського господарства вимагає побудови специфічних внутрішніх інститутів, на рівні підприємства ними будуть окремі структурні підрозділи – відділи, що сприятимуть налагодженості та ефективності роботи в сільськогосподарському підприємстві. Тому, окрім нормативної бази, необхідним є впровадження

внутрішніх стандартів, які можуть базуватися на основі зарубіжного досвіду, отриманої інформації в результаті досліджень роботи конкурентних підприємств або з власного попереднього досвіду. Це дозволить сформуванню, враховуючи характерні ознаки ведення сільськогосподарської діяльності, збалансований інституційний механізм, реалізований через управління [98, с.154].

На управлінському рівні працівники слідкують за формуванням та використанням ресурсної бази, а також спрямовують свою роботу на вибір шляхів відтворення ресурсів (просте або розширене), працюють над можливими варіантами використання різномірних елементів ресурсного потенціалу, визначаючи найкращий, той що дозволить досягнути «ефекту віддачі» [120, с. 247]. Важливим процесом у роботі управлінців є побудова ефективної системи планування в розрізі поставлених завдань. Чітко сформований план щодо формування ресурсного потенціалу, його використання та відтворення дозволить проводити оцінку забезпеченості ресурсами та віддачу на окремих етапах кожного виду ресурсів, здійснювати процедури контролю за використанням ресурсного потенціалу, аналізувати ефективність відтворення ресурсів та вплив їх складників на такий процес [120, с.247].

Доцільність дій відділу управління буде залежати від рівня комунікації з керівництвом: розумінням того, чого вимагають керівники та як правильно, користуючись своєю кваліфікацією, це можна зробити або ж запропонувати альтернативу, що принесе потрібний результат або навіть кращий, а також від наявності розробленої моделі внутрішньої інституційної системи – рекомендації дозволяють спростити роботу працівників. Запропонована нами модель функціонування внутрішньої інституційної системи сільськогосподарських підприємств відображена на рис. 2.11.

Ефективному процесу планування ресурсного забезпечення сприяє використання комп'ютерних програм, серед яких найбільшою популярністю користуються: SAPBusinessOne, MicrosoftDynamics 365, OracleERP, StyleLine,

Acumatica, Odoo, Epicor [121]. Для галузі сільського господарства розроблений спеціалізований програмний продукт BAS АГРО. ERP, який дозволяє створювати технологічні карти полів, визначати потреби рослинництва в сільськогосподарських матеріалах, автоматично обліковувати земельні ділянки, здійснювати аналіз роботи транспортних відділів, нараховувати орендну плату за земельні ділянки. Однак мінусом, що стримує впровадження цієї програми, є те, що вона спрямована переважно на великі сільськогосподарські підприємства, агрохолдинги та зернових трейдерів, а також, що немало важливо, обслуговування цієї програми потребує значних коштів.

Рис. 2.11. Модель функціонування внутрішньої інституційної системи сільськогосподарських підприємств *

*Джерело: сформовано автором

Інституційне забезпечення формування ресурсного потенціалу в сільськогосподарських підприємствах має базуватися на таких аспектах:

- впровадження доцільної підтримки аграрного сектору, яка буде ґрунтуватися на основі фінансування програм та проєктів, спрямованих на розвиток сільськогосподарських підприємств;

- розвиток та удосконалення банківської системи у межах кредитування, це дозволить брати кредити на вигідних умовах та забезпечити підприємство необхідною технікою, засобами виробництва й іншими ресурсами;

- державне інвестування в сільське господарство та надання фінансової підтримки: пільги, субсидії, гранти;

- удосконалення законодавства в розрізі питання земельних відносин;

- розвиток ринку землі: урегулювання земельно-орендних відносин, захищеність права на володіння землею, що дозволить ефективно використовувати земельний ресурсний потенціал.

У інституційному полі необхідне вдосконалення законодавчих актів: приведення їх до сучасних умов функціонування сільського господарства, а також усунення розбіжностей і суперечностей. У кредитній сфері на практиці затребуваними є інституції, що мають компетенцію в земельних питаннях та особливостях залучення коштів сільськогосподарськими підприємствами. Також важливо працювати й виокремлювати для підприємств внутрішні інститути і працювати модернізацією відносин із сільським населенням.

2.3. Механізм організації та ефективність використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств

Сільськогосподарські підприємства, володіючи великим набором ресурсів, прагнуть їх використовувати ефективно, а для забезпечення цього ефекту слід працювати над збалансованістю та раціональним використанням ресурсів у виробництві. Одним із шляхів ефективного використання ресурсного забезпечення у перспективі для сільськогосподарських підприємств є

проведення аналізу ресурсного потенціалу. Аналітична частина є обов'язковою для провадження сільськогосподарської діяльності, адже скеровує управлінські дії в напрямок, що буде сприяти виявленню тенденцій до змін у динаміці зі всіх видів ресурсів, а також встановленню залежності впливу цих змін на кінцевий результат. Отримані результати дозволяють виокремити чинники, що мають позитивний вплив на ресурсний потенціал, а також на використання ресурсів, щоб отримати максимальну прибутковість підприємства.

Станом на 2019 р. нараховується 800 одиниць сільськогосподарських підприємств (рис. 2.12), які провадять свою діяльність у рослинництві і тваринництві, забезпечуючи населення області продукцією. Порівняно з базовим 2010 р., кількість підприємств збільшилася на 33 шт., але порівняно з попереднім 2018 р., спостерігаємо скорочення в структурі сільського господарства підприємств на 48 шт.

Рис. 2.12. Динаміка зміни кількості сільськогосподарських підприємств у Івано-Франківській області, шт.*

* Джерело: сформовано автором на основі [83, с.140]

З рис. 2.13 видно, що протягом досліджуваних періодів відсоток прибуткових підприємств завжди був вищим, ніж збиткових, причому прибутковий відсоток є значним, до прикладу, у 2019 р. прибуткових – 82,9 %, а збиткових – тільки 17,1 %. Порівняно з 2010 роком (71,2 %), простежено збільшення сільськогосподарських підприємств, що отримали прибуток на 11,7 %. Причиною підвищення відсотка прибуткових підприємств може бути збільшення кількості самих сільськогосподарських підприємств, впровадження

ефективних схем роботи уже чинних підприємств, впровадження державних програм підтримки малих сільськогосподарських підприємств.

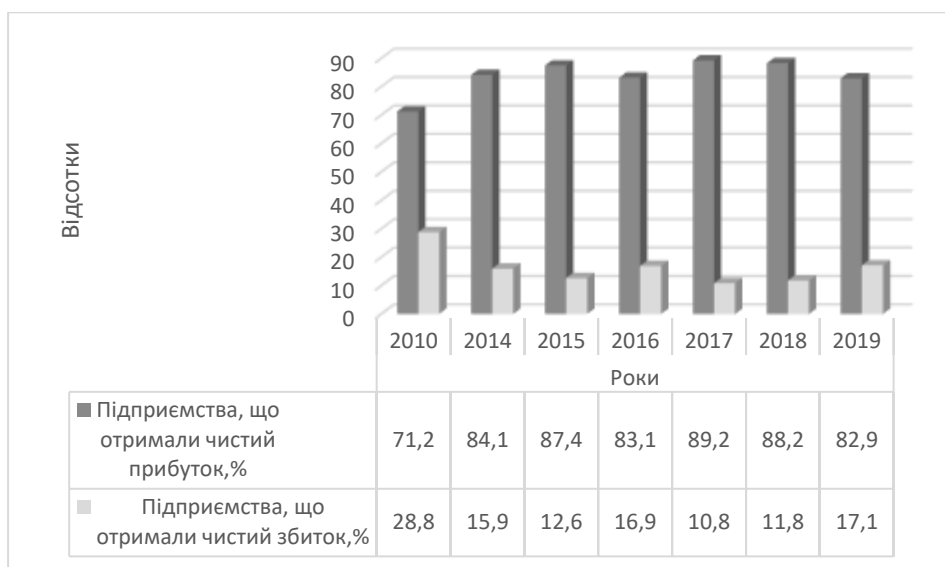

Рис. 2.13. Відсоткове співвідношення підприємств, яких діяльність була прибутковою та збитковою у Івано-Франківській області *

* Джерело: сформовано автором на основі [82, ст.131; 83, с.141;].

Не зважаючи на кількість прибуткових підприємств, встановлено, що у 2019 році в грошовому вираженні збиток – 956,8 млн. грн. є більшим, ніж прибуток – 745,3 млн. грн. (рис. 2.14).

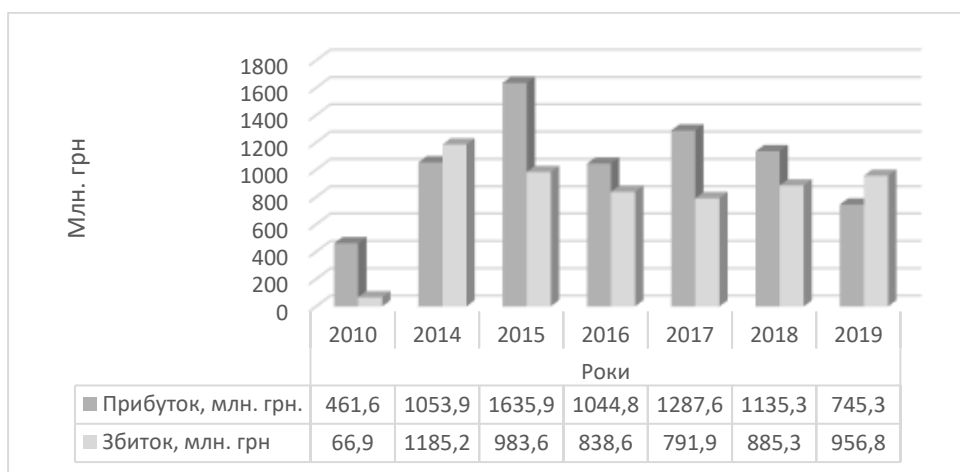

Рис. 2.14. Грошове вираження фінансових результатів сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області *

* Джерело: сформовано автором на основі [82, с.131; 83,с.141]

2019 рік характеризується найнижчим рівнем прибутку серед усього досліджуваного нами періоду, найвищі показники прибутковості виявлено в

2015 році, що становили 1635,9 млн. грн. Низький рівень прибутку, порівняно зі збитком, впливає на рівень рентабельності виробництва, яка у 2019 р. має від'ємне значення та становить -0,7 %. Нерентабельними виявилися культури зернові та зернобобові (-6,4 %), буряк цукровий фабричний (-5,4 %), соняшник (-2,7 %), м'ясо великої рогатої худоби (-18,9 %) [82, с.133].

Аналіз ресурсного потенціалу буде здійснюватися за обраними статистичними показниками усіх сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області, щоб визначити стан використання ресурсного потенціалу в загальному, а також у розрізі окремих суб'єктів, які були вибрані респондентами в опитуванні для демонстрації на конкретних прикладах ступеня ефективності використання ресурсного потенціалу, порівняння показників підприємств з різних територіальних громад, для проведення персоніфікованого аналізу економічної соціалізації за індикатором розміру підприємства. За базисний період нами вибрано 2010 рік, а поточний – 2019 рік.

Ситуація по Україні з кількістю сільськогосподарських підприємств трохи відрізняється (табл. 2.9), у 2010 році, навпаки, спостерігається найбільша кількість підприємств з усього досліджуваного періоду. Однак найбільший відсоток сільськогосподарських підприємств, які володіли угіддями, припадає на 2017 рік – 89,7 %, у 2018–2019 рр. скорочується відсоток підприємств, які володіють угіддями. У 2019 році цей показник становить 79,4 % і є найнижчим у досліджуваному періоді.

Найбільша площа сільськогосподарських угідь була зафіксована у 2010 р. та становила 21585,9 тис. га. У досліджуваній області найбільша площа сільськогосподарських угідь для користування припадає на 2019 р. та дорівнює 298,9 тис. га, це 1,5 % від усіх угідь. Відповідно до статистичних показників спостерігається поступове збільшення в період 2017–2019 рр. використання сільськогосподарськими підприємства Івано-Франківської області угідь. Порівняно з базисним роком, цей показник збільшився у 2,4 рази.

Таблиця 2.9

Аналіз забезпечення земельними ресурсами та використання трудових ресурсів сільськогосподарськими підприємствами *

Показник	Роки						
	2010	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Сільськогосподарські підприємства							
Кількість сільськогосподарських підприємств в Україні, шт.	56493	52543	51926	47697	45558	49208	48504
З них підприємства, що мали угіддя, %	86,4	85,6	84,1	87,7	89,4	82,0	79,4
Площа сільськогосподарських угідь у користуванні, тис.га	21585,9	21529,8	19970,9	19821,2	19960,2	20005,2	20113,6
Кількість сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області, шт.	767	659	657	759	714	848	800
Площа сільськогосподарських угідь у користуванні, тис. га	123,6	169,7	159,9	211,6	190,8	197,1	298,9
Кількість найманих працівників, осіб	4912	7016	4595	8057	5936	5000	5500
У розрахунку на 1 працівника припадає тис. га	25,2	24,2	34,8	26,3	32,1	39,4	54,3

*Джерело: сформовано автором на основі [82, с.59,133]

Інформативність щодо збалансованого співвідношення наявних трудових ресурсів та земельних у області відображається через визначення навантаження на 1 працівника обробітку сільськогосподарських угідь. Нами використано дані щодо кількості найманих працівників та розраховано скільки тис. га припадає на 1 працівника сільськогосподарських підприємств: У 2010 році цей показник становив 25,2, у 2019 р. – 54,3. У зв'язку зі збільшенням угідь у користуванні навантаження на 1 працівника зростає. Зауважуємо, що в 2016 р. кількість угідь була меншою, а кількість працівників більшою і навантаження було на рівні 26,3 тис. га на 1 працівника. Отже, можна говорити про погіршення рівня

співвідношення робочої сили та земельних ресурсів, адже меншу територію працівник буде обробляти якісніше та швидше, що є важливим у сільському господарстві, бо кожна вирощувана культура має свої терміни для обробітку й висаджування.

Сільське господарство та його розвиток тісно залежить від земельних ресурсів, а отже слід працювати над підвищенням продуктивності та інтенсивності використання цього ресурсу. Робота підприємств аграрної галузі базується на користуванні земельними ресурсами, особливо в рослинництві, яке переважає в досліджуваній області, тому слід проаналізувати основні показники, що характеризують рівень користування землею, якість земельних ресурсів, ступінь людського впливу на земельні ресурси та визначити, чи зазнали змін указані показники у розрізі років.

Аналіз користування сільськогосподарськими землями базується на застосуванні кількісних та якісних показників, що містять інформаційний характер. У роботі проаналізовано динаміку користування земельними ресурсами в сільському господарстві (табл. 2.10), для цього розраховано коефіцієнти освоєння сільськогосподарських угідь, розораності угідь та використання ріллі. Частка сільськогосподарських угідь до загальної площі по Україні становить 1,5 %, та в динаміці цей відсоток не зазнає змін. Площі сільськогосподарських угідь у сільському господарстві Івано-Франківщини мають тенденцію до незначного скорочення, оскільки в кожному році з досліджених спостерігається зменшення площ. Коефіцієнт освоєння сільськогосподарських угідь становить 44,6 %, порівняно з 2010 р. цей показник зменшився на 0,7 % у зв'язку зі зменшенням самих площ угідь. Таке зменшення не суттєве, тому можна зробити висновок, що землі використовуються за призначенням у сільському господарстві та освоюються відповідно до потреб суб'єктів господарювання.

Коефіцієнт використання ріллі в поточному році зріс, порівняно з базисним роком, на 9,4 % та і становить 92,7 %. Це свідчить про ефективне використання наявної площі ріллі під посіви сільськогосподарських культур.

Найефективніше у сільському господарстві використовували наявну площу ріллі у 2017 р., що становило 96,6 %. Загалом різких коливань у визначеному коефіцієнту не виявлено, що свідчить про стабільність залучення земельних ресурсів.

Таблиця 2.10

Динаміка користування земельними ресурсами у сільському господарстві *

Показники	Роки							
	2010	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2019 до 2010
Земельна площа – всього, тис. га.	1392,7	1392,7	1392,7	1392,7	1392,7	1392,7	1392,7	0
Площа сільськогосподарських угідь, тис. га, всього по Україні	41576,0	41511,7	41507,9	41504,9	41489,3	41329,0	41310,9	-265,1
Рілля, тис. га по Україні	32476,5	32531,1	32531,1	32543,4	32544,3	32698,5	32757,3	280,8
Посівна площа, тис. га. по Україні	26952	27239	26902	27026	27585	27699	28001	1049
Площа сільськогосподарських угідь, тис. га	631,5	630,4	630,5	630,5	629,9	621,2	621,1	-104
До всіх угідь по Україні, %	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	0
Коефіцієнт освоєння сільськогосподарських угідь, %	45,3	45,2	45,3	45,3	45,2	44,6	44,6	-0,7
Рілля, тис. га	383,6	396,1	397,2	397,2	397,1	400,7	400,6	17
Коефіцієнт розораності угідь, %	60,7	62,8	62,9	62,9	63,0	64,5	64,5	3,8
Посівна площа, тис. га.	319,4	376,1	365,0	371,4	383,4	380,9	371,4	52
Коефіцієнт використання ріллі, %	83,3	94,9	91,9	93,5	96,6	95,1	92,7	9,4

*Джерело: сформовано автором на основі [82, с.59,64]

В Україні існує проблема значної розораності земель, показники якої визначаються, як одні з найвищих у світі [122]. Коефіцієнти розораності,

значення яких не перевищує 25 %, означають сприятливий рівень розораності, значення яких сягають 25-60 % характеризують умовну сприятливу розораність, а значення на рівні 60-80 % – несприятливу розораність [123, с. 20]. Тому вирахування такого коефіцієнту є важливим для характеризувannya якості землі області. Відповідно до розрахованого коефіцієнту розораності угідь цей показник становить 64,5 % у 2019 році; таке підвищення не можна назвати позитивним, адже відповідно до норм це значення попадає в характеристику несприятливої розораності [123, с.20], тобто це означає надмірний антропогенний вплив на земельні ресурси з погляду екології. Зміна відсотка розораності має тенденцію до підвищення, хоч і не значного – на 3,8 %, але якщо в 2010 р. це було 60,7 %, коли можна було говорити про умовно-сприятливий рівень, то в досліджуваному році ця невелика зміна веде до несприятливого становища ґрунтів Івано-Франківської області. Отже, проблема з розораністю, поширена в Україні, виявлена і в Івано-Франківській області.

Для вирішення проблеми розораності варто не використовувати малопродуктивні землі, збалансувати співвідношення орних та еколого-стабілізувальних угідь та застосовувати доцільно-обґрунтовані сівозміни [123]. Землі, які через розораність втратили гумус, фосфор і мікроелементи потребують внесення необхідної кількості мінеральних та органічних добрив для покращення структури ґрунтового покриву. Отже, якщо говорити про повноту використання наявних земельних ресурсів у сільському господарстві, то спостерігаємо стабільно-позитивний характер, але в питанні якісного використання земельних ресурсів наявні проблеми, які представлені високим відсотком розораності угідь, який стабільно підвищується. Це ускладнює діяльність сільськогосподарських підприємств, оскільки утворюються додаткові витрати для проведення удобрення земельних ділянок, щоб отримати високу врожайність сільськогосподарських культур.

Таблиця 2.11

**Динаміка внесення мінеральних та органічних добрив
сільськогосподарськими підприємствами Івано-Франківської області ***

Показники	Роки							
	2010	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2019 до 2010
Мінеральні добрива								
Обсяг добрив, унесених під урожай звітного року, тис.ц.	74,1	198,0	167,0	205,0	223,0	222,7	222,4	148,3
у т.ч. під посіви сільськогосподарських культур, тис. ц.	74,0	198,0	167,0	204,9	222,9	222,5	222,2	148,2
азотних	48,0	131,0	107,6	137,3	149,1	148,9	149,2	101,2
фосфорних	13,1	33,8	26,2	34,6	37,3	37,4	37,0	23,9
калійних	12,9	33,1	33,2	33,0	36,5	36,2	36,0	23,1
Площа, оброблена добривами, тис. га	68,2	142,2	129,1	138,6	153,8	151,3	150,0	81,8
Частка площі, обробленої добривами, %	71,6	90,9	88,4	91,2	91,5	94,3	95,9	24,3
Унесених добрив під урожай звітного року, у розрахунку на 1 га площі, кг посівної	78	127	114	135	133	140	142	64
Органічні добрива								
Обсяг добрив унесених під урожай звітного року, тис.т	108,8	453,4	413,8	429,7	437,5	448,2	541,3	432,5
у т.ч. під посіви сільськогосподарських культур	108,8	453,4	413,8	429,7	437,5	448,2	541,3	432,5
Площа, оброблена добривами, тис.га	4,1	10,7	13,5	12,5	15,6	20,1	26,5	22,4
Частка площі обробленої добривами, %	4,3	6,9	9,3	8,2	9,3	9,9	16,9	12,6
Обсяг добрив, унесених під урожай звітного року, у розрахунку на 1 га площі, т посівної	1,1	2,9	2,8	2,8	2,6	2,9	3,5	2,4
Урожайність, ц з 1 га зібраної площі								
Культури зернові та зернобобові,	28,1	56,5	49,1	58,6	59,8	56,6	55,6	27,5
Буряк цукровий фабричний	214	568	633	685	807	626	606	392
Соняшник	13,9	25,0	22,4	23,0	24,4	25,3	25,5	11,6
Ріпак і кольза (ріпак ярий)	16,2	26,8	21,9	32,0	29,8	27,1	26,0	9,8
Соя	16,2	23,3	18,6	20,1	25,3	23,4	22,3	6,1
Картопля	116	228	174	191	208	190	137	21
Культури овочеві	369	398	394	309	373	320	228	-141

*Джерело: сформовано автором на основі [82, с.67,81,96,98]

У табл. 2.11 відображено обсяги внесення мінеральних добрив у розрізі видів та органічних добрив сільськогосподарськими підприємствами, а також площі земельних ділянок, які були удобрені, та проаналізовано рівень отриманої урожайності культур у відповідних умовах. На основі отриманих даних встановлено, що суттєво збільшилися обсяги удобрення: мінеральних добрив внесено у поточному році 222,4 тис. ц.; кількість азотних добрив збільшилася на 101,2 тис. ц., фосфорних – 23,9 тис. ц., калійних – 23,1 тис. ц.; органічних добрив – 432,5 тис. ц. Варто зазначити, що вся кількість органічних добрив була призначена під посівні площі, а також 99,9 % мінеральних добрив були використані під посіви сільськогосподарських культур.

Незважаючи на те, що сільськогосподарські угіддя скорочуються, площі, які потребують внесення добрив, збільшуються. Таке явище пов'язане з експансією та виснаженням ґрунтів, збільшенням ерозійних утворень, підвищенням відсотка розораності та з кислотністю ґрунту вказаної області. Щоб підтримувати якість та придатність земельних ресурсів для вирощування рослин сільськогосподарські підприємства, використовують речовини, які сприяють підвищенню урожайності та скорочують негативні фактори впливу на родючість ґрунту. Внесення добрив має базуватися на принципах доцільності та раціональності. Адже важливо вивчати баланс поживних речовин – визначити наскільки внесення елементів живлення з добривами покриває витрати їх із урожаєм сільськогосподарських культур [125].

Площа, яка була оброблена мінеральними добривами збільшилася 81,8 тис. га у 2019 р. та становить 150,0 тис. га, це 95,9 % від загальної, органічними добривами – 22,4 тис. га та становить 26,5 тис. га, частка площі оброблена органічними добривами 16,9 %.

Фахівці заявляють, що за останні роки змінилися норми щодо внесенню мінеральних речовин на 1 га посівної площі, вміст добрив може бути більшим 140 кг/га посівної площі мінеральних добрив, а з них азотних – 97 кг/га, фосфорних – 24 кг/га та калійних – 19 кг/га. [125]. Результати нашого дослідження засвідчують, що на 1 га припадає 142 кг мінеральних добрив.

(на 2 кг перевищує зазначену норму), органічних – 3,5 т. Основну частку серед усіх внесених мінеральних добрив становлять азотні – 67,1 %.

Наявне співвідношення удобрення приносить позитивні результати в плані урожайності, що є основною метою вказаного процесу. Спостерігаємо, що майже по усіх культурах, окрім овочевих, урожайність збільшилася. Показники урожайності представлені у ц. з 1 га зібраної площі: зернові та зернобобові збільшення на 27,5 (2 %), буряк цукровий фабричний – 392 (2,8 %), соняшник – 11,6 (1,8 %), ріпак і кольза – 9,8 (1,6 %), соя – 6,1 (1,4 %), картопля – 21 (1,2 %).

Проблемою у веденні діяльності сільськогосподарськими підприємствами в Україні є їх низький рівень забезпеченості новими і модернізованими технічними засобами та машинами. Цей фактор не дозволяє досягти максимального рівня привабливості аграрної галузі та відповідати сучасним вимогам, а, до того ж, занижує можливості сільськогосподарських підприємств конкурувати з великими виробниками та холдингами. У стратегічному плануванні підприємствам обов'язково потрібно спрямовувати зусилля на пошук шляхів, що дозволять осучаснити та модернізувати машини й механізми, важливо також розуміти, що в майбутньому необхідністю стає володіння не окремими одиницями техніки, а цілим комплексом машин, тобто працювати над механізацією практично всіх можливих процесів у сільськогосподарській діяльності залежно від спеціалізації. Технологічне оснащення має вплив на ефективність роботи суб'єкта господарювання і виробництва продукції, на терміни і якість виготовленої продукції, обробіток земельних ділянок та примноження основного капіталу. Отже, наявність у роботі потужних основних засобів забезпечить узгодженість роботи персоналу, пришвидшить та удосконалив виконання технологічних процесів і зменшить ризики виникнення помилок при виконанні завдань, дозволить налагодити ефективну систему збуту тваринної та рослинної продукції, зменшуючи при цьому поточні витрати.

Табл. 2.12 містить інформацію щодо забезпечення тракторами у розрізі сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств залежно від потужності кінцевим періодом – 2017 рік.

Таблиця 2.12

Структура забезпеченості тракторами сільськогосподарських підприємств у залежності від потужності Івано-Франківської області**

Показники	Сільськогосподарські підприємства				Фермерські господарства			
	2010	2015	2016	2017	2010	2015	2016	2017
Трактори, всього, од., у т.ч. трактори потужністю	1238	1508	1505	1042	302	325	373	351
Менше 40кВт	106	82	60	44	14	29	19	20
Від 40 до 60 кВт	422	455	423	210	112	116	125	106
Від 60 до 100 кВт	403	429	443	346	118	121	129	128
100 кВт і більше	307	542	579	442	58	59	100	97

* 2018-2019рр. Розробка даних не здійснювалася у результаті вилучення відповідних показників з державної статистичної звітності.

**Джерело: сформовано автором на основі [83, с.66, 172]

Аналізуючи отримані дані спостерігаємо, що в сільськогосподарських підприємствах є скорочення тракторів усіх типів потужності, а у фермерських господарствах збільшилася кількість тракторів з потужністю менше 40 кВт на 6 од., від 60 до 100 кВт на 10 од. та 100 кВт і більше на 39 од. За структурою основну частину займають трактори потужністю 100 кВт і більше – 42,4 %, тому що вони є найзатребуванішими в сільському господарстві, але вони є і дорогавартісними. Сільськогосподарські виробники потребують потужних тракторів, адже при зіткненні з погіршенням або ускладненням умов роботи на земельних ділянках із таким трактором збільшуються шанси виконати її ефективно. Також на вибір великогабаритних тракторів потужністю більше 100 кВт підштовхує фактор планування а майбутньому залучення до діяльності більшої площі угідь, зокрема ріллі.

Таблиця 2.13

Аналіз наявності тракторів та комбайнів у сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області *

Показники	Роки							
	2010	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2019 до 2010
Трактори, од.	1238	1011	1508	1505	1042	1056	1057	-181
У розрахунку на 1000 га ріллі, од.	3,2	2,55	3,8	3,7	2,6	2,6	2,6	-0,6
Потужність двигунів тракторів, тис. кВт	110	105	176	188	118	120	120	10
Середня потужність двигуна трактор, кВт	88,9	103,9	116,7	124,9	113,2	113,6	113,6	24,7
Зернозбиральні комбайни од.	368	255	332	316	222	251	249	-119
У розрахунку на 1000 га посівної площі зернових (без кукурудзи), од.	3,9	2,3	2,9	2,9	2,2	2,1	2,4	-1,5
Кукурудзозбиральні комбайни од.	15	10	28	26	11	9	10	-5
У розрахунку на 1000 га посівної площі кукурудзи, од.	0,5	0,2	0,7	0,6	0,3	0,2	0,2	-0,3
Картоплезбиральні комбайни, од.	27	23	21	21	28	15	14	-13
У розрахунку на 1000 га посівної площі картоплі, од.	0,5	0,4	0,4	0,4	0,5	0,3	0,2	-0,3
Бурякозбиральні машини (без машин для обрізання бурячиння), од	29	15	19	21	2	2	2	-27
У розрахунку на 1000 га посівної площі цукрових буряків, од.	7,6	6,3	27,1	21	2	1,7	2,2	-5,4

*Джерело: сформовано автором на основі [83, с.71,75; 82, с.49, 60]

Табл. 2.13 характеризує стан забезпеченістю основними машинами для ведення рослинництва та містить показники за 2010-2019 рр., де 2010 р. є базисним. У процесі аналізу статистичних даних виявлено, що використання сільськогосподарськими підприємствами механізмів, а саме тракторів та комбайнів (різних видів залежно від культур), має тенденцію до зменшення.

Незважаючи на скорочення кількості сільськогосподарських тракторів спостерігаємо, що значення потужності їх двигунів показує плюсове значення – зі 110 тис. кВт до 120 тис. кВт.

Такі зміни можуть означати, що техніка закуплена у 2019 р. є сучасною та має потужні можливості, ніж та, що в 2010 р., або ж це може свідчити про підвищення потужності за допомогою програмування двох кривих крутного моменту в комп'ютері двигуна [126], що допускається в польових умовах. Однак працювати в такому режимі тривалий час небезпечно для машини, адже це може спричинити вихід із ладу інших компонент.

У роботі проведено аналіз використання основних фондів конкретних сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області – ФГ «Персей Агро», ПСП «Нова Ера-2000», ТОВ «Нептун», ТОВ «Прут АСМ», ТОВ «Галичина Агро Груп» – на основі розрахованих показників фондоддачі, фондомісткості та фондозабезпеченості. Отримані дані з підприємств характеризуються однотипністю, у них виявлено приблизно однакову залученість земельних та трудових ресурсів. На основі проведеного аналізу встановлено, що найвищий показник фондоддачі у 2020 році належить ПСП «Нова Ера-2000» та становить 2,58, тобто це підприємство за таким показником найефективніше використовує основні фонди. Хоча у попередньому 2019 р. спостерігається нижчий показник, який становив 1,37, а це було менше, ніж у ТОВ «Нептун» та ТОВ «Прут АСМ». Підвищення у 2020 р., порівняно з 2019 р., дорівнює 1,21. Таке збільшення може бути пов'язане з покращенням управління основними фондами – продажем або виведенням з використання неефективних одиниць техніки, ремонтом технічних засобів, підвищення потужностей наявної техніки. Низьким показником фондоддачі

характеризується ТОВ «Галичина Агро Груп» 0,96, це може бути пов'язано з тим, що це підприємство проводить свою діяльність з 2019 р., тому вклад у основні засоби є великим, а випуск продукції поки що не на достатньому рівні, а також з усіх підприємств має найменшу кількість сільськогосподарських угідь. Проте у порівнянні з попереднім роком значення фондівіддачі збільшилося на 0,72. У ТОВ «Нептун» та ТОВ «Прут АСМ» спостерігається підвищення показників фондівіддачі на 0,96 та 0,89 відповідно. Хочеться зазначити, що у ФГ «Персей Агро» не зважаючи на те, що вартість основних фондів серед усіх вказаних у табл. 2.14 підприємств є найвищою, при чому по усіх роках, випуск продукції спостерігається стабільно невисокий, а фондівіддача становить 0,92 у 2020 р. таке саме значення і у 2010 р., можна припустити, що це обладнання може бути дороговартісним, але малоефективним.

Відповідно до розрахованих значень фондомісткості, який є оберненим до фондівіддачі та показує, яка вартість основних фондів припадає на 1 грн., визначено, що станом на 2020 рік найбільшу кількість грошей, а саме 1,09 грн. потрібно вкласти у основні фонди ФГ «Персей Агро», щоб виготовити сільськогосподарської продукції на 1 грн. Для інших підприємств даний рік грошова вартість є еквівалентною у таких обсягах: ТОВ «Галичина Агро Груп» – 1,04 грн.; ПСП «Нова Ера-2000» – 0,39 грн.; ТОВ «Нептун» – 0,50 грн.; ТОВ «Прут АСМ» – 0,48 грн. На основі цих двох показників визначено, що вдосконалюється ефективність управління основними фондами у ПСП «Нова Ера-2000», ТОВ «Нептун», ТОВ «Прут АСМ».

Збільшення значення фондоозброєності характеризує підвищення рівня продуктивності праці. У досліджуваних підприємствах встановлено такі результати у 2020 році: найвищий показник – у ФГ «Персей Агро» –2,56, а найнижчий – у ПСП «Нова Ера-2000» – 0,97. Варто зазначити, що в чотирьох з п'яти зазначених у табл. 2.14 підприємств, порівняно з 2010 р., фондоозброєність має тенденцію до зниження, а, отже, знижується продуктивність праці, і це має негативний вплив на ефективність процесів

виготовлення продукції. Зниження цього показника, на який мають вплив дві змінні, знизився через зменшення середньорічної вартості основних фондів.

Таблиця 2.14

Аналіз використання основних фондів сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області*

Показники - роки	Сільськогосподарські підприємства Івано-Франківської області				
	ФГ «Персей Агро»	ТОВ «Галичина Агро Груп»	ПСП «Нова Ера -2000»	ТОВ «Непгун»	ТОВ «Прут АСМ»
Вартість випущеної продукції, млн. грн.					
2010	92,7	...	100,3	82,6	75,8
2019	100,3	2,67	80,5	90,3	87,3
2020	94,0	11,59	105,6	120,5	95,8
Середньорічна вартість основних виробничих фондів, млн. грн					
2010	100,5	...	35,6	78,3	63,2
2019	102,1	11,0	58,9	45,4	55,8
2020	102,4	12,0	40,9	59,9	45,9
Фондовіддача, грн.					
2010	0,92	...	2,82	1,05	1,20
2019	0,98	0,24	1,37	1,99	1,56
2020	0,92	0,96	2,58	2,01	2,09
Фондомісткість, грн.					
2010	1,09	...	0,35	0,95	0,83
2019	1,02	4,17	0,73	0,50	0,64
2020	1,09	1,04	0,39	0,50	0,48
Середньооблікова чисельність працівників, осіб					
2010	38	...	26	35	27
2019	43	10	38	29	25
2020	40	10	42	40	32
Фондоозброєність, грн.					
2010	2,65	...	1,37	2,24	2,34
2019	2,37	1,1	1,55	1,57	2,23
2020	2,56	1,1	0,97	1,50	1,43

* Джерело: сформовано автором

У табл. 2.15 відображено динаміку забезпечення трудовими ресурсами сільське господарство Івано-Франківщини, а також виокремлено для аналізу

рівень заробітної плати як одного із факторів залучення працівників та впливу на ефективність їхньої роботи. Відповідно до отриманих результатів зазначено, що середньооблікова чисельність працівників не відображає стабільної тенденції до зниження або до збільшення, бо різниці між базисним і поточним роком не спостерігається, а значення дорівнює 4,0 тис. осіб. Але значення коливаються від 3,1 тис. осіб у 2015 р. до 4,4 тис. осіб у 2018 р.

Таблиця 2.15

Аналіз забезпеченості трудовими ресурсами та факторів впливу на ефективність їх використання сільському господарстві Івано-Франківської області *

Показники	Абсолютне значення							2019 до 2010 р.
	2010	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Продукція сільського господарства у постійних цінах 2016 р. на одного зайнятого, млн. грн	2,6	3,4	4,1	3,2	3,7	3,1	3,3	0,7
Середньооблікова кількість штатних працівників, тис. осіб.	4,0	4,0	3,1	4,1	3,5	4,4	4,0	0
до структури усіх видів економічної діяльності, %	1,7	1,9	1,6	2,1	1,8	2,3	2,1	0,4
Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн.	1589	2661	4358	4803	7250	9979	12346	10757
до структури усіх видів економічної діяльності, %	82,5	92,6	128,1	114,3	119,4	132,2	140,0	57,5
до мінімальної, %	172,3	218,5	316,3	300,2	226,6	268,0	295,9	123,6
до прожиткового мінімуму для працездатних, %	172,3	218,5	316,3	309,9	411,5	519,5	587,3	415

*Джерело: сформовано автором на основі [82, с.26,27,135,131]

Позитивною є зміна в бік збільшення виробництва сільськогосподарської продукції на 1 зайнятого. При однаковій середньообліковій чисельності працівників у 2010 р. показник становив 2,6 млн. грн. на 1 зайнятого, а у 2019 р. – 3,3 млн. грн. Це свідчить про впровадження заходів у сільському

господарстві, які сприяють підвищенню ефективності використання трудового потенціалу.

На основі офіційних статистичних даних розраховано, порівняно з мінімальною заробітною платою і прожитковим мінімумом для працездатних осіб, співвідношення середньомісячної заробітної плати працівників сільського господарства. Загалом можна твердити, що навіть у відношенні до середньої зарплати інших видів економічної діяльності, починаючи з 2015 р., зарплата у сільському господарстві була вищою. У відношенні до мінімальної заробітної плати значення в поточному році становить – 295,9 % та перевищує на 123,6 % відповідний показник у 2010 р. У відношенні до прожиткового мінімуму значення 2019 р. відповідає 587,3 % і також демонструє тенденцію до підвищення. За результатами, розрахованими щодо заробітної плати у сільському господарстві, аналізовано галузь є привабливою, та вибраний фактор впливу на демонструє позитивні тенденції в динаміці.

Окрім кількісної складової трудових ресурсів, важливою є якісна складова, яка виражається зокрема освітнім рівнем персоналу. Відповідно до результатів опитування вибраних нами сільськогосподарських підприємств-респондентів згідно зі складеними анкетами (Додаток Б), на рис. 2.15. відображено структуру трудових ресурсів за освітнім рівнем. Результати свідчать, що серед штатних працівників основну частину становлять особи з професійно-технічною освітою (57 %), зокрема це працівники рослинництва і тваринництва – робітники, 37 % – особи, які мають повну вищу освіту – це адміністративний персонал та механізатори, незначний відсоток становлять працівники з рівнем неповної вищої освіти – 4 % та середньої освіти – 2 % (прибиральники виробничих і службових приміщень). Однак навіть такий якісний склад трудових ресурсів потребує удосконалення, про що зазначають у анкетах керівники. Тому необхідне проведення додаткового поновлення кваліфікаційних навичок із боку керівництва на основі таких форм: курси – 27%, вебінари – 20%, семінари – 23%, тренінги – 20%, міжнародні конференції та виставки – 10%.

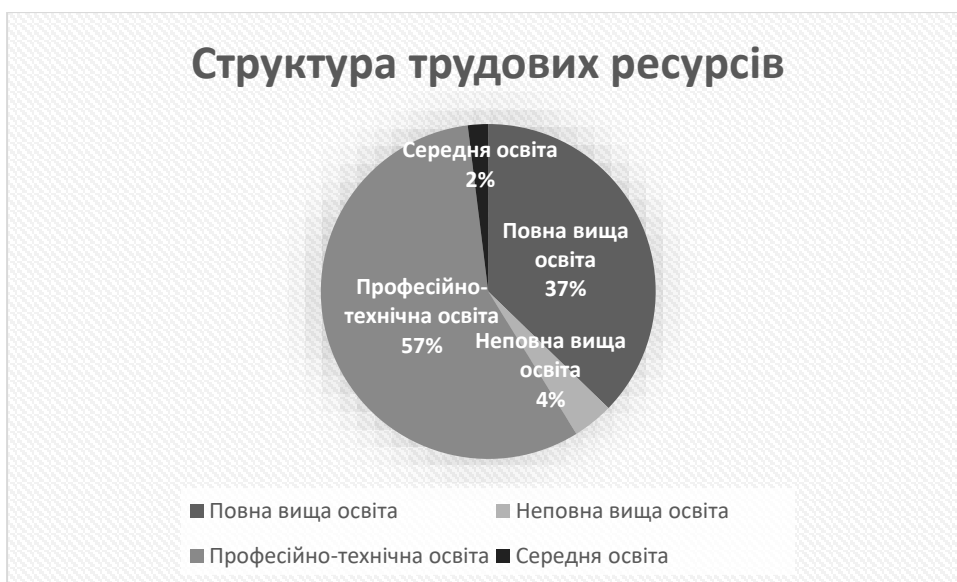

Рис. 2.15. Структура трудових ресурсів за освітнім критерієм опитаних сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області, % *

* Джерело: сформовано автором

Використання ресурсів підприємства має враховувати не тільки економічні складові, а й соціальні. Варто брати до уваги той факт, що сільськогосподарське підприємство може ефективно існувати, наближаючись до європейських стандартів, звертаючи увагу на зовнішній (утворення сфери зайнятості, виробництво продуктів харчування, створення точок доступу до отримання продукції, забезпечення якісною продукцією, що сприятиме підтримки здоров'я людей) та внутрішній соціальний аспект (вклад у особистісний розвиток працівників, створення умов, де працівник буде відчувати себе частиною команди та буде мати право доводити свою думку, праця на підприємстві для персоналу має відображати своєрідне місце, де можна реалізувати свої навички, таким чином почувати себе особистістю у суспільстві та задовольнити свої соціальні потреби). Сучасні умови вимагають трансформації економічної діяльності в бік соціалізації, тобто сільськогосподарські підприємства мають працювати не тільки для отримання своїх економічних вигод, а й підпорядковувати свої дії у цілях суспільства, а в нашому випадку забезпечувати добробут сільської місцевості, здійснювати соціально відповідальне виробництво. Дюк А.А. визначає основні критерії існування економіки, яка має ознаки соціалізації: якісні перетворення у сфері

організації виробничої, інформаційної і знаннєвої сфер виробничих відносин; радикальний перегляд ставлення працівників до оточення загалом і середовища життєдіяльності, до розуміння рівня якості життя та добробуту, зокрема через формування нової культури і моделі споживання, та вбачає можливість зіставлення цих критеріїв щодо окремих підприємств [127, с.114].

Проведення персоніфікованого аналізу потребує вибору індикатору. У роботі застосовано індикатор розміру сільськогосподарського підприємства та на основі п'яти опитаних сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області у таблиці 2.16 проведено розрахунки, які допомагають зорієнтуватися на індивідуальному ступені економічної соціалізації підприємств.

На основі цього індикатору визначено потенціал підприємства та чи воно зорієнтоване розвиватися в соціальному напрямку. Так проаналізувавши кількість осіб, залучених до роботи, можна схарактеризувати, чи сільськогосподарське підприємство спрямовує свої дії щодо реалізації збереження села.

Вихідними показниками є площа угідь та середньооблікова кількість працівників, за цими даними розраховано скільки гектарів, що припадає на 1 працівника – зайнятість, середня кількість осіб, що припадає на обробіток 100 га угідь, тобто це критерії оцінки. Отримані результати в опитаних підприємствах є наступними:

- у ТОВ «Нептун» та ТОВ «Прут АСМ» у 2020 році, порівняно з попереднім роком, збільшилася зайнятість, у ТОВ «Галичина Агро Груп» залишається сталою та водночас найнижчою;

- найбільше значення за середньою кількістю зайнятих на 100 га спостерігається у ПСП «Нова Ера-2000» – 3,56 осіб.

Персоніфікований аналіз економічної соціалізації за індикатором розміру сільськогосподарського підприємства *

Роки	Сільськогосподарські підприємства Івано-Франківської області				
	ФГ «Персей Агро»	ТОВ «Галичина Агро Груп»	ПСП «Нова Ера - 2000»	ТОВ «Непгун»	ТОВ «Прут АСМ»
Площа сільськогосподарських угідь в користуванні, га					
2010	1229,3	...	837,3	1322,5	1050,8
2019	1374,15	500	950,6	1290,3	1150,2
2020	1667,87	500	1180,23	1390,65	1250,89
З них: рілля, га					
2010	1201,15	...	800,0	1285,3	985,3
2019	1300,5	401,5	899,6	1210,1	1120,0
2020	1599,61	401,5	1103,2	1301,3	1233,6
Взято в оренду, га					
2010	1229,3	...	837,3	1322,5	1050,8
2019	1374,15	500	950,6	1290,3	1150,2
2020	1667,87	500	1180,23	1390,65	1250,89
Середньооблікова чисельність працівників, всього, осіб					
2010	38	...	26	35	27
2019	43	10	38	29	25
2020	40	10	42	40	32
Середньооблікова чисельність працівників у рослинництві, всього, осіб					
2010	16	...	10	23	17
2019	18	10	13	18	15
2020	17	10	25	24	20
Середньооблікова чисельність працівників у тваринництві, всього, осіб					
2010	22	...	16	12	10
2019	25	0	25	11	10
2020	23	0	17	16	12
Площа земельних угідь на 1 середньооблікового працівника, га					
2010	32,4	...	32,2	37,8	38,9
2019	31,9	50	25,0	44,5	46,0
2020	41,7	50	28,1	34,8	39,1
Середня кількість працівників на 100 га сільськогосподарських угідь, осіб					
2010	1,79	...	3,11	2,65	2,57
2019	3,13	2,0	4,0	2,25	2,17
2020	2,40	2,0	3,56	2,88	2,56

* Джерело: сформовано автором

- у ФГ «Персей Агро» та ПСП «Нова Ера-2000», порівняно з 2019 роком, зайнятість скоротилася;

- потенціал щодо зайнятості в усіх сільськогосподарських підприємств має подібну структуру.

Отримані результати свідчать про поки що недостатній рівень включеності досліджених підприємств до економічної соціалізації. Однак спостерігається тенденція щодо створенню нових робочих місць у структурі підприємств та водночас залученість більшої кількості угідь, і таке співвідношення не дозволяє отримати позитивні результати в зазначеному напрямку. Теперішня ситуація дозволяє припускати, що підприємства працюють першочергово на одержання прибутку, а соціально-економічний напрямок виражається тільки через сплату соціальних зборів.

Вивчення інституційного забезпечення, проведення оцінки та аналізу процесів формування та використання ресурсного потенціалу сільськогосподарськими підприємствами дозволяє зробити наступні висновки.

Сільське господарство є важливою галуззю економіки Івано-Франківської області. Основу структури земельних ресурсів досліджуваної області становлять ліси, лісовкриті площі і сільськогосподарські угіддя, загальна площа яких зменшується. У 2019 році серед сільськогосподарських угідь збільшилася площа ріллі на 17 тис. га. Унаслідок цього збільшилася частка посівних площ, яка припала на сільськогосподарські підприємства.

Серед ускладнених умов вирощування сільськогосподарської продукції виділяють специфічні ґрунти, які містять високий рівень кислотності в Коломийському районі, що потребує періодичного контролю за частотою та видами внесення добрив, вапнуванням і підтриманням критично-допустимого рівня рН. Оскільки з кожним роком ґрунти виснажуються, коефіцієнт розораності угідь підвищується до 64,5 %, – досягає негативного рівня, то і кількість внесення добрив зростає. Співвідношення внесених мінеральних речовин і добрив характеризуються збалансованістю та мають позитивний вплив на обсяги урожайності.

У сільській місцевості виявлена тенденція до скорочення населення, а це негативно позначилося на можливості забезпечення трудовими ресурсами сільськогосподарські підприємства. Серед шляхів, які будуть сприяти тому, щоб люди бачили перспективу в сільськогосподарській роботі, є популяризація

професій аграрної галузі серед абітурієнтів, молоді та студентів. Важливою передумовою виведення сільськогосподарської роботи на перспективний рівень є ліквідація тіньової зайнятості, оскільки це явище становить 42,1 % у сільському господарстві. Офіційні показники свідчать про конкурентний рівень заробітної плати трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств.

Передові позиції в розвитку тваринництва Івано-Франківської області належать Рогатинському району – велика рогата худоба і свині, Коломийському – вівці та кози, Снятинському – птиця.

Серед сільськогосподарських підприємств прибутковими є 82,9 %, збитковими 17,1 %, однак величина збитку є на 211,5 млн. грн. більшим. Спостерігається збільшення навантаження щодо обробітку землі на одного працюючого, тобто немає збалансованості використання трудових та земельних ресурсів. Низький рівень соціальної орієнтованості підприємств не дозволяє вирішувати проблему зайнятості сільських територій. У керівництва відсутнє розуміння економічної соціалізації, сільськогосподарські підприємства діють інтуїтивно, залучаючи трудові ресурси. Середня кількість працівників, що припадає на 100 га сільськогосподарських угідь коливається від 2,0 до 3,56 осіб.

Підприємства повною мірою використовують наявні земельні ресурси, про що свідчать коефіцієнти у 2019 р. освоєння угідь – 44,6 % і використання ріллі – 92,7 %. З кожним роком спостерігається тенденція до збільшення територій, яка обробляється мінеральними (150,0 тис. га) та органічними добривами (26,5 тис. га).

Діяльність сільськогосподарських підприємств характеризується низьким рівнем забезпеченості технікою, кількість якої скорочується, не відбувається оновлення парку машин, до того ж якісні характеристики наявної техніки не відповідають сучасним вимогам (потребують ремонту). Збільшується навантаження на одиницю техніки, що призводить до пришвидшення зношення механізму та зниження ефективності роботи, втрачаються можливості якісного обробітку землі.

Інституційне забезпечення, що регулює використання ресурсного потенціалу, може формуватися на різних рівнях: державному, регіональному, внутрішньо управлінському. Наявні інституційні механізми характеризуються недостатньою повнотою, недосконалістю, протиріччям та невідповідністю ринковим економічним змінам, недостатньою орієнтованістю на малий та середній бізнес. Існування ефективного інституційного забезпечення дозволить вирішити проблему з тіньовими схемами привласнення земельних ресурсів, а також пришвидшить реалізацію земельної реформи. Недостатня розвиненість вузькопрофільної спрямованості в інвестиційній сфері обмежує дії сільськогосподарських підприємств у залученні інвестицій до своєї діяльності. Від якості та рівня ефективності інституційного забезпечення на державному рівні залежать можливості створення внутрішніх інституцій.

Дії, пов'язані з фінансовою підтримкою аграрного сектору, удосконаленням банківської кредитної системи, взаємоузгодженості в земельному законодавстві, дозволять зреалізувати ефективне інституційне середовище, яке буде мати вплив на використання ресурсного потенціалу.

РОЗДІЛ 3. КОНЦЕПТУАЛЬНІ НАПРЯМКИ ФОРМУВАННЯ ТА ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

3.1. Посилення ролі ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств у розвитку територіальних громад

Сільськогосподарські підприємства, окрім того, що працюють для реалізації своїх особистих цілей, мають враховувати, який вплив їхня діяльність чинить на зовнішнє середовище. Результати від роботи сільськогосподарських підприємств дозволяють забезпечувати суспільство продуктами харчування, але, крім цього, від їхньої діяльності залежать розвиток економічної та соціальної сфер місцевості, зокрема територіальних громад (ТГ), де вони функціонують. Проблеми соціального характеру, що властиві сільським громадам, стають можливими для вирішення під впливом роботи сільськогосподарських підприємств. Розвиток аграрної галузі тісно пов'язаний з проблемою зайнятості працездатного населення в сільській місцевості, адже основна галузь, де можуть бути задіяні сільські жителі як трудовий ресурс – це аграрна. Тому підприємствам, попри досягнення економічної ефективності, потрібно звертати увагу на соціальну зорієнтованість, де одним із аспектів буде визначатися саме зайнятість. Для позитивних взаємовідносин та подолання наявних проблем органам місцевого самоврядування, що представляють територіальні громади, слід створювати сприятливі умови для підтримки малих та середніх сільськогосподарських підприємств шляхом розробки та виконання відповідних програм.

Починаючи з 2015 р., в Україні проводиться реформа децентралізації, в основу якої покладено створення об'єднаних територіальних громад по усіх областях. Станом на кінець 2020 р. налічувалося 1469 таких об'єднань, 62 з них утворені в Івано-Франківській області у таких районах: Івано-Франківський, Верховинський, Калуський, Коломийський, Косівський, Надвірнянський [128].

У таких районах міські громади становлять 24 %, селищні – 37 %, сільські – 39 %. Структура області в розрізі територіальних громад наведена на рис. 3.1.

Оскільки для сучасного етапу розвитку українського суспільства такий розподіл є новим як для самих очільників, так громадян, то протягом процесу формування визрівали питання, пов'язані з необхідністю та доречністю проведення децентралізації. Виникали суперечки щодо вибору центру громади та чинився опір зі сторони сільських голів, через загрозу втратити посади, яка вже не могла існувати, таким чином проводилося дезінформування серед населення. За словами О. Любімова, через процес об'єднання сільських громад, проведення реформи децентралізації пролягає шлях до відродження та збереження українського села, можливості людям отримати гідне життя і працювати на своїй землі [129]. Сільські громади через зосередження на своїх територіях підприємств, що виробляють продукцію, здатні реалізувати певні функції, зокрема виробничу та стратегічного управління (підприємства для громади є ресурсом, через який реалізуються певні визначені стратегічні цілі). Низький рівень життя, який характерний сільським територіям, породжує супутні негативні явища: нерівномірність розселення громадян (виникнення соціальної кризи у місті), нездатність забезпечувати продовольчу безпеку, неможливість контролювати та зменшувати великі території, тому такі проблеми може вирішити реформа, що включає децентралізацію [130, с.127].

Показники ефективності мають відповідати критеріям інформативності, формалізації та вимірності й бути: доступними для розуміння громадянам; придатними для порівняння в динаміці; призначеними для прогнозування; репрезентативними для зіставлень та містити порогові й еталонні значення [131, с.23]. Кожний показник має використовуватися для оцінки виконання визначених у стратегії розвитку завдань (рис. 3.2).

Івано-Франківська область					
<i>Івано-Франківський район</i>	<i>Верховинський район</i>	<i>Калуський район</i>	<i>Коломийський район</i>	<i>Косівський район</i>	<i>Надвірнянський район</i>
<u>Міські громади:</u> - Бурштинська ; - Галицька ; - Івано-Франківська; - Рогатинська; - Тисменицька; - Тлумацька. <u>Селищні громади:</u> - Богородчанська; - Солотвинська; - Більшівцівська; - Букачівська; - Обертинська; - Єзупільська; - Лисецька . <u>Сільські громади:</u> - Дзвиняцька; - Старобогородчанська; - Дубовецька; - Олешанська; - Загвіздянська; - Угринівська; - Ямницька.	<u>Селищні громади:</u> - Верховинська. <u>Сільські громади:</u> - Білоберізька; - Зеленська.	<u>Міські громади:</u> - Болехівська; - Калуська; - Долинська. <u>Селищні громади:</u> - Вигодська; - Войнилівська; - Брошнів-Осадська; - Перегінська; - Рожнятівська. <u>Сільські громади:</u> - Витвицька; - Верхнянська; - Новицька; - Дубівська; - Спаська.	<u>Міські громади:</u> - Коломийська; - Городенківська; - Снятинська. <u>Селищні громади:</u> - Чернелицька; - Гвіздецька; - Отинійська; - Печеніженська; - Заболотівська. <u>Сільські громади:</u> - Коршівська; - Матеївецька; - Нижньовербізька; - Підгайчиківська; - П'ядицька.	<u>Міські громади:</u> - Косівська. <u>Селищні громади:</u> - Кутська; - Яблунівська. <u>Сільські громади:</u> - Космацька; - Рожнівська.	<u>Міські громади:</u> - Яремчанська; - Надвірнянська. <u>Селищні громади:</u> - Ворохтянська; - Делятинська; - Ланчинська. <u>Сільські громади:</u> - Поляницька; - Пасічнянська; - Переріслянська.

Рис. 3.1. Структура Івано-Франківської області за територіальними громадами, 2020р. *

*Джерело: сформовано автором на основі [129]

Зазначимо, що недоцільно одразу включати велику кількість стратегічних завдань для виконання, адже тоді будуть виникати труднощі з їх реалізацією. Щодо вибору показників, то варто керуватися принципом збалансованості, вибирати обмежену їх кількість, а саме ті, що будуть містити найповнішу інформативність і найбільше відповідати обраним критеріям. Це буде сприяти прийняттю ефективних управлінських рішень й оперативному плануванню.

Рис. 3.2 Схематичне відображення можливих завдань та комплексних показників ефективності розвитку територіальної громади*

*Джерело: сформовано автором на основі [131, с.23],

**додано автором

Децентралізація має значний вплив на бюджетні кошти та дозволяє отримувати більшу їх кількість до місцевих бюджетів, де органи місцевого самоврядування можуть їх використовувати на першочергові потреби, це має підтримувальний вплив на економічне становище громади. Експерти

стверджують, що децентралізація бюджетної системи характеризується більшою ефективністю [132, с. 39], основною причиною якої є розуміння населення та бізнесу, куди спрямовуються їхні податки та що вони зможуть отримати в майбутньому від цього. Очікується, що процес децентралізації бюджету буде зміцнювати фінансове становище громади, стимулювати підприємництво, сприяти покращенню економічного потенціалу області та збільшенню інвестиційних потоків, а це все пришвидшить підняття економічного розвитку території. У інформаційному джерелі [133] зазначено, що в 2019 р. територіальні громади в кількості 30 одиниць області, що перейшли на прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом, отримали 71,3 млн. грн. субвенцій на формування своєї інфраструктури, що дозволило реалізувати 210 проєктів у комунальних та освітніх сферах [133].

У відносинах ТГ-сільськогосподарське підприємство спостерігається пряма залежність щодо бюджетного наповнення, бо його основу становлять саме податкові надходження від цих підприємств. Міністерство аграрної політики вказує, що 70-80 % місцевих бюджетів складається з податків фермерських господарств та аграрних підприємств [133]. Тому ТГ мають створювати сприятливі умови щодо використання земельних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами. Про це наголошує і Т. Висоцький, на думку якого, громади проявляють ініціативність та зацікавленість в тому, щоб сільськогосподарські виробники ставали успішними, покращувати ефективність господарювання, могли запропонувати конкурентну заробітну плату працівникам, бо це впливатиме на рівень наповнення місцевого бюджету [134].

Надходження інвестицій має також позитивний вплив на наповнення бюджету територіальних громад (вони можуть бути як прямі, тобто інвестувати у громади, так і непрямі, через інвестування в сільськогосподарські підприємства). Наприклад, Івано-Франківська, Калуська та Коломийська громади, учасники конкурсу грантів від EU4Business у 2022 році, змогли отримати кожна фінансування близько 1 млн 800 тис. грн., а в еквіваленті це 50 тис. євро [135], на економічний розвиток. Очільники громад заявили, що дані кошти від німецької

федеральної компанії *Deutsch Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH* будуть спрямовані на підтримання малих і середніх сільськогосподарських підприємств та виконання завдань сталого розвитку.

На рис. 3.3 відображено можливості наповнення місцевого бюджету від діяльності сільськогосподарських підприємств.

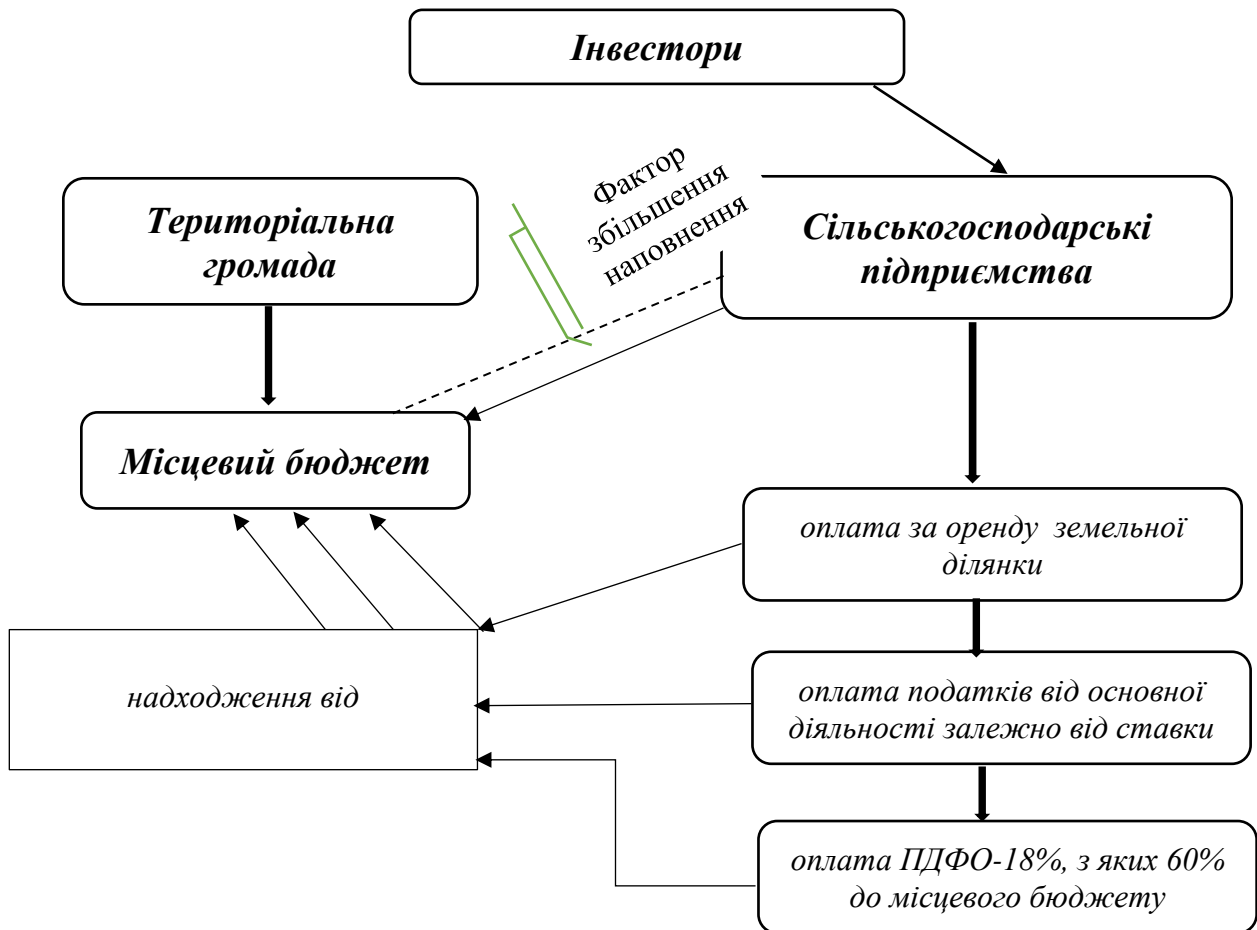

Рис. 3.3. Способи наповнення місцевого бюджету територіальної громади від діяльності сільськогосподарських підприємств*

*Джерело: сформовано автором

Через утворення сільських територіальних громад визначено напрямок соціально-економічного розвитку сільської місцевості, що сприяє підвищенню добробуту населення та дозволяє проводити заходи, які стимулюють процес розвитку сільськогосподарських підприємств [136, с. 44]. Для ефективного функціонування територіальних громад та уникнення існування економічно відсталих громад важливо забезпечити збалансований розподіл грошових ресурсів, а також формування різних видів підприємницької діяльності.

Забезпечення таких вимог можливе при тісній співпраці органів держави, очільників місцевого самоврядування, населення, громадських та міжнародних організацій. Через утворення сільських територіальних громад реалізується напрямок соціально-економічного розвитку сільської місцевості, сприяє підвищенню добробуту населення та дозволяє проводити заходи, що стимулюють процес розвитку сільськогосподарських підприємств [136, с.44].

Для ефективного функціонування територіальних громад та уникнення існування економічно відсталих громад важливо забезпечити збалансований розподіл грошових ресурсів, а також формування різних видів підприємницької діяльності. Забезпечення таких вимог можливе при тісній співпраці органів держави, очільників місцевого самоврядування, населення, громадських та міжнародних організацій.

Керівники територіальних громад в умовах децентралізації мають працювати над удосконаленням системи управління соціально-економічного розвитку. Стратегія розвитку територіальних громад має відповідати пріоритетним напрямкам державної аграрної політики, зокрема в таких питаннях: забезпечення середовища функціонування для різних організаційно-правових форм аграрного сектору із врахуванням принципу рівності; розроблення державних і регіональних програм комплексного розвитку сільських територій [137], а також включати як один із важливих напрямків та цілей розвиток сільськогосподарської підприємницької діяльності. Такі напрямки простежені у «Стратегії розвитку Долинської міської територіальної громади на 2021–2027 рр.» – розвиток місцевого підприємництва та системи підтримки малого й середнього бізнесу [138], Стратегії розвитку міста Коломиї на період до 2027 року – це розвиток підприємницького потенціалу його жителів [139]. Пріоритетним напрямком у стратегії розвитку П'ядицької громади також є розвиток підприємств сільськогосподарського сектору, тому вони працюють над проектом створення агрохабу, призначенням якого є навчання підприємців новим методам ведення сільськогосподарської діяльності, де основна увага буде спрямована на вирощування лохини. Долинська, Калуська, Рожнятівська, Болехівська, Брошнів-

Осадська, Витвицька та Перегінська громади у рамках проєкту «Сприяння всебічному розвитку громад через аналітику, діалог та співпрацю» заключили спільний договір, що передбачає реалізацію спільних проєктів для підтримки підприємницької діяльності [140]. Організатори вбачають основними перевагами в тісній взаємодії громад наступні: покращення інвестиційної привабливості, можливість створення робочих місць, обмін досвідом і вдосконалення компетенції щодо провадженню або започаткування сільськогосподарської діяльності, налагодження взаємозв'язків між суб'єктами господарювання вказаних територіальних громад.

Перевагою територіальних громад сільської місцевості є наявність фермерських господарств та можливість їх удосконалюватися, виготовляючи крафтову продукцію, відкриваючи сироварні, вирощуючи специфічні унікальні рослини, а це сприятиме відродженню та зміцненню економіки місцевості. Сільські територіальні громади вбачають свій вектор розвитку через нарощування потужностей виробництва сільськогосподарської продукції. Варто зазначити, що вигідне економічне становище територіальних громад залежить і від наявності розташованих та діючих там суб'єктів малого сільськогосподарського підприємництва, оскільки великі агрохолдинги зосереджені переважно на отриманні великих прибутків і не мають зацікавленості в розвитку сільської місцевості. Власники аграрних «гігантів» здебільшого не місцеві жителі громади, або навіть іноземці, тому для них сільська місцевість – це тільки ресурс, і додатково спрямовувати свої потужності у сферу соціального розвитку для них немає потреби. Протилежна позиція виявляється в сільськогосподарських підприємствах і зокрема у фермерських господарств. Активізація більшої кількості підприємств означає швидкий обіг грошових коштів, а це дозволяє розвивати громаду. До прикладу, підприємці за власний кошт можуть провести ремонт дорожнього сполучення, адже це сприятиме кращому транспортуванню продукції; виступати меценатами на дитячих конкурсах; робити свій вклад в утримання об'єктів соціальної інфраструктури; організовувати різного роду фестивалі та ярмарки, що будуть привертати увагу жителів інших

областей держави та інвесторів; позиціонувати свою територію як культурно привабливу, а також розвиватимуть соціальну сферу у селі; пригощати своєю продукцією під час проведення святкових подій та інших масових заходів, а це стане рекламою для продукції виробника.

Ефективне використання ресурсного потенціалу сільськогосподарськими підприємствами в перспективі збільшує можливості отримувати прибуток, а тому зростають шанси позитивного впливу на територіальну громаду: високий рівень забезпечення продовольчої безпеки, збереження культурної спадщини громади, раціональне використання земельних ділянок на території (паї не будуть простоювати, а використовуватися за призначенням, окрім цього, викупивши ділянку у місцевих жителів, можна отримувати грошовий дохід, а згодом і продукцію), сприяння розвитку різних сфер та секторів економіки у громаді.

Розташовані сільськогосподарські підприємства на території громади мають змогу забезпечувати комунальні підприємства сільськогосподарською продукцією [136, с. 46]. Може виникнути можливість забезпечувати продукцією ще й освітні заклади, відповідно до вимог реформи шкільного харчування. Враховуючи, що відстань доставки буде короткою, то виготовлена продукція завжди буде відповідної свіжості, а зважаючи на те, що сільськогосподарське підприємство буде дбати за свою репутацію, то варто розраховувати і на високий рівень якості. Розширення виробництва або формування підприємств у кооперативні організаційні форми дозволить споживати продукцію в широкому різноманітті. У плані допомоги освітнім закладам у сільських громадах одним із варіантів можуть стати подарунки для шкіл у вигляді техніки (облаштування комп'ютерних класів, мультимедійні дошки) або меблів для кабінетів.

Територіальні громади мають дотичне відношення до процесу формування ресурсної бази сільськогосподарських підприємств, адже відповідно до законодавчих документів мають право надавати земельні та майнові ресурси в оренду. Така взаємодія приносить громаді вигоди у вигляді грошових надходжень, які в майбутньому можуть бути використані для розвитку місцевості

та її інфраструктури. Здійснювати розподіл земельних ділянок варто за принципами оптимальності та пропорційності.

На нашу думку, сільськогосподарські підприємства є тим важелем, що стримують відтік населення з села до міста або в інші країни на заробітки, бо пропонують матеріальну винагороду за виконану роботу, рівень якої дозволяє залишатися жити в сільській місцевості. Поки існує сільське населення, доти функціонують сільські громади. Звертаємо увагу на взаємозв'язок трудових ресурсів та вигоди для територіальних громад. Працівники сплачують податки з доходів фізичних осіб (ПДФО), 60% з яких до бюджету територіальних громад [141]. Чим більше працівників оформлено офіційно на підприємствах, тим більше відсотків доходу отримає громада. Саме ПДФО у структурі податків, сплачених до бюджету, займає найбільшу частку (рис. 3.4.). Варто звернути увагу на те, що в 2019 році відбувалося зростання надходжень ПДФО з заробітних плат на особу до бюджетів громад у середньому швидше, ніж до бюджетів районів, і такий показник, порівняно з 2018 р., зріс на 9,75 %, а до бюджетів району, на 7,84 %, а експерти це не пов'язують зі зростанням мінімальної заробітної плати [142]. Поясненням цього є те, що приходить усвідомлення, що гроші, витрачені на податки, підуть на розвиток тієї місцевості, де безпосередньо провадиться діяльність сільськогосподарського підприємства, а це сприятиме отриманню в майбутньому якісних муніципальних послуг та сприятиме далі модернізації сільської території.

До голів територіальної громади є велика довіра, адже їхня посада на пряму залежить від виборців, тому в їх інтересах працювати на благо громади та суб'єктів господарювання. У цьому контексті трудові ресурси сільськогосподарських підприємств відіграють позитивну роль як для населення – забезпечується зайнятість, так і для громади – наповнюється бюджет. У турбулентному середовищі працедавці мають задумуватися над постійним та систематичним навчанням своїх підлеглих. Працівники мають можливість збагачувати свої знання та удосконалювати кваліфікацію за кошти

сільськогосподарських підприємств, і це загалом має вплив на рівень освіченості населення та інтелектуальне збагачення області.

Рис. 3.4. Структура податкових надходжень до місцевих бюджетів Івано-Франківської області 2021 р. *

*Джерело: сформовано автором на основі [143]

У 2021 році сума сплаченого ПДФО до ТГ Івано-Франківської області становила 2 329,4 млн. грн., цей показник збільшився, порівняно з попереднім періодом, на 21,9 % (+418,9 млн. грн) [143]. Визначено, що в середньому по області на одну особу припадає 1711,4 грн. сплати ПДФО, найвищий показник зафіксовано в Ямницькій територіальній громаді – 5613,0 грн (населення має кращий рівень доходу), а найнижчий у Рогатинській – 1124,0 грн. (населення має нижчий рівень доходу, ніж у середньому по області) (рис. 3.5.).

Підвищенню соціальної стабільності області та збільшенню бюджетних надходжень сприяє ведення зовнішньоекономічної діяльності сільськогосподарськими підприємствами – експорт продукції. Для зростання можливостей збуту продукції в іноземні країни сільськогосподарським підприємствам слід забезпечити маркетинговий потенціал шляхом підвищення бази знань та кваліфікаційних навичок працівників, доцільного інвестування у проведення реклами, укладання договорів на довгостроковій основі з іноземними партнерами (своєрідне сарафанне радіо – іноземний замовник зможе робити

рекламу від свого імені), налаштування вигідних каналів збуту, забезпечення ефективної цінової політики.

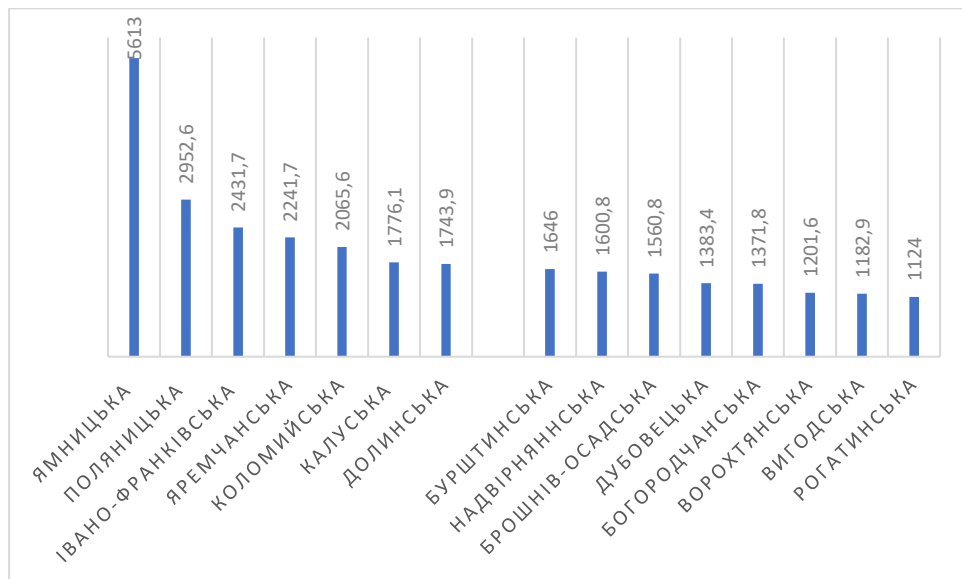

Рис. 3.5. Рейтинг територіальних громад Івано-Франківської області за рівнем надходження ПДФО на одну особу, грн., 2021 р. *

*Джерело: сформовано автором на основі [143]

За оцінками товарної структури експорту, у 2020 р. відсоткове співвідношення продуктів тваринного походження становило 8,1 %, рослинного походження – 3,7 % до загального обсягу, станом на 2021 р. ці показники знизилися до 2,3 %, 21,1 % відповідно [144]. Обсяги експорту продукції рослинництва і тваринництва відображені у табл. 3.1. З цієї таблиці видно, що сільське господарство Івано-Франківської області містить широкий набір сільськогосподарської продукції як у тваринництві, так і рослинництві, яку можна експортувати. Простежено підвищення обсягів експорту зернових та олійних культур, винограду, цитрусових. Відсутній два роки поспіль експорт яблук, моркви і ріпи. Серед тваринництва лідером експорту є м'ясо та харчові субпродукти, а також з певним коливанням щороку експортуються яйця птиці в шкаралупі.

Таблиця 3.1

Обсяги експорту продукції рослинництва і тваринництва Івано-Франківської області *

Показник	Роки		
	2019	2020	2021
Продукція рослинництва, (т)			
Зернові культури	25,0	2,4	47,1
Насіння і плоди олійних рослин; інше насіння	294,8	251,4	202,0
інших олійних культур	164,2	149,2	188,7
з них маку	156,5	115,9	143,7
насіння для сівби	19,3	11,6	-
Цибуля	19,6	29,0	-
Морква і ріпа	42,0	-	-
Виноград (вкл. сушений)	191,7	57,8	603,9
Яблука	126,0	-	-
Сливи	-	-	13,5
Цитрусові	2442,9	584,7	4416,3
Чорнослив	79,7	44,4	41,4
Абрикоси сушені	41,9	46,8	28,3
Продукція тваринництва			
М'ясо та харчові субпродукти, (т)	2904,5	1779,0	1493,6
яловичина, (т)	2904,5	1673,0	1229,1
субпродукти коней, (т)	-	-	26,0
субпродукти птиці,(т)	-	106,0	238,5
Молоко і молочні продукти, (т)	-	94,8	-
Яйця птиці у шкаралупі, (тис. шт.)	1374399,6	802719,7	190923,8
Яйця птиці (сушені), (т)	-	-	14,0

* Джерело: сформовано автором на основі [82, с.103,с.128]

На рис. 3.6. згруповано позитивні наслідки впливу ефективного використання ресурсного потенціалу сільськогосподарськими підприємствами на ТГ.

Сільськогосподарські підприємства, а найбільше це стосується фермерських господарств, перебираючи досвід іноземних країн (агротуризм у Європі приносить фермерам до 70 % доходу), починають впроваджувати нові форми господарювання, зокрема займають нішу сільського зеленого туризму.

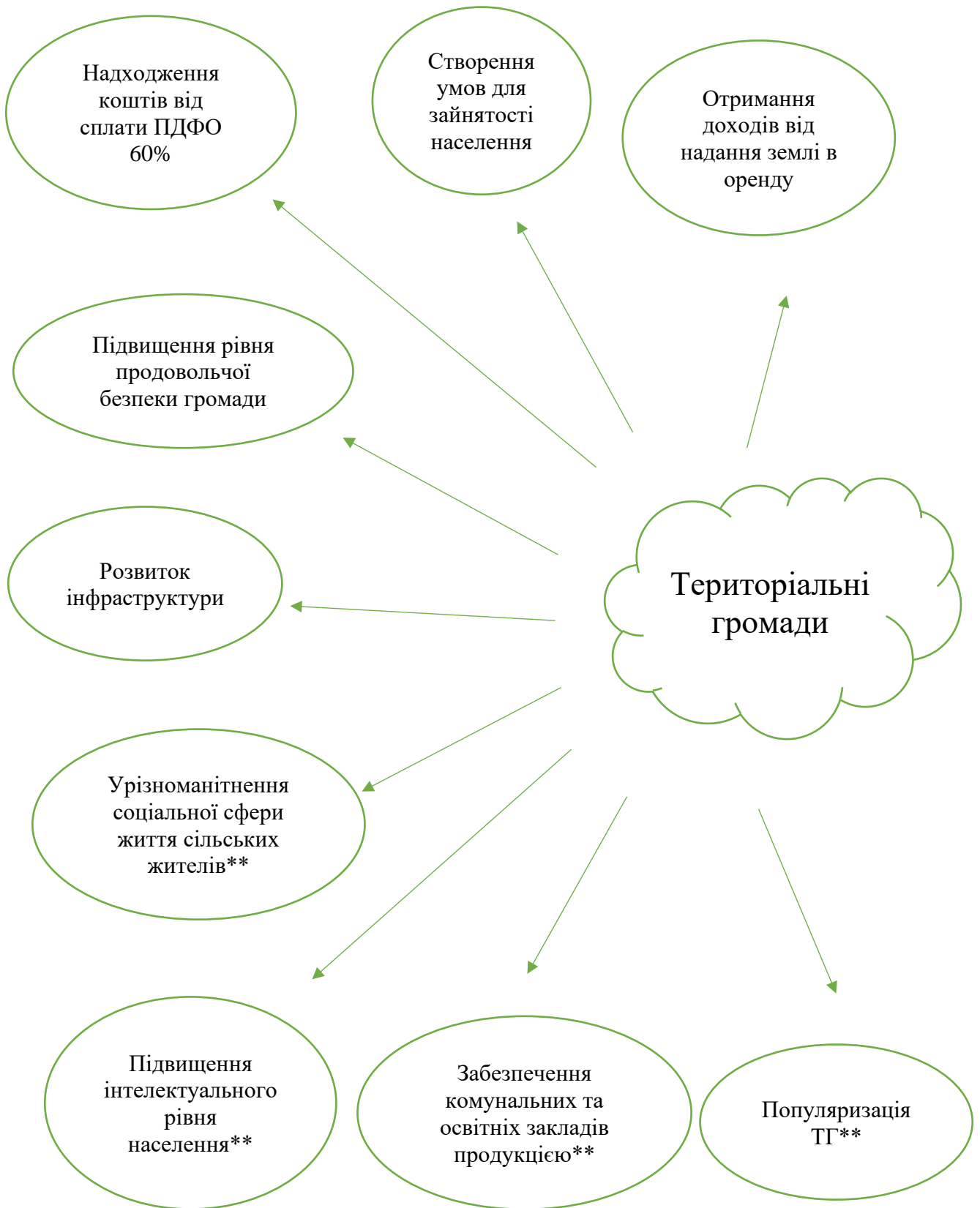

Рис. 3.6. Позитивні наслідки впливу ефективного використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств на ТГ*

*Джерело: сформовано автором на основі [136, с.46]

** додано автором

О.М. Ковбаса наголошує на важливості посиленої уваги до розвитку народних промислів, виробництва крафтової продукції та розвитку суміжних галузей економіки – туризму, рекреації та відпочинку [145, с.118] для процвітання ТГ.

Хоч агротуризму активно почали вділяти увагу недавно, та звертаємо увагу, що ще в 1996 було створено «Івано-Франківську обласну організацію Спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні» [145, с. 115], що мала на меті популяризувати вказану діяльність як таку, що здатна впливати на економічний розвиток місцевості. Ще тоді розробляли маршрути й організовувалися семінари, які включали планування турів, визначали організаційно-методичні рекомендації щодо впровадження агротуризму. Згодом у 2003 р. було створено Регіональний туристично-інформаційний центр [145, с. 115], завданням якого стала координація роботи спеціалістів із туристичної сфери, які могли б навчати фермерів, керівників сільськогосподарських підприємств, місцеве населення, як розвивати сільські території на основі сільського зеленого туризму. Хоч інституції з регулювання туристичної діяльності в селі існують не перший рік, все-таки виникають перешкоди, що не дозволяють повністю втілювати заходи з організації агротуризму. Основними причинами, які зупиняють розвиток агротуризму в українських селах є такі: брак досвіду; відсутність інфраструктури; невизначеність на законодавчому рівні; віддаленість осередків відпочинку (погане сполучення); недостатня кількість реклами; відсутність підтримки на державному рівні; неузгодженість дій громади та уряду [146, с. 215].

Через те, що в сучасному суспільстві люди дуже багато працюють, тут доречно говорити про категорію тих, які задіяні в офісній роботі та мають обмежені часові рамки для відпочинку, такого як вікенд, тоді альтернативою стає відпочинок у наближених до міста сільських місцевостях. Такий відпочинок є доступним як у грошовому вираженні, так і в часових рамках, включає можливості отримати винагороди у вигляді зібраного урожаю самостійно, приваблює своєю

гостинності, домашньою атмосферою, а також змінює уявлення про сільську місцевість як таку, що не має перспектив.

Побудований на принципах збалансованості і новаторства цей вид туризму зможе дати поштовх до ефективного розвитку ТГ. Тут ідеться про більший дохід коштів від надання туристичних послуг як від українців, так і від іноземців, підвищення зайнятості сільського населення, соціальне збагачення середовища функціонування підприємства, реалізація програм, які впливають на розвиток середовища життя. Н. Табака, беручи до уваги аграрний потенціал території України, говорить, що економічний розвиток регіону повинен опиратися на внутрішній потенціал сільських територій [147]. Сільськогосподарське підприємство набуває ряд переваг у процесі впровадження агротуризму: використання вільних засобів господарства; ефективне використання ресурсного потенціалу; залучення нових інвестицій; диверсифікація діяльності; можливість залучення іноземних туристів; збільшення доходів; сприяє збуту надлишків сільськогосподарської продукції, збільшуючи додаткові прибутки; підвищення стабільності господарства; впізнаваність та переваги над конкурентами; особистий розвиток персоналу; пізнання інших культур, звичаїв, традицій; збільшення можливості збуту виробленої продукції; поширення культури і традицій області [146, с. 213-214].

Позитивні зрушення у перспективі чекають і на самі ТГ («відродження села») з розвитком туристичного напрямку в селі, адже стане можливим частково вирішити соціально-економічні його негаразди:

- створення робочих місць для працездатних осіб;
- наповнення та ріст бюджету;
- підвищення рівня добробуту та заробітку селян;
- створення нових сфер зайнятості (розважально-відпочинкова, торгівельна, транспортна);
- зміцнення матеріально-фінансового становища ТГ;
- розвиток культурного рівня;

- стимулювання розвитку фермерських господарств і сільськогосподарських підприємств [146, с.213];
- покращення рівня життя сільського населення [146, с.214].;
- розуміння громадянами на скільки цінним є земельний ресурс, що майбутньому буде сприяти проведенню заходів з охорони родючих земель;
- руйнування стереотипу про меншовартість села;
- зменшення кількості людей, які хочуть покинути сільську місцевість у пошуках роботи [146, с.214].

На вирішені проблеми зайнятості наголошує В. Васильєв та припускає, що сільський зелений туризм здатний, якщо не повністю, то хоча б частково зайняти сільське населення та дати змогу жителям села збільшувати свої доходи, створювати економічні передумови для розвитку територіальних громад [148]. Дослідники прогнозують, що втілиться можливість підняти життя українського села на вищий рівень [149, с. 38].

Керівництво розглядає такий вид діяльності як додаткову можливість використання ресурсного потенціалу. У питанні впровадження сільського зеленого туризму у фермерських господарствах найбільшу роль відіграє забезпеченість земельним ресурсом, адже названий вид туризму потребує, окрім ділянок для вирощування фруктів, овочів, розведення молодняка й риби, додаткової території для розташування садиб або ж невеликих будиночків, у яких будуть мати змогу проживати туристи [146, с. 212]. До речі, елементи відпочинкових будинків також можуть вносити лепту у зацікавленість історичного аспекту розвитку місцевості, виконувати просвітницьку роботу, до прикладу, в інтер'єрі можуть бути використані згадки про історичні постаті чи події окремої громади, що спонукатиме туристів більше дізнатися, відвідавши музеї чи меморіальні пам'ятки.

Одним із варіантів розглянутого виду туризму є збирання ягід або фруктів відвідувачами на території господарства, тому працівники, володіючи знаннями з технології вирощування рослин та розведення тварин, можуть за попередньо створеними програмами проводити пізнавальні екскурсії, а це створить ефект

зацікавлення для туристів перед самим процесом збору врожаю. Тобто персонал може різнобічно реалізовувати свої знання: для вирощування рослин, а також як представники продукції підприємства. Відбувається таким чином розширення умов для використання ресурсного потенціалу – удосконалення трудових ресурсів. Створюються умови для набуття нових кваліфікаційних навиків у працівників, збагачується їхній інтелектуальний рівень, і все це робить задіяну у агротуристичній галузі особу ціннісною не тільки для підприємства, а й для сільської громади, що спонукає її працювати та вдосконалюватися ще з більшою віддачею.

Сільський зелений туризм сприяє підвищенню конкурентоспроможності підприємства, впливає на рівень прибутковості та водночас сприяє популяризації місцевості, притоку відвідувачів громади, крім того, впливає на ріст інвестиційної привабливості території, а також відповідає концептуальним засадам сталого розвитку села.

У досліджуваній області найбільш туристично привабливими вважається Косівський, Верховинський та Надвірнянський райони з їхніми територіальними громадами. Результати досліджень свідчать про наявність перспектив у області для розвитку агротуризму, оскільки він володіє багатим природно-ресурсним потенціалом [150, с. 61]. Поки що найбільшу кількість таких послуг у Івано-Франківщині надають особисті селянські господарства (ОСГ), у 2020 р. налічувалося до 800 газдів, що приймали у своїх поселеннях-садибах гостей [151]. Власники агроосель здатні запропонувати такі послуги: національної домашньої кухні, надання спорядження та велосипедів на прокат, атракції з квадроциклами з власним супроводом, збори грибів та ягід, походи в гори, організація турів зі збору грибів та ягід, влаштування розважальних програм таких, як сільські вечорниці. Результати досліджень щодо розміщення агроосель області свідчать про високий розвиток мережі сільського зеленого туризму в Яремчанській територіальній громаді, де на 1000 осіб сільського населення припадає 10 агроосель; про середній рівень зазначається у Верховинському районі, де аналогічний показник становить від 2,1 до 10,0; незначний розвиток

спостерігається в Болехівській, Долинській, Богородчанській, Тисменицькій, Тлумацькій, Коломийській, Косівській, Рожнятівській територіальних громадах, де припадає від 0,01 до 2,0 агроосель [150, с.61]. П'ядицька громада приваблює туристів через втілення у реальність проєкту з відкриття равликової ферми у ході програми DOBRE. У цьому проєкті були зацікавлені обидві сторони: органи місцевого самоврядування та підприємці. З ініціативи влади було представлено територію з приміщеннями та землею для підприємця, який запевнив у реалізації даного проєкту. Далі сплановано залучати до роботи ферми ще більшу кількість підприємців, оскільки в продукції зацікавлені іноземні замовники, зокрема з Литви.

Отже, в Івано-Франківській області закладена основа для розвитку агротуризму, яка посилюється природнім середовищем та культурною спадщиною. Рекомендується розвивати дану сферу додатково, впроваджуючи такі новаторські послуги, як агрокемпінг, агротелярство, іпотатерапія (терапія через взаємодію з кіньми), апітерапія (лікування продуктами бджільництва), залучення туристів до вирощування мікорозелені.

У підсумку слід зазначити, що наявність на території територіальних громад продуктивних сільськогосподарських підприємств має безперечний позитивний вплив на їх розвиток та вирішення існуючих проблем, зокрема у сільських громадах. Однак не слід забувати про важливість створення громадами лояльних умов для функціонування сільськогосподарських підприємств, створювати свою структуру з пріоритетним напрямком на розвиток аграрного сектору, при цьому не «підігравати» тільки великим агрохолдингам, дозволяючи їм скуповувати велику кількість земельних ділянок. У підприємств буде виникати бажання підтримувати розвиток громад, якщо вони будуть бачити в майбутньому сприятливе середовище та умови для розвитку й використання свого ресурсного потенціалу.

3.2. Удосконалення організаційно-економічного механізму формування й використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств (на засадах інтеграції)

Проведення аграрних реформ вплинуло на можливість ведення сільськогосподарської діяльності в різних організаційно-правових формах, а також на створення середовища, у якому можуть існувати та розвиватися інтегровані структури, що передбачають умови, у яких можуть впроваджуватися новітні підходи до організації сільськогосподарського виробництва. У історичному контексті простежено, що найпростіші форми інтеграцій існували ще з часів Київської Русі на звичайному рівні – «складчини» [152, с. 33], тобто це не абсолютно нова, а вдосконалена та приведена до сучасних умов взаємодія. Сільськогосподарські підприємства, будучи учасниками таких інтеграційних структур, отримують нові можливості для формування, використання та управління ресурсним потенціалом. З метою всеохопної реалізації зовнішніх і внутрішніх можливостей суб'єкти господарювання використовують наявні механізми інтеграції. Такі механізми мають відношення до формування цін на продукцію, ринків збуту продукції, управління життєздатністю підприємства, можливості диверсифікації, формування витрат, отримання фінансових результатів, підвищення продуктивності праці. Формування агропромислових інтеграцій позитивно впливає на розвиток аграрної галузі, її економічних показників, сприяє досягненню високого рівня прибутковості і рентабельності.

Вважають, що завдання інтегрованих структур можна виконати цілком за наявності такого типу учасників: підприємств, що вирощують сільськогосподарську продукцію, підприємств, що переробляють цю продукцію та торговельних організацій, адже таким чином буде створено замкнений цикл [153, с.7-8]. Ефективність буде виражатися через те, що кожний відповідатиме за окремий процес, спрямовуючи всі потужності для його виконання та забезпечуючи високий рівень проведених операцій. Інтегрована структура характеризується такими ознаками: здатністю до саморегуляції, саморозвитку, самоорганізації; наявністю ієрархічних шаблів у структурі та розроблену систему

управління; злагодженістю інтересів, цілісністю, синергетичністю та рентабельністю [154, с. 19].

Ведення сільськогосподарської діяльності в організаційно-правових формах, які передбачають відокремленість фермерських господарств та приватних підприємств, характеризується низкою недоліків. З них характерними для фермерських господарств є нездатність протистояти великим агрохолдингам, слабкі можливості в залученні інвестицій, низький стартовий капітал, високий рівень господарського ризику [155, с. 53], наявність проблем у передачі прав власності, занижена оцінка основного й оборотного капіталу [156, с.120], проблеми із закупівлею сучасних машин і механізмів, недостатність інтелектуального потенціалу для впровадження нових технологій, обмеженість у кількості складських приміщень, відсутність лояльності податкового законодавства, недостатній рівень зацікавленості закордонних контрагентів у встановленні ділових взаємозв'язків [157, с. 21–22.], низький рівень прогнозування діяльності на перспективу [158, с. 218] недостатність авторитетності та ділової репутації на ринку, низький рівень впливу на формування цін на продукцію, залучення у виробничий процес членів родини, тому що існує можливість впливу зацікавлених членів родини на керівника у прийнятті стратегічних та управлінських рішень.

Основними недоліками ведення сільськогосподарської діяльності у формі приватного підприємства є залежність готової продукції від якості сировини та якості технологічних переробних процесів, наявність великого обсягу товару, якому властивий короткий термін зберігання, високий ступінь залежності у формуванні собівартості продукції від впроваджених сучасних технологій, швидкі темпи розширення конкурентного середовища (з кожним роком необхідно підтверджувати свої конкурентні позиції), слабкий розвинутий маркетинговий механізм, збут продукції залежить від сезонності, потреба в контролі з боку керівництва за процесами вирощування, переробки, транспортування товару, збільшення в перспективі податкового навантаження [156, с. 121], [159, с. 52.], недостатній рівень прогнозування діяльності на майбутнє [160, с. 503], ситуаційне

формування цін на продукцію та відсутність механізмів регулювання цін, низький рівень набору інформації для формування прогнозів та стратегічних програм розвитку, відсутність договірних відносин із владними структурами.

Малим сільськогосподарським підприємствам важко забезпечувати конкурентоспроможність на ринках збуту продукції, тому їм варто шукати шляхи вирішення цієї проблеми, одним із яких є об'єднання, що дозволить акумулювати наявність ресурсів кожного підприємства, яке буде учасником структурного об'єднання і конкурувати з великими підприємствами [161, с.84]. Сільськогосподарські підприємства мають змогу працювати через спільну діяльність, об'єднання в кооперативи або кластери (рис.3.7.).

Рис. 3.7. Способи ведення діяльності сільськогосподарської діяльності через об'єднання *

*Джерело: сформовано автором на основі [162]

Про основні аспекти утворення та ведення спільної діяльності зазначається в (ЦКУ) [163], де прописані форми й умови договору про спільну діяльність. Особливістю цього договору є те, що суб'єкти можуть діяти без утворення юридичної особи. Дослідники звертають увагу на вигодах у результаті підписання договору для невеликих підприємств, оскільки це дозволяє уникнути бюрократичних процедур і скоротити трансакційні витрати [152, с. 33], [164, с. 33]. Крім того, у ЦКУ не визначено обмежень про те, ким мають бути учасники, а це дозволяє створити об'єднання не тільки з сільськогосподарських виробників, а й залучити підприємства, що виробляють засоби виробництва для сільського господарства, а також нерезидента.

Варіант використання спільної діяльності без об'єднання виглядає доцільним при умовах необов'язковості об'єднання матеріальних ресурсів, до прикладу, надання консалтингових послуг [165, с. 53], проведення навчання або тренінгів. Доречно зазначити, що такі форми діяльності наявні в роботі сільськогосподарських підприємств, але враховуючи основну їх сферу діяльності, то краще використовувати варіант простого товариства, де об'єднуються вклади. При такій формі можуть скорочуватися деякі витрати, адже укладання договору спільної діяльності передбачає користування майном іншого учасника, не сплачуючи орендної плати. Для малих сільськогосподарських підприємств цей аспект є доволі вигідним, бо вони здебільшого не мають можливості понести витрати на придбання дорогої техніки і мусять орендувати її, а при такій формі об'єднання зникає така необхідність. У випадку, коли об'єднуються сільськогосподарські підприємства з виробниками сільськогосподарської техніки, відбувається обмін послуг із механізацією. Виникають взаємовідносини, де учасник, володіючи своїми механічними засобами може користуватися технікою іншого учасника, а той його, де за підсумками року у балансах для обох сторін виводяться дані щодо використання послуг та наданні послуг учасниками. Мінусом для підприємств, які володіють малим обсягом техніки при простому товаристві є те, що власнику завжди належить першість у її застосуванні. А враховуючи сезонність, потрібно вчасно зібрати урожай, тобто поки власник буде

користуватися технікою, потенційний наймач змушений буде очікувати, що може становити деякі ризики у зборі урожаю. Однак переваг усе ж більше, та ще однією із них є те, що обов'язки із заміни зношених деталей і капітального ремонту машин [166, с. 35] покладаються на власника, тобто малі підприємства не несуть таких витрати.

Це має перевагу у використанні земельних ресурсів, оскільки підприємство як одна сторона договору, володіючи правом користуватися землею, надає можливість обробляти землю та вирощувати сільськогосподарську продукцію іншій стороні [166, с.5-6], не сплачуючи при цьому орендні платежі. Все ж варто звертати увагу під час укладання договору, на яких умовах користується землею учасник, вкладом якого є земля: власність чи оренда. Якщо у власності, то немає обмежень щодо використання, а щодо орендованої землі, то слід вивчити договір оренди, чи не існує застережень щодо спільного використання. Учасник, який має землю у власності, надає іншим учасникам у користування не з метою отримати грошову винагороду, а з метою здобуття визначених договором цілей, які можуть забезпечити спільне використання землі. Кожний учасник, окрім безпосереднього використання земельного ресурсу, має здійснювати вклад у підвищення його якісних характеристик: зниження рівня ерозії, ліквідації бур'янів, вчинення заходів для запобігання деградації ґрунтів, внесення добрив для зберігання необхідного рівня кислотності ґрунту.

Оскільки вклади після завершення дії договору повертаються учаснику, який ним володіє, то зникає загроза втратити свої активи до спільної діяльності. Окрім цього важливо зазначити, що при спільній діяльності вклади кожного учасниками є рівноцінними, а також вкладом вважається ділова репутація. Фактично ніхто не зосереджує на цьому увагу та не розглядає це як вклад, однак це економічна категорія, тому варто говорити про те, що вона має можливість впливати на становлення спільної діяльності. Учасники з позитивною діловою репутацією та рівнем престижності все ж впливають на статус такого об'єднання. Статусність одного члена буде підвищувати статус інших через можливості користуватися знаннями й техніками виробництва провідних учасників.

Унаслідок цього малі й середні сільськогосподарські підприємства мають змогу розширювати можливості при використанні земельних ресурсів та удосконалювати свій трудовий потенціал. Від форми простого товариства з'являється можливість переходу до кооперативу.

Втриматися на плаву малим і середнім суб'єктам аграрної галузі, на думку, як аграріїв-практиків, так і вчених-теоретиків, допоможе кооперація. Перехід до кооперації передбачає переваги не тільки для окремої галузі, а й шлях до вирішення фінансової, продовольчої кризи і соціальної нерівності [167, с. 571]. Через об'єднання й кооперацію відкривається перспектива сільськогосподарським підприємствам заявити про себе на ринку, як про великих та конкурентоспроможних гравців. За словами Мармуль Л. О., у сільській місцевості людям слід об'єднуватися в кооперативи, адже це дозволить знайти гідну роботу біля власної хати [168, с. 7]. Діяльність об'єднань, що формуються в кооперативи регламентується ЗУ «Про кооперацію» та ЗУ «Сільськогосподарську кооперацію». У сільському господарстві великі надії покладаються на функціонування кооперативів (загальна структура відображена на рис. 3.8.), і саме за цим видом економічної діяльності спостерігаються перспективи для розвитку. Входження в кооперацію чинить різносторонній вплив на розвиток сільськогосподарських підприємств: удосконалення механізму самоорганізації, набуття ознак конкуруючого суб'єкта на аграрному ринку, збільшення інвестиційної привабливості та розширення можливостей у використанні трудових і матеріальних ресурсах.

Позитивний вплив сільськогосподарської кооперації побудований на таких її принципах:

- учасники входять у кооператив добровільно, тобто не має тиску зі сторін; уся діяльність ведеться відкрито, перед тим як вступити до кооперативу легко можна ознайомитися, хто є учасниками, яку продукцію виробляють, чи буде ця співпраця доречною та ефективною, який статус учасників тощо;
- діяльність ведеться на засадах демократичності, де кожний учасник має право голосу; доречно припустити, що наявність демократичних відносин на

керівних рівнях утвердить такі ж відносини у середині кожного сільськогосподарського підприємства, тому кожний працівник буде відчувати себе потрібним та важливим у колективі та буде підсилювати усвідомлення, що від його роботи залежить кінцевий результат;

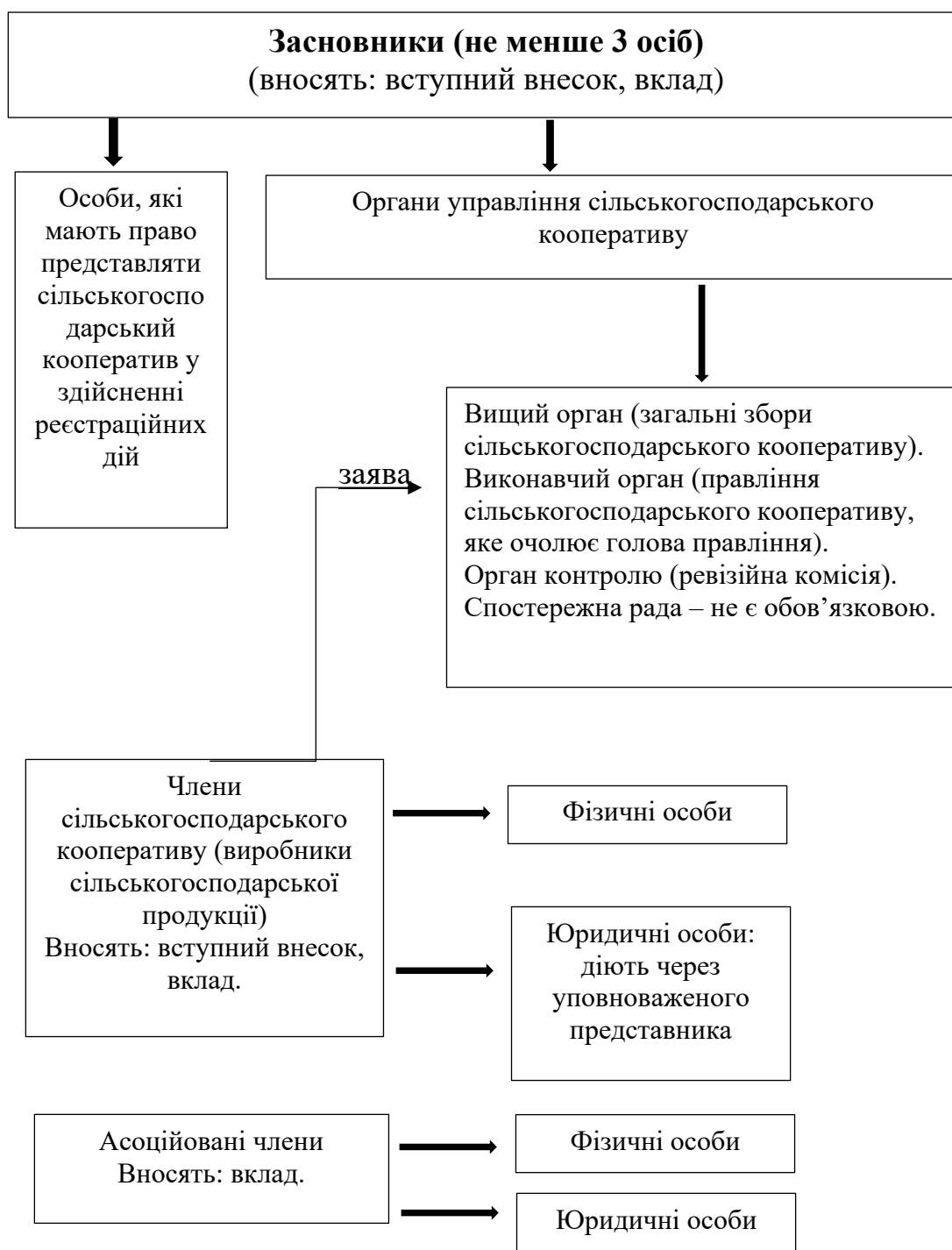

Рис. 3.8. Загальна структура сільськогосподарського кооперативу*

*Джерело: сформовано автором на основі [168]

- залученість учасників до розвитку сільськогосподарської кооперації в майбутньому призведе до отримання поворотної віддачі, чим більша включеність підприємства у цей процес, тим ефективніший буде кооператив та його позиції, тим більшу кількість переваг можна буде відчутти;

- принцип співпраці з іншими кооперативами відкриває можливості до переймання позитивного досвіду не лише у середині об'єднання, а й зовні, оскільки це може дати поштовх до розширення або диверсифікації виробництва.

Сільськогосподарські кооперативи створюють можливості для осучаснення сільськогосподарських підприємств та наближення їх до модернізаційних перетворень.

У дослідженні П.Є. Матковського зазначено що кооперація здатна вирішити такі завдання в аграрній галузі: об'єднати капітали; вести спільний контроль керівництва компанії та органів влади; розробити та впровадити програму запобігання корупції; розробити й імплементувати програму захисту інтересів кожного учасника кооперації [170, с. 355].

Перевагою (табл. 3.2) є і те, що збільшуються можливості для реалізації продукції, при чому менше затребувані послуги посередників, що передбачають значних коштів. Скорочується і час на реалізацію, бо не потрібно очікувати, коли посередник реалізує продукцію, тобто зменшується часовий розрив між реалізацією та отриманням коштів.

Існуючі переваги нівелюють наявні зовнішні та внутрішні проблеми в аграрній кооперації. Враховуючи те, що кожний керівник підприємства-учасника претендує на керівні посади в кооперативі, то спостерігається присутня нездорова конкуренція, яка породжує конфлікти в кооперативі та впливає на якість взаємовідносин у внутрішньому середовищі. Тобто деякі члени кооперативу зацікавлені тільки у своїх потребах і цілях та не мають чіткого усвідомлення про характер об'єднання.

Таблиця 3.2

Існуючі переваги та проблеми сучасних сільськогосподарських кооперативів*

Переваги	Проблеми
Підприємствам не доведеться ставити високі надбавки, щоб отримати прибуток	Слабка якість маркетингу
Отримання можливості закупляти насіння за нижчими цінами	Неузгодженість інтересів учасників, конкурування за керівні посади, «відсиджування» в той час як інші працюють
Підвищення урожайності та рівня рентабельності	Фінансування покладеться на самих учасників, інколи його не вистачає для потужності роботи
Скорочення посередників у ланцюгу збуту продукції	Недостатність кваліфікованої робочої сили, до того ж фахівців, які спеціалізуються на організації кооперативної роботи
Сприяє виходу малих і середніх підприємств на більші ринки	Низький рівень використання інженерних технологій та проблеми з адаптацією до нововведень, заснованих на досягненнях сучасних технологій
Забезпечення колективної безпеки, захист учасників кооперативу	Недосконалість та невідповідність вимогам часу законодавчої бази функціонування сільськогосподарських кооперативів
Модернізація суб'єктів аграрної галузі	Відокремленість кооперативів за видами, відсутність взаємодії кооперативів
Доступність використання та впровадження передових технологій, зокрема точного землеробства	Недостатня кількість ресурсів, що забезпечать переймання досвіду ефективної кооперації в іноземних країнах
Підвищення якості продукції	Недосконале розуміння потенційних учасників «правил гри» у кооперативі
Підвищення продуктивності праці	Відсутність ініціативи з боку сільськогосподарських підприємств до зміни організаційно-правової форми
Зниження податкового навантаження	Недостатнє використання інтернет-платформ для реалізації продукції
Формування у колективі принципів демократичності	Неефективне залучення освітніх організацій, які б популяризували та зацікавлювали до організації сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів
Сприяння ведення сільськогосподарської діяльності з врахуванням напряму економічної соціалізації	
Стабілізація інфляційних процесів	
Наявність ефекту самокупності	

*Джерело: сформовано автором на основі [156, с.121-122]

Варто сказати, що стримує якісний розвиток кооперації мала кількість кваліфікованих фахівців, які б чітко усвідомлювали, як поставити роботу та ефективно управляти наявними ресурсами, як нарощувати обсяги ресурсної бази, де знаходити вигідні шляхи для продажу продукції тощо. До того ж, подекуди

фінансового забезпечення не вистачає, щоб запозичувати досвід, навчатися та отримувати консультації у спеціалістів з іноземних країн. А це ми вважаємо досить потрібним, адже правила ведення діяльності в кооперативі мають трансформуватися до вимог та бути актуальними в сучасних умовах. Проблема постає в тому, що фактично володіючи ресурсною базою, у суб'єктів господарювання не вистачає знань, як отримати від неї максимум.

У сучасних умовах як про найбільш перспективне об'єднання, яке має розширену структуру та пропонує більші перспективи та можливості, у сільському господарстві говорять про аграрні кластери. Створення інтеграційних структур таких, як кластери у сільському господарстві, відбувалося ще у 80-х роках минулого сторіччя, у формі науково-виробничих об'єднань, і з того часу розвиваються швидкими темпами у країнах Європи [146, с.212]. Оскільки на законодавчому рівні не визначено нормативної бази, яка б регулювала принципів, послідовності утворення агрокластеру та основ ведення діяльності у даній інтеграційній структурі, то немає чіткого трактування цієї категорії. Вивчивши запропоновані визначення категорії, ми вважаємо, що агрокластером можна називати об'єднання близьких за географічним розташуванням фермерських господарств, сільськогосподарських підприємств та особистих селянських господарств, які сприяють їхньому спільному розвитку та росту рівня конкуренції кожного з них, а головною метою такого групування є ефективне просування продукції й отримання від держави фінансової підтримки (гранти, субсидіювання, дотації) [146, с. 211].

Переважно власники малих сільськогосподарських підприємств та дрібних фермерських господарств уникають вступу у кластери, бо достеменно не розуміють їхньої суті та відмінності від кооперативу (табл.3.3). До того ж, володіючи негативним досвідом колгоспів, багато сільськогосподарських виробників переживають за можливу втрату своїх ресурсів та неефективність роботи таких об'єднань.

Таблиця 3.3

Спільні та відмінні ознаки кооперативного та кластерного об'єднань*

Спільне	Відмінне	
	Кооператив	Кластер
<ul style="list-style-type: none"> - об'єднуються на добровільних засадах; - членами об'єднання мають бути юридичні чи фізичні особи; - об'єднання відбувається для досягнення спільної мети; - мають позитивний вплив на розвиток територіальних громад; - потребують активної задіяності всіх учасників об'єднання; - наявність внесків учасників; - можуть бути прибутковими і неприбутковими. 	<ul style="list-style-type: none"> - об'єднання, якому притаманні більше горизонтальні зв'язки; - створюється з учасників, які виробляють однотипну продукцію; - внеском учасника є пай; - існують без тісних взаємозв'язків з органами влади та освітніми закладами; - діяльність регламентується законами України; - розширення структури можливе у створенні сільськогосподарського кооперативного об'єднання. 	<ul style="list-style-type: none"> - об'єднання, якому притаманні більше вертикальні зв'язки; - учасниками, крім сільськогосподарських виробників можуть бути інші організації (виробники техніки, постачальники комплектуючих для техніки, маркетингові організації тощо); - структура об'єднання передбачає існування взаємозв'язків із владою та освітніми інституціями; - для регулювання ведення діяльності не прийняті закони України; - містить більш розширену структуру, де учасником може виступати і кооператив; - потребує для повноцінного функціонування науково-дослідницьких та фінансових структур; - передбачає виконання процесу переробки продукції у межах об'єднання; - утворюють складний економічний ланцюг.

*Джерело: сформовано автором

Окрім обмеження доступу до інформації керівник Ukrainian Organic Cluster [16] виділяє такі перешкоди до просування кластеризації в Україні: відсутність нормативно-правового регулювання створення кластерних організацій в Україні; відсутність спеціальності або курсу кластерного менеджера у закладах вищої освіти й наукових установах; «Смарт-спеціалізація» або сильні сторони конкретних територій в областях досі не ідентифіковані та офіційно не затверджені; недостатньо досвіду роботи з грантами ЄС та необізнаність про можливості дофінансування з боку міжнародних проєктів розвитку; небажання

фермерів та гравців в агроіндустрії об'єднуватися; відокремленість науки від бізнесу; відсутність орієнтації на результат у довгостроковій перспективі на рівні компаній та організацій; ідея «конкурувати взаємодіючи» досі не сприймається агробізнесом [171].

Основними проблемами для малих фермерських господарств на ринку є збут продукції, неможливість протистояти великим агрохолдингам та відсутність новітньої техніки, яку використовують в іноземних країнах [146, с. 217].

Входження до кластеру допомагає вирішити ці проблеми, адже завдяки цьому аграрії зможуть потіснити великі агрохолдинги, освоїти нові ринки і види продукції, знизити витрати на логістику, рекламу і виробництво, спільно відстоювати свої інтереси перед державою [[146, с. 214].], [172, с. 142]. Якщо великий холдинг довго приймає рішення щодо переходу на нове виробництво, то фермер завдяки кластеру зможе освоїти випуск нової продукції за кілька місяців або навіть тижнів [146, с. 217]. Саме європейські малі фермерські господарства, які входять в такі об'єднання, займаються як вирощуванням широкого спектру культур, так і їх переробкою в готову продукцію [146, с. 218].

Якщо брати за основу іноземний досвід, то перехід від організаційно-правової форми фермерського господарства, особистого селянського господарства (ОСГ) до аграрного кластеру має значні переваги (табл. 3.4). Вони виражаються через удосконалені підходи до формування та використання ресурсного потенціалу, структуру управління ресурсним забезпеченням, утворення стійких, довірчих взаємовідносин з владою та сільським населенням, посилення трудових відносин з іноземними партнерами, можливість формування ринкових цін на сільськогосподарську продукцію. Об'єднання аграріїв у кластери дозволить кожному учасникові одержувати переваги від ефекту синергії, тобто від ефекту, що виникає в процесі об'єднання зусиль заради масштабності виробництва [146, с. 216].

Таблиця 3.4

Існуючі обмеження для існування аграрного кластеру та переваги його існування для ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств*

Обмеження	Переваги
Бажання учасників отримувати тільки дохід не долучаючись до розвитку кластеру	Ефективний обмін знань
Відсутність мотивації учасників	Підвищення компетенції керівників у питанні управління
В учасників виникають сумніви щодо готовності сплачувати фінансові внески і вони до кінця не розуміють необхідність у цьому	Отримання можливості для розвитку інноваційного потенціалу
Труднощі у фінансовій підтримці	Налаштування тісних комунікаційних зв'язків з органами влади
Завищені очікування учасників (бажання отримувати великі прибутки за короткий термін, не бажання працювати на довгострокову перспективу)	Зручніші умови для організації стажування, підвищені можливості іноземних поїздок на навчання
Відсутність законодавчо-нормативної бази, що регулює дії кластерного об'єднання	Підвищення привабливості аграрної галузі області і залучення іноземних інвестицій
Низька ефективність проведеної інформаційної компанії серед потенційних учасників	Доступ до ресурсної бази учасників
Наявність адміністративних бар'єрів	Розвиток трудових ресурсів та мобільність робочої сили
Недостатня кількість технопарків у ролі інфраструктури	Економія коштів на закупівлю необхідних ресурсів
Низький ступінь довіри інтегруючих учасників	Збереження стабільних відносин з постачальниками
	Підвищення конкурентоспроможності
	Нарощення обсягів збуту
	Диверсифікація діяльності

*Джерело: сформовано автором

Кластеризація сприяє ефективному використанню матеріальних ресурсів, зокрема коштів. У сільськогосподарських підприємств постає потреба в закупівлі необхідних для діяльності матеріалів і послуг: насіння, добрив, деталей до машин, програмних продуктів, послуг реклами тощо. Якщо це маленьке фермерство, то отримати велику знижку не буде змоги, бо обсяги, які купує велике підприємство будуть завжди більші, що дозволить купувати матеріали за вигідною ціною. До того ж, постачальник може бути учасником кластера, то тоді, по-перше, існує вірогідність провести операції купівлі-продажу за найвигіднішою ціною, а по-

друге, підприємство як покупець буде впевнене в якості отриманого товару та буде мати вигідні умови у випадку оскарження недоліків.

Сільськогосподарським підприємствам будуть відкриті конкурентні переваги та посиляться їхній рівень конкурентоспроможності. При об'єднанні сільськогосподарські підприємства зможуть проводити закупівлю насіння високої якості, залучати новітню збиральну техніку, користуватися послугами технологів, адже грошовий капітал буде більшим. Це буде сприяти підвищенню рівня урожайності та виготовленню якісної продукції, а в перспективі утвердить конкурентні позиції на ринку збуту. До того ж, для фермерів існує можливість продавати свою продукцію як частину великих партій, тобто збільшується попит на продукцію та можливість отримати дохід. Будучи учасником кластера, підприємства мають змогу рекламувати свою продукцію та вигідніше просувати її в конкурентному середовищі.

Сільськогосподарські кластерні об'єднання демонструють переваги у використанні трудових ресурсів. Поодинокі фермери здебільшого не проходять спеціального навчання з основ управління персоналом, а ведуть свою діяльність за усталеними зразками, не бажають нічого змінювати та поступатися своїми правилами, крім того, не володіють коштами, щоб особисто проходити навчання та розвивати компетенції своїх працівників.

У структурі кластеру існування науково-дослідних організації уже передбачається з метою повноцінного функціонування, тому збільшуються можливості отримати необхідні знання у внутрішньому середовищі. Щодо зовнішніх організацій, які пропонують свої навчальні продукти: тренінги, семінари, курси, то для фермерів як учасників кластера постає економічна вигода, адже отримуючи знання від провідних спеціалістів, яких залучить кластер, оплачувати доведеться тільки частину коштів. Існують перспективи стажування в іноземних країнах, відвідування виставок, на які результативніше залучати групу людей, які у подальшому зможуть продуктивніше працювати. У реальності дрібні сільськогосподарські підприємства не мають змоги долучити спеціалістів з сучасними передовими знаннями або організувати закордонні стажування. Окрім

безпосередньо навчання, можна об'єднувати та переймати знання від партнерів, це залежить тільки від бажання та налаштованих зв'язків між учасниками.

Державним структурам і МФО працювати з представниками агрокластерів вигідніше, ніж з окремими фермерськими господарствами, адже вони матимуть право до переговорів з одною представницькою структурою, а не з різною кількістю сільськогосподарських підприємств, кожне з яких намагається знайти переваги для себе [146, с. 217]. У кластері можна виділити окремий відділ, персонал якого буде комунікувати з місцевими та державними органами влади. Створення агрокластерів дозволить співпрацювати з міжнародними фінансовими організаціями (МФО), а також пришвидшить і полегшить роботу з органами самоврядування [146, с. 217], покращить координацію з органами влади.

Існування аграрних кластерів створює передумови для залучення інвестицій у сільське господарство. Деякі дослідники [173, с.44] вважають, що залучення інвестицій має бути одною із основних причин об'єднання сільськогосподарських підприємств у кластер. Наприклад, О.М. Одінецов говорить, що основна ідея, яка спонукає бути учасником регіонального агропромислового кластеру полягає в тому, щоб створити сприятливі умови для популяризації галузі та залучення інвестицій [173, с. 44]. За словами О. Трофімцевої, регіональні кластери можуть стати стимулюючим фактором для реалізації спільних проектів з потенційними іноземними партнерами та для залучення інвестицій [174]. Іноземні інвестори виявлятимуть, на нашу думку, зацікавленість у співпраці з агрокластерами з двох причин: знають, як функціонує агрокластер з досвіду у своїй країні; вбачатимуть менше ризиків. В окреме сільськогосподарське підприємство ризики інвестувати більші: отримання малих дивідендів, можна не отримати їх взагалі, бо підприємство може збанкрутувати, припинити діяльність. Якщо хтось прийме рішення вийти з кластеру, то на інвестора це не буде мати великого впливу.

Кожний суб'єкт, який доєднався до кластеру, знаходить свої вигоди, адже не можна сказати, що дане формування створюється тільки заради тих категорій сільськогосподарських підприємств, яким складно існувати поодиночі. Більш потужним, сильним та розвинутим підприємствам відкривається дорога до ще

більшої реалізації та креативної діяльності. Варто зазначити, що існування кластерних формувань у теперішній час вважається найефективнішим механізмом у розвитку сільських місцевостей та сприяє підвищенню рівня внутрішнього туризму [146, с. 216].

Розвиток ресурсного потенціалу та його ефективне використання буде мати позитивний вплив на економічне становище територіальної громади, області та національної економіки загалом. На нашу думку, кластерна система в досліджуваній області отримує перспективи для розвитку, адже значна кількість південних та східних територій стали не придатними для ведення сільського господарства у зв'язку з веденням бойових дій та підриву Каховської ГЕС, багато аграріїв змушені були переселитися в західну частину України. Процес релокації аграріїв поки важко забезпечити, тому що програма релокації підприємств на нормативному рівні не врегульована. Наші сільськогосподарські підприємства володіють на даний час земельним та матеріальним ресурсом, а в релокованих наявний трудовий та інтелектуальний потенціал, що дає підстави до об'єднання. У сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області з'являються можливості перейняти нові знання і водночас допомогти постраждалим підприємствам продовжувати займатися своєю справою.

Незважаючи на великий перелік очевидних переваг кластерного об'єднання для функціонування сільськогосподарських підприємств та можливостей для розвитку ресурсного потенціалу, існує думка, що вказує на існуючі негативні наслідки, до яких може призвести функціонування кластерів. Варто зауважити, що характер цих наслідків залежить від компетентності та добросовісності учасників. Перш за все наголошується на тому, що учасник, який має лідерські позиції, може «владу взяти у свої руки» і не дозволяти іншим вносити корективи в розвитку кластерів. Коли малі сільськогосподарські підприємства не будуть безпосередньо відчувати конкурентного тиску й небезпеки, то в них буде відсутня мотивація продукувати ініціативні рішення.

Важливо вчасно відслідковувати наявність серед учасників тих, які є недобросовісними, зазвичай вони користуються тільки колективними

досягненнями, не докладаючи до цього зусиль, або і взагалі видають їх за свої. Результативність кластера залежить, у якій галузі він утворюється, якщо певна галузь не має вагомого значення для області, то й ефективності не буде.

На противагу вище вказаному потрібно зазначити, що на сучасному етапі у кластер об'єднуються малі та середні сільськогосподарські виробники, тому зосередження влади в одних руках не має перспектив. Аграрна галузь для області має вагоме значення, та її розвиток буде мати вплив на становлення економіки і соціальної сфери. Тому вважаємо, що аграрний кластер як інтеграційна структура в сучасних умовах є найбільш вдалим для сільськогосподарських підприємств.

Отже, функціонування інтеграційних структур потребує вдосконалення та підкріплення нормативною документацією. Бути частиною агрокластеру для невеликих сільськогосподарських підприємств є своєрідною необхідністю. Періоди, коли достатньо було мати площі земельних ділянок, не ефективно їх використовуючи, та вести діяльність навмання, минули. Щоб залишитися господарем на своїй землі, фермерам варто консолідувати свої можливості, бо існує загроза бути витісненим великими аграрними підприємствами.

Для ефективного та успішного функціонування інтеграційних структур вітчизняним сільськогосподарськими підприємствам потрібно змінити психологію та прийняти той факт, що одноосібна діяльність приносить менш позитивні результати, ніж об'єднання, основою якої має слугувати чесність, відкритість та взаємодопомога. Не потрібно конкурувати в середині об'єднання, а дотримуватися спільної мети та слідувати їй.

3.3. Прогнозні оцінки розвитку виробництва в сільськогосподарських підприємствах області

Для охарактеризування потенційних майбутніх змін у діяльності суб'єкта господарювання доцільно проводити прогнозування досліджуваних явищ, результати якого в подальшому будуть становити дослідницько-інформаційну базу для формування стратегічних планів. Прогнозні оцінки є необхідністю у процесі планування та побудові стратегії розвитку сільськогосподарського

підприємства. Якісна складова результатів прогнозування буде залежати від підбраної методики та дотримання основних принципів: цілеспрямованості, змістовності поставленого завдання, системності у виконанні, варіантності, послідовності, наукової обґрунтованості, верифікованості та інформативної єдності [175].

Прогнозування дозволяє здійснити оцінювання у перспективі економічних явищ; визначає рекомендації при виборі доцільної стратегії; допомагає дослідити тенденції зміни досліджуваних явищ і оцінити ризики; впливає на рішення відділу управління і керівних органів; виступає важелем у прийнятті обґрунтованих висновків; допомагає приймати найбільш економічно вигідні рішення для розвитку підприємства; спрямовує політику підприємства у напрямі мінімізації впливу негативних факторів. Точність прогнозу визначає ефективність стратегічного планування.

На нашу думку, використання результатів прогнозування у кризові періоди економіки країни дозволить сільськогосподарським підприємствам зорієнтуватися у напрямках, які будуть найбільш доцільними для їхньої діяльності, зокрема підвищити показники виробництва сільськогосподарської продукції, на основі оптимального використання ресурсного забезпечення [175] та посилити конкурентні позиції у майбутньому. Потреба у прогнозуванні у сільському господарстві постає з кожним роком все більше, адже спостерігається нестабільна ситуація в економіці держави.

Ресурсний потенціал є одним із факторів, який здатен забезпечити прибутковість сільськогосподарським підприємствам. Від прогнозування ключових показників, які мають вплив на використання ресурсного потенціалу, буде залежати ефективність роботи та правильність прийняття рішень керівниками сільськогосподарських підприємств. Показником, який відображає ефективність ведення сільськогосподарської діяльності та визначає привабливість ведення діяльності сільськогосподарськими підприємствами є виробництво сільськогосподарської продукції у кількісному вираженні (млн.грн.). Для того, щоб управлінські рішення були доцільними та обґрунтованими у питанні

використання ресурсного забезпечення пропонується провести прогнозування виробництва сільськогосподарської продукції. Враховуючи тематику дослідження факторами впливу виберемо посівну площу (тис.га), що відображає земельний ресурс, енергетичні потужності (тис. кВт) – технічний ресурс, кількість сільськогосподарських підприємств (один.) та кількість працівників (тис. осіб) – трудовий ресурс. Прогноз буде слугувати як інформативне джерело для відображення тенденцій та можливих змін у одержанні доходів від реалізації сільськогосподарської продукції у майбутніх періодах.

Для прогнозування виробництва продукції сільського господарства сільськогосподарських підприємств у Івано-Франківській області на майбутні роки використаємо статистичні дані за 2010-2020р., які представлені у табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Вихідні дані за 2010-2020р. для прогнозування *

Роки	Посівна площа, тис.га.	Енергетичні потужності, тис. кВт	Кількість сільсько- господарських підприємств, одиниць	Кількість працівників, тис. осіб	Продукція сільського господарства, млн. грн.
	x1	x2	x3	x4	y
2010	319,4	305	767	4,9	2460,8
2011	334,1	258	774	5,4	3744,9
2012	357,8	289	673	7,1	4314,3
2013	363,6	283	671	5,4	4570
2014	376,1	280	659	7	5351,4
2015	365	453	657	4,6	4565,8
2016	371,4	454	759	8,1	4789
2017	383,4	279	714	5,9	5311,1
2018	380,9	433	848	5	5489,5
2019	371,4	341	800	5,5	5148,5
2020	378,2	349	749	5,3	5730,5

*Джерело: сформовано автором

Як бачимо із табл. 3.5, для здійснення прогнозування вибрано 5 показників, з яких Y (Продукція сільського господарства) – це залежна змінна, а X1 (Посівна площа), X2 (Енергетичні потужності), X3 (Кількість сільськогосподарських підприємств), X4 (Кількість працівників) – це незалежні змінні, які впливають на

Y. Тому нашим подальшим завданням буде визначити як X1-X4 залежать один від одного, а також як X1-X4 впливають на Y, і побудова рівняння регресії Y.

За допомогою програми EXCEL на головній панелі натискаємо «Дані» - «Аналіз даних», де з переліку «Інструменти аналізу» вибираємо «Кореляція», щоб визначити залежність між незалежними змінними X1-X4, цю залежність представимо на рис. 3.9.

	<i>x1</i>	<i>x2</i>	<i>x3</i>	<i>x4</i>
<i>x1</i>	1			
<i>x2</i>	0,340369	1		
<i>x3</i>	-0,06443	0,27248	1	
<i>x4</i>	0,244365	-0,01143	-0,23016	1

Рис. 3.9. Залежність незалежних змінних x1-x4 між собою *

*Джерело: сформовано автором

Умовою побудови багатofакторної регресії є те, що незалежні змінні не повинні між собою корелювати – це називається явищем мультиколінеарності. Якщо б значення між x1-x4 показували, що є кореляція достатньою або тісною, то ми не могли б використовувати ці незалежні змінні для подальшого аналізу. Як бачимо із рисунка 3.9., що значення між X1-X4 показують слабкий зв'язок між ними. Чим менші ці значення, тим краще для нашої моделі.

За допомогою програми EXCEL на головній панелі натискаємо «Дані» - «Аналіз даних», де з переліку «Інструменти аналізу» вибираємо «Регресія», щоб побудувати модель, а також проаналізувати її на предмет адекватності, правильності, якості.

У процесі побудови багатofакторної моделі було використано Лінійну функцію, а також не лінійні функції, такі як Гіперболічна, Степенева, Квадратична, тобто було складено чотири багатofакторні моделі (чотири рівняння регресії), які порівнювалися між собою на адекватність, якість, правильність, а також на середній і максимальний % похибки прогнозованого показника. Дані порівняння занесемо у табл. 3.6.

Таблиця 3.6

**Порівняння статистичних значень багатфакторної моделі розрахованої за
Лінійною та не лінійними функціями ***

Функції	Множинний R	R-квадрат	Нормований R-квадрат	Сума квадратів залишків (e ²)	Середній % відхилень	Максимальний % відхилень
Лінійна	0,98	0,95	0,92	424463	3,52	9,51
Гіперболічна	0,98	0,96	0,93	365279	3,17	6,15
Степенева	0,97	0,94	0,90	631369	4,13	10,67
Квадратична	0,97	0,95	0,91	464323	3,71	11,25

*Джерело: сформовано автором

Я бачимо із таблиці 3.6., множинний коефіцієнт кореляції (Множинний R), коефіцієнт детермінації (R-квадрат), виправлений коефіцієнт кореляції (Нормований R-квадрат) найбільші у нелінійної Гіперболічної функції (Множинний R – 0,98, R-квадрат – 0,96, Нормований R-квадрат – 0,93), а також значення Середнє відхилення, Максимальне відхилення та Сума квадратів залишків – це найменші значення (Середнє відхилення – 3,17 %, Максимальне відхилення 6,15 % та Сума квадратів залишків – 365279). Множинний R показує сумарний зв'язок між Y та всіма залежними змінними X, R-квадрат показує загальну якість моделі, Нормований R-квадрат коефіцієнт, який враховує число ступенів вільності, тому, чим ці коефіцієнти вищі (їх інтервал від 0 до 1), тим більший зв'язок між Y та X-сами та краща якість моделі, а також, чим менший відсоток похибки, як і середній так і максимальний, то наші прогнозовані значення будуть менше відрізнятися від фактичних на цей відсоток, тобто наш прогноз фактичних даних буде достовірніший. Проаналізувавши дані значення моделей, приймаємо рішення, що найоптимальніша модель – це модель розрахована за допомогою нелінійної Гіперболічної функції. Формула Гіперболічної функції має наступний вигляд:

$$Y = a_0 + \frac{a_1}{x_1} + \dots + \frac{a_p}{x_p} \quad (3.1)$$

$$U_i = \frac{1}{x_i} \quad (3.2)$$

$$Y = a_0 + a_1 u_1 + \dots + a_p u_p \quad (3.3)$$

Далі опишемо як проводився розрахунок даної моделі. Отже, щоб перейти від нелінійної до лінійної функції, нам потрібно знайти U_i , як бачимо з формули, нам потрібно $1/X_i$, у нашому випадку $1/X_1, 1/X_2, 1/X_3, 1/X_4$. Зробивши це ділення отримаємо наступні значення, які занесемо до табл. 3.7.

Таблиця 3.7

Вихідні дані для проведення регресійного аналізу моделі за допомогою Гіперболічної функції *

Роки	Посівна площа, тис.га.	Енергетичні потужності, тис. кВт	Кількість сільсько-господарських підприємств, одиниць	Кількість працівників, тис. осіб	Продукція сільського господарства, млн. грн.
	u1	u2	u3	u4	y
2010	0,00313	0,003279	0,00130	0,204	2460,8
2011	0,00299	0,003876	0,00129	0,185	3744,9
2012	0,00279	0,003460	0,00149	0,141	4314,3
2013	0,00275	0,003534	0,00149	0,185	4570
2014	0,00266	0,003571	0,00152	0,143	5351,4
2015	0,00274	0,002208	0,00152	0,217	4565,8
2016	0,00269	0,002203	0,00132	0,123	4789
2017	0,00261	0,003584	0,00140	0,169	5311,1
2018	0,00263	0,002309	0,00118	0,200	5489,5
2019	0,00269	0,002933	0,00125	0,182	5148,5
2020	0,00264	0,002865	0,00134	0,189	5730,5

*Джерело: сформовано автором.

Після цього в програмі EXCEL на головній панелі натискаємо «Дані» - «Аналіз даних», де з переліку «Інструменти аналізу» вибираємо «Регресія» і вносимо дані табл. 3.7. у вікно, яке показане на рис. 3.10.

Коли внесли всі діапазони значень у вікно «Регресія», нажимаємо «ОК» і програма автоматично розраховує множинний коефіцієнт кореляції (Множинний R), коефіцієнт детермінації (R-квадрат), виправлений коефіцієнт кореляції (Нормований R-квадрат) коефіцієнти регресії (які потрібно підставити у формулу Гіперболічної функції), виводить прогнозні значення, залишки (різницю між

Y фактичне та Y прогнозне), стандартні залишки, а також перевіряє модель на адекватність за допомогою критерія Фішера та перевіряє значимість значення коефіцієнтів Y і X_1 - X_4 за допомогою критерію Стьюдента.

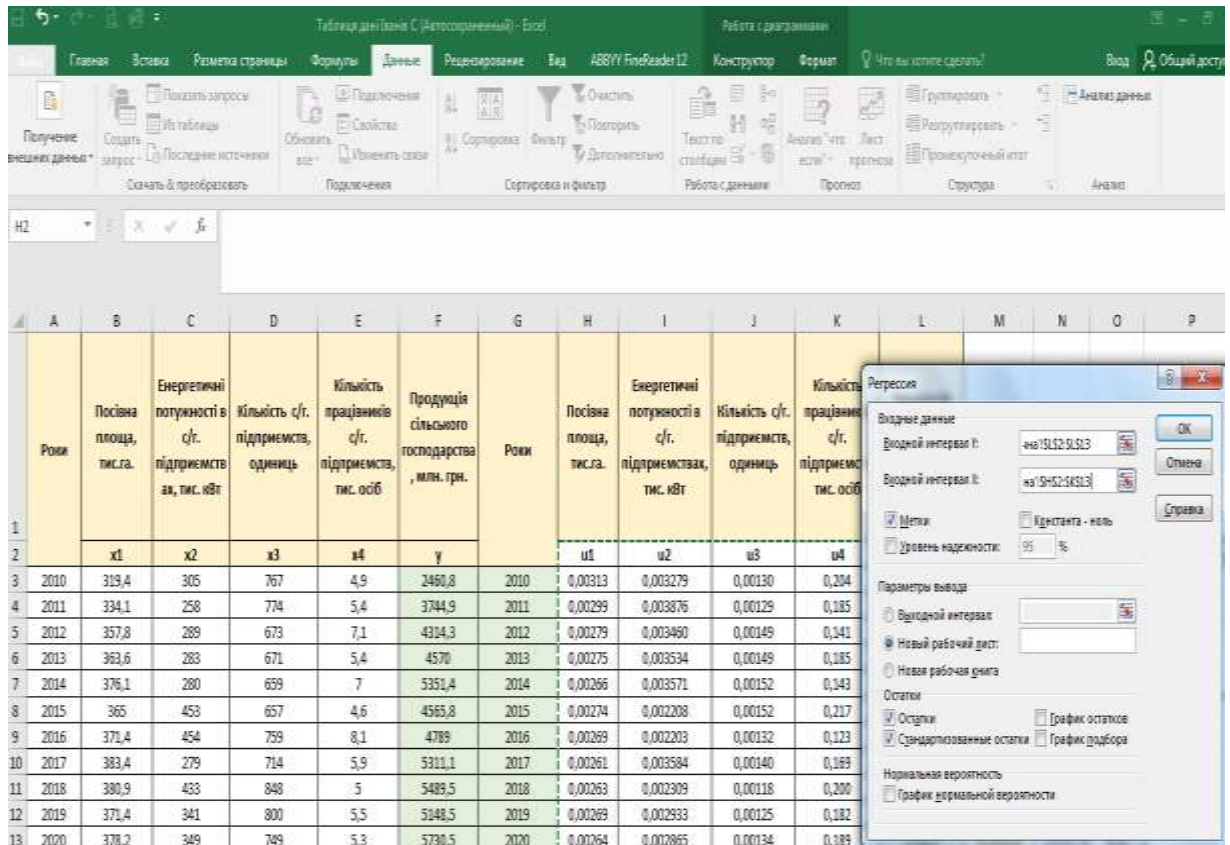

Рис. 3.10. Розрахунок багатofакторної регресії в EXCEL за допомогою «Аналіз даних» *

*Джерело: сформовано автором

На рис. 3.11. зобразимо дані результати розрахунку. З рис. 3.11. видно, що модель є адекватною, адже «Значимість F» склала 0,0002774, тобто менша від 0,05 нормативного. Також на рис. 3.11. можна побачити значимість коефіцієнтів Y та X_1 - X_4 . «P-Значення» Y та X_1 - X_4 менші 0,05, вони склали: для Y - 0,0000181, X_1 - 0,0000380, X_2 - 0,0022376, X_3 - 0,0020714, X_4 - 0,0051796.

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	
1	ВИВІД ПІДСУМКІВ							ВИВІД ЗАЛИШКІВ				
2												
3	Регресійна статистика											
4	Множинний R	0,979019328						Спостереження	Прогнозоване Y	Залишки	Стандартні залишки	
5	R-квадрат	0,958478844						1	2605,060348	-144,2603477	-0,754804864	
6	Нормований R-квадрат	0,930798073						2	3527,003055	217,896945	1,140089266	
7	Стандартна похибка	246,7383518						3	4347,846482	-33,54648189	-0,175523268	
8	Спостереження	11						4	4714,20908	-144,2090795	-0,754536617	
9								5	5158,352254	193,0477462	1,010072277	
10	Дисперсійний аналіз							6	4539,804994	25,99500562	0,136012127	
11		df	SS	MS	F	Значимість F	7	4840,254487	-51,25448698	-0,268175813		
12	Регресія	4	8432137,211	2108034,303	34,62616188	0,000277414	8	5635,333948	-324,2339477	-1,69647006		
13	Залишок	6	365278,8854	60879,81423			9	5556,638682	-67,1386819	-0,351285745		
14	Всього	10	8797416,096				10	5173,284159	-24,78415859	-0,129676684		
15								11	5378,012513	352,4874874	1,844299381	
16		Коefіцієнти	Стандартна похибка	t-статистика	P-значення	Нижнє 95%	Верхнє 95%					
17	Y	21619,11916	1766,837394	12,23605479	0,0000181	17295,8238	25942,41452					
18	u1	-5997491,501	557111,9633	-10,76532528	0,0000380	-7360695,367	-4634287,636					
19	u2	203613,1724	150103,2265	1,356487646	0,0022376	-163676,1913	570902,5361					
20	u3	-1005996,151	711535,5996	-1,413838115	0,0020714	-2747061,042	735068,7405					
21	u4	1995,888371	2906,8008	0,686627158	0,0051796	-5116,796955	9108,573697					
22												

Рис. 3.11. Результати регресійного багатofакторного аналізу в EXCEL за допомогою «Аналіз даних» *

*Джерело: сформовано автором

Аналіз стандартних залишків для залежної змінної Y показав, що немає значень, які б перевищували ± 3 sigma, а це в свою чергу вказує, що немає суттєвих відхилень даних. Зобразимо діаграму стандартних залишків на рис. 3.12.

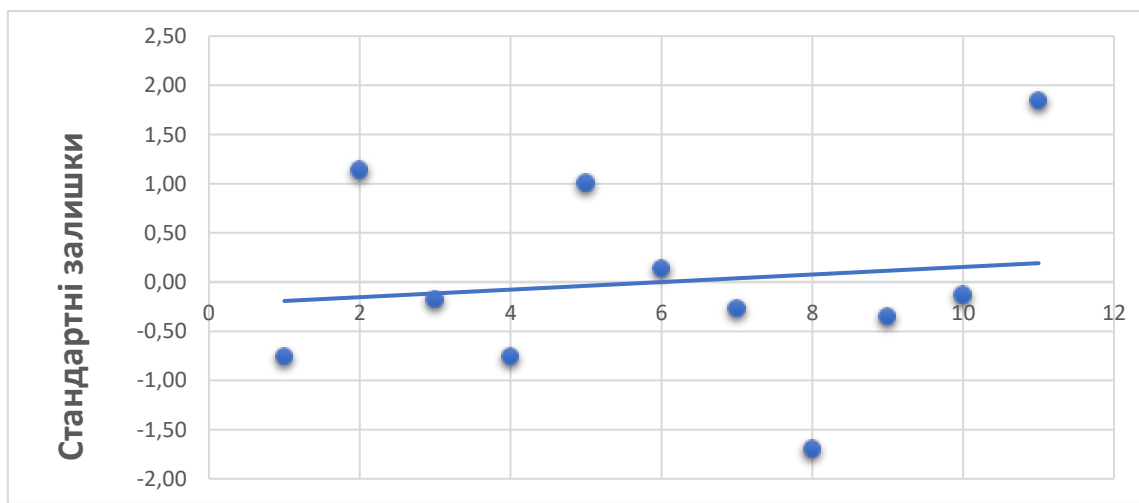

Рис. 3.12. Розміщення стандартних відхилень для залежної змінної Виробництво сільськогосподарської продукції (млн.,грн)*

*Джерело: сформовано автором

Наша формула буде мати такий вигляд:

$$Y=21619,12-5997491,50/x_1+203613,17/x_2-1005996,15/x_3+1995,89/x_4 \quad (3.4)$$

Підставивши значення X_1 - X_4 у формулу, ми знайдемо $Y_{\text{прогнозне}}$ і порівняємо його з $Y_{\text{фактичне}}$, а також розрахуємо Середнє відхилення, Максимальне відхилення та Суму квадратів залишків. Дані занесемо у табл. 3.8.

Таблиця 3.8

Порівняння значень $Y_{\text{прогнозне}}$ з $Y_{\text{фактичне}}$ *

Роки	$Y_{\text{фактичне}}$	$Y_{\text{прогнозне}}$	e^2	% похибки	
2010	2460,8	2605,060	20811,048	5,86	
2011	3744,9	3527,003	47479,079	5,82	
2012	4314,3	4347,846	1125,366	0,78	
2013	4570	4714,209	20796,259	3,16	
2014	5351,4	5158,352	37267,432	3,61	
2015	4565,8	4539,805	675,740	0,57	
2016	4789	4840,254	2627,022	1,07	
2017	5311,1	5635,334	105127,653	6,10	
2018	5489,5	5556,639	4507,603	1,22	
2019	5148,5	5173,284	614,255	0,48	
2020	5730,5	5378,013	124247,429	6,15	
Сума квадратів залишків			365278,885	3,17	Середній
				6,15	Максимальний

*Джерело: сформовано автором

Як бачимо з табл. 3.8., модель здійснила прогноз залежної змінної Y (Продукція сільського господарства) і розрахувала відношення між $Y_{\text{фактичне}}$ та $Y_{\text{прогнозне}}$. Мінімальна похибка склала 0,48 % у 2019р., максимальна – 6,15 % у 2020р., а також середня похибка склала 3,17 %.

Щоб зробити прогноз до 2030р. за допомогою нашої моделі, нам потрібно знайти прогнозні значення незалежних змінних X_1 (Посівна площа), X_2 (Енергетичні потужності), X_3 (Кількість сільськогосподарських підприємств), X_4 (Кількість працівників) та підставити їх у формулу (3.4), щоб розрахувати залежну змінну Y (Продукція сільського господарства). Даний прогноз дає нам можливість побачити у майбутніх періодах як при зміні незалежних змінних X_1 - X_4 змінюється залежна змінна Y , тобто як X_1 - X_4 впливають на Y .

Скористаємося програмою EXCEL щоб зробити прогноз незалежних змінних X_1 - X_4 . Для цього у програмі EXCEL вибираємо «Дані» - «Лист прогнозу», у вікні «Створення листа прогнозу» заносимо значення X_1 - X_4 (для

кожного X окремо) за 2010-2020р. Даний прогноз відбувається за допомогою функції «ПРЕДСКАЗ.ETS». Відобразимо вікно «Створення листа прогнозу» на рис. 3.13.

Зробивши прогноз для всіх незалежних змінних X1-X4 до 2030р., заносимо прогнозні значення X1-X4 до таблиці, де за допомогою формули регресії (3.4) розраховуємо прогнозні значення Y за 2021-2030р. Відобразимо вихідні дані за 2010-2020р. та прогнозні за 2021-2030р. у таблиці 3.10. Для того щоб наочно побачити як змінюються отримані дані і проаналізувати наші прогнозні значення, створимо діаграму, яку зобразимо на рисунку 3.14.

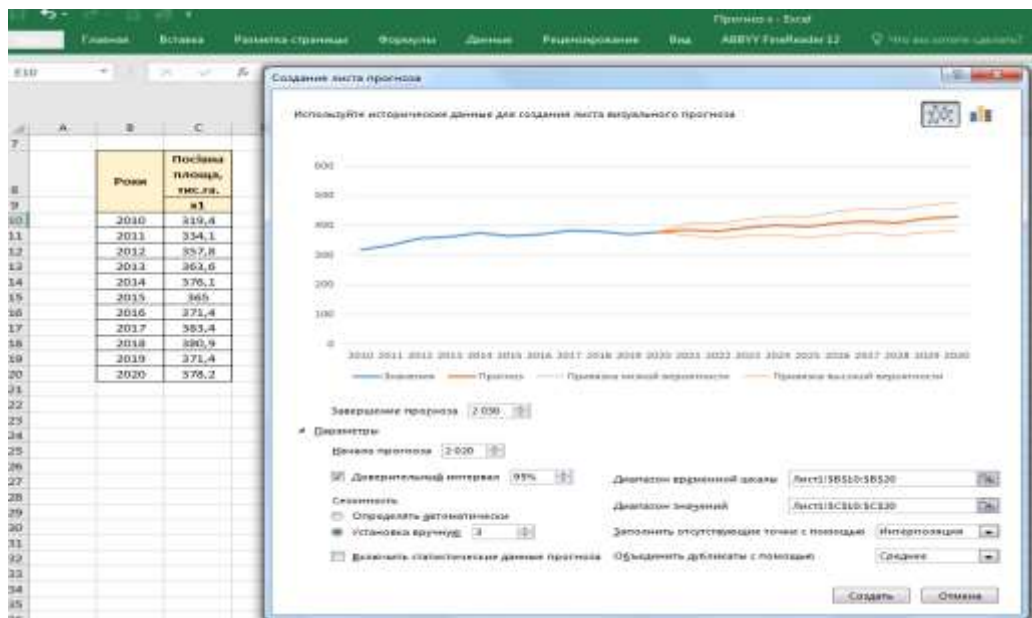

Рис. 3.13. Здійснення прогнозу незалежних змінних X1-X4 у програмі EXCEL за допомогою «Лист прогнозу» *

*Джерело: сформовано автором.

Як бачимо з таблиці 3.9, наша модель здійснює прогноз з 2021р. до 2030р., який показує що до 2030р. при збільшенні посівної площі до 429,7 тис. га. та кількості сільськогосподарських підприємств до 921 шт., а також стабілізації енергетичних потужностей в с/г. підприємствах на рівні 328 тис. кВт. і кількості працівників с/г. підприємств на рівні 6,0 тис. осіб, виробництво продукції сільського господарства складе 7524,0 млн. грн.

Таблиця 3.9

Відображення вихідних даних (2010-2020р.) та результатів прогнозування (2021-2030р.) *

Роки	Посівна площа, тис.га.	Енергетичні потужності, тис. кВт	Кількість сільськогосподарських підприємств, одиниць	Кількість працівників підприємств, тис. осіб	Продукція сільського господарства, млн. грн.
2010	319,4	305	767	4,9	2460,8
2011	334,1	258	774	5,4	3744,9
2012	357,8	289	673	7,1	4314,3
2013	363,6	283	671	5,4	4570
2014	376,1	280	659	7	5351,4
2015	365	453	657	4,6	4565,8
2016	371,4	454	759	8,1	4789
2017	383,4	279	714	5,9	5311,1
2018	380,9	433	848	5	5489,5
2019	371,4	341	800	5,5	5148,5
2020	378,2	349	749	5,3	5730,5
2021	386,2	310	736	5,3	5759,7
2022	381,3	258	728	5,5	5662,7
2023	394,7	313	734	4,8	6121,3
2024	400,7	298	632	5,2	6128,8
2025	395,8	339	658	6,9	5826,6
2026	409,2	299	684	5,6	6530,3
2027	415,2	248	739	6,9	6925,1
2028	410,3	302	863	5,1	6901,8
2029	423,7	287	823	7,8	7204,8
2030	429,7	328	921	6,0	7524,0

*Джерело: сформовано автором.

Отримані прогнозовані результати відображають зміни, які потенційно можуть бути у майбутніх періодах у діяльності сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області. Розраховані показники за допомогою регресійного багатофакторного аналізу можуть використовуватися сільськогосподарськими підприємствами при розробці стратегічних планів та прийняття управлінських рішень на практиці при формуванні та використанні ресурсного потенціалу.

Як показано на рис. 3.14., у прогнозованих 2022р. та 2025р. спостерігається незначне зменшення виробництва продукції сільського

господарства із подальшим зростанням до 2024р. і в 2026-2030р., тобто прогнозується незначне коливання виробництва продукції сільського господарства з тенденцією до її зростання.

Рис. 3.14. Відображення виробництва продукції сільського господарства, млн. грн. за 2010-2030р.

*Джерело: сформовано автором

Для отримання позитивних зрушень у провадженні діяльності сільськогосподарським підприємствам варто:

- залучати до використання земельні ресурси, які є найбільш придатними;
- проводити систематичну роботу над удосконаленням персоналу за рахунок інноваційних підходів;
- підтримувати рівень родючості ґрунтів;
- удосконалювати логістично-збутову систему;
- залучати до виробництва сільськогосподарської продукції інноваційні технології та механізми.

Суб'єкти аграрної галузі ведуть свою діяльність у сучасних умовах, освоюючи зміни пов'язані з реформою децентралізації. Між становленням та формуванням територіальних громад та діяльністю сільськогосподарських підприємств спостерігаються взаємозалежності та впливи у економічних та соціальних сферах. Громади та території яких зосереджено підприємства

сільського господарства, здатні реалізувати певні функції, зокрема виробничу та стратегічного управління.

Експорт сільськогосподарської продукції та залучення суб'єктів аграрного сектору до зовнішньоекономічної діяльності сприятиме посиленню соціальної й економічної стабільності області, а також створить сприятливі умови для збільшення бюджетних надходжень. Для виходу на іноземний ринок збуту сільськогосподарським підприємствам слід посилено залучати сучасні маркетингові стратегії, зокрема підвищувати базу знань та кваліфікаційних навиків працівників у сфері маркетингу, здійснювати аналіз віддачі від інвестування у проведення реклами, утворювати стійкі відносини з іноземними партнерами, налаштовувати вигідні канали збуту, забезпечувати ефективну цінову політику. Структура сільськогосподарської продукції, яка експортується, складається з продукції рослинництва (зернові культури, насіння і плоди олійних рослин; інше насіння, цибуля, морква і ріпа, виноград (вкл. сушений), яблука, сливи, цитрусові, чорнослив, абрикоси сушені), тваринництва (м'ясо та харчові субпродукти, молоко й молочні продукти, яйця птиці у шкаралупі, яйця птиці (сушені)). У 2021 році лідерами експорту в Івано-Франківській області у тваринництві були м'ясо та харчові субпродукти, у рослинництві підвищилися обсяги експорту зернових та олійних культур, винограду, цитрусових, не експортувалися в 2020 і 2021 рр. яблука, морква і ріпа.

Одним із практичних рушіїв розвитку територіальних громад є сільський зелений туризм, який здатний запропонувати сільськогосподарські підприємства. Такий вид надання туристичних послуг може збільшити надходження коштів як від українців, так іноземців, підвищити рівень зайнятості сільського населення, удосконалити соціальну сторону функціонування підприємства, реалізувати програми, які впливають на навколишнє середовища і життя людей. Керівництво за допомогою впровадження такого додаткового виду діяльності розширить можливості для розвитку трудових ресурсів.

Ефективне використання сільськогосподарськими підприємствами ресурсного потенціалу буде мати наступні позитивні наслідки для розвитку територіальних громад: отримання доходів від надання землі в оренду, створення умов для зайнятості населення, надходження коштів від сплати ПДФО 60%, підвищення рівня продовольчої безпеки громади, розвиток інфраструктури, урізноманітнення соціальної сфери життя сільських жителів, підвищення інтелектуального рівня населення, забезпечення комунальних та освітніх закладів продукцією, популяризація територіальної громади.

Для малих і середніх сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області відкриваються можливості для розвитку ресурсного потенціалу, посилення конкурентних позицій, удосконалення стандартів вирощування та виробництва продукції, вихід на міжнародний ринок через участь в інтеграційних структурах. Метою участі в інтеграції є всеохопне використання зовнішніх і внутрішніх можливостей через формування цін на продукцію, розвиток ринків збуту продукції, управління життєздатністю підприємства, можливості диверсифікації, формування витрат, отримання фінансових результатів, підвищення продуктивності праці. Сільськогосподарські підприємства можуть бути учасниками інтеграційних структур через такі форми об'єднання, як спільна діяльність, кооперативи, кластери.

Спільна діяльність може реалізовуватися у двох формах: на основі об'єднання вкладів учасників (просте товариство); без об'єднання вкладів учасників. Основні умови інтеграції через спільну діяльність визначають через укладення договору, перевагою є те, що укласти цей договір можна без утворення юридичної особи, що зменшує бюрократичні процедури. Для отримання більших переваг у плані використання ресурсів варто використовувати форму простого товариства. Така форма передбачає скороченню деяких витрат – відсутність орендної плати за користування земельними ділянками та технічними засобами, а також передбачає взаємообмін технічними засобами. Будучи учасником простого товариства,

підприємство позбавляється ризиків втрати майна, адже за умовами всі вклади після завершення дії договору повертаються учаснику, який ним володіє.

Кооперація відкриває перспективи для сільськогосподарських підприємств бути конкурентоспроможними серед великих агровиробників через удосконалення механізму самоорганізації, збільшення інвестиційної привабливості та розширення можливостей у використанні трудових і матеріальних ресурсах. Основними перевагами участі підприємств сільського господарства в такій інтеграційній структурі, як кооператив, наступні: підприємствам не доведеться ставити високі надбавки, щоб отримати прибуток; отримання можливості закуповувати насіння, корми та добрива за нижчими цінами; підвищення урожайності та рівня рентабельності; скорочення посередників у ланцюгу збуту продукції; забезпечення колективної безпеки (захист учасників кооперативу); модернізація суб'єктів аграрної галузі, доступність використання та впровадження передових технологій, зокрема точного землеробства; підвищення якості продукції та продуктивності праці, зниження податкового навантаження; формування в колективі принципів демократичності; сприяння ведення сільськогосподарської діяльності з урахуванням наряду економічної соціалізації; наявність ефекту самоокупності.

Найперспективнішою формою інтеграції є утворення аграрних кластерів. Одним із бар'єрів вступу до кластерів є нерозуміння потенційних учасників суті та його значення, а також відмінностей від подібних за типом форм інтеграції. Агрокластером слід вважати об'єднання суб'єктів аграрної галузі, яке дозволить підвищити сильні сторони кожного учасника для спільного розвитку та росту рівня конкуренції кожного з них. Головною метою такого групування є ефективне просування продукції та отримання від держави фінансової підтримки. Враховуючи обмеженість нормативного забезпечення для ведення діяльності у кластері, сільськогосподарським підприємствам доводиться самостійно розробляти інституційну базу. Для сільськогосподарських підприємств участь в агрокластері відкриває ряд

переваг: розвиток трудових ресурсів та мобільність робочої сили, налаштування тісних комунікаційних зв'язків з органами влади, зручніші умови для організації стажування, підвищені можливості іноземних поїздок на навчання, розвиток трудових ресурсів та мобільність робочої сили, ефективний обмін знань, залучення іноземних інвестицій тощо.

ВИСНОВКИ

Проведення дослідження у тематиці організаційно-економічного формування та використання ресурсного потенціалу сільськогосподарськими підприємствами дозволило зробити наступні висновки:

1. Через ресурсний, функціональний та результативний підходи виникає можливість комплексно розглядати ресурсний потенціал, адже ця категорія репрезентована не тільки через кількість ресурсів, якими володіє сільськогосподарське підприємство, а й через фактори та умови зовнішнього і внутрішнього середовища. При вивченні сутності такого поняття слід враховувати такі архітектонічні складники: набір ресурсів, систему, можливості, динамічні зміни, цільове використання (результативно-цільову складову). Метою дослідження формування та використання ресурсного потенціалу є визначення, як при наявному й потенційному наборі ресурсів, умов і управлінського функціоналу можна отримати ефективне виробництво та створювати високоякісну сільськогосподарську продукцію. Сутність ресурсного потенціалу стає зрозумілим через усвідомлення його структурних елементів та складових із характерними особливостями аграрної галузі. Структура ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств побудована з таких складових: матеріально-технічна, трудова, фінансово-майнова, нематеріальна, екологічна, соціальна, інформаційно-забезпечувальна. Виробництво в сільському господарстві базується на використанні земельного ресурсу, тому перед аграріями першочерговим завданням є знайти джерело формування – купівля, оренда, а в наступному велика увага має відлятися способам та екологічності щодо використання цього ресурсу. Для того, щоб в процесі управління застосовувати принципи раціональності та екологічності, слід розуміти особливості біопотенціалу рослинництва, біопотенціалу тваринництва, земельно-ресурсного потенціалу сільськогосподарського підприємства та характерні кліматичні умови, у яких функціонує суб'єкт господарювання.

2. При дослідженні дефініції «ресурсний потенціал» виявлено тісний взаємозв'язок і ступінь взаємозалежності ресурсів, що використовуються сільськогосподарськими підприємствами. Елементи матеріально-технічної та фінансово-майнової складових тісно переплетені з трудовими ресурсами. Земля й технічні засоби потребують людей, які на основі своїх кваліфікаційних та управлінських навиків чинять якісний вплив для виконання їхніх функцій та отримання результативності. Шляхом залучення у діяльність сільськогосподарських підприємств модернізованих технічних засобів та програмних продуктів удосконалюється якість роботи персоналу. Взаємозв'язок трудових ресурсів наявний також і з соціальною складовою, адже елементи внутрішнього середовища (конкурентна заробітна плата, преміювання, можливість користуватися щорічною відпусткою та брати лікарняний, наявність доплат за надмірно виконану роботу) та зовнішніх (наявність законодавства, що гарантує соціальну безпеку працівникам, визнання професій аграрної галузі у суспільстві як важливих) будуть сприяти продуктивності та якісному виконанню своїх обов'язків. Персонал сільськогосподарських підприємств здебільшого формується з працездатного сільського населення, структура яких утворюється з кадрової, професійної, кваліфікаційної, організаційної складових. У теперішніх умовах спостерігається тенденція, що характеризується зменшенням сільського населення: у 2021р. кількість сільського населення скоротилася на 28,6 тис. осіб, порівняно з 2010р.

3. Сільське господарство характеризується галузевими особливостями, які чинять вплив у процесі формування й використання ресурсного потенціалу та класифікуються за такими ознаками: природні, виробничі, фінансові, організаційно-технічні. Оскільки земля є тим ресурсом, без якого не буде функціонувати аграрна галузь, то багато уваги відляється саме чинникам (природним і антропогенним), які можуть вплинути на родючість ґрунту, та від якої залежить урожайність у рослинництві. У сучасних умовах сільськогосподарським підприємствам слід працювати над збереженням родючості ґрунтів, при цьому уникаючи понесення значних витрат, досягнення

таких умов можливе шляхом переходу на органічні методи обробітку землі. Характерними ознаками, на які підприємствам неможливо вплинути, але від яких залежить багато в чому кінцевий результат у вирощенні продукції, є природні: погодні умови та їх різкі зміни, катаклізми, сезонність, хвороби рослин і тварин (різного роду пандемії). Враховуючи ці ознаки, суб'єктам аграрної галузі потрібно кожного сезону враховувати можливі ризики. Під час виробництва в сільському господарстві наявні такі особливості: ускладнення розрахунків при визначенні собівартості; використання живих організмів, які мають свою природу та особливості; залучення частини власного виробництва у наступному сезоні; запаси мають низьку мобільність; проблеми у збуті наявної продукції, у зв'язку з цим додаткові витрати.

4. Сільське господарство Івано-Франківщини посідає вагоме місце серед видів економічної діяльності області, за показниками валової доданої вартості ця галузь займає друге місце після промисловості. Земельні ресурси досліджуваної області здебільшого складаються в великій площі лісів і лісовкритих площ – 46% та сільськогосподарських угідь – 45%, загальна площа яких зменшується. Структура сільськогосподарських угідь складається з ріллі, сіножатей, перелогів, пасовищ і багаторічних насаджень. 2019 р. демонструє збільшення ріллі серед сільськогосподарських угідь на 17 тис. га, а також збільшення частки посівних площ, яка припадає на сільськогосподарські підприємства. Ґрунти земельних ділянок, де ведеться сільськогосподарська діяльність, мають свою особливість, що вносить ускладнення в умови вирощування сільськогосподарської продукції, зокрема підвищений рівень кислотності. Найбільше такими ґрунтами володіє Коломийський район, тому це потребує періодичного контролю за частотою та видами внесення добрив, вапнуванням і підтриманням критично-допустимого рівня рН. Коефіцієнт розораності угідь становить 64,5%, спостерігається виснажування ґрунтів, а це потребує збільшення внесення добрив, а враховуючи окислення, то і збільшуються обсяги вапнування. Кількість внесених органічних і мінеральних добрив за співвідношенням до урожайності характеризується збалансованістю

та доцільністю. У тваринництві Івано-Франківської області підприємства використовують як один із основних матеріальних ресурсів такі види тварин: велику рогату худобу, свиней, овець і кіз, коней; птицю та бджолосім'ї. Діяльність сільськогосподарських підприємств зосереджена на вирощуванні свиней, спостерігається від 2014 р. спад у вирощуванні великої рогатої худоби. Спрямування щодо розвитку тваринництва в районах є неоднорідним: Рогатинський район характеризується найбільшою кількістю великої рогатої худоби (2817 тис. голів) та свиней (18309 тис. голів).

5. Кількість сільського населення, яке становить основу трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств, скорочується, крім цього, спостерігається відтік з сільської місцевості молодих людей до міст або за межі України, це спричиняє проблеми у забезпеченні й розвитку трудового потенціалу. Можливими шляхами, що зможуть сприяти тому, щоб молоде працездатне покоління бачило перспективу у сільськогосподарській сфері, є популяризація професій аграрної галузі серед абітурієнтів, молоді та студентів, особливо важливо наголошувати на професіях майбутнього. Офіційні дані свідчать, що заробітна плата осіб, зайнятих у сільському господарстві, є конкурентною (у 2019р. 295,5% у відношенні до мінімальної), та відсутній показник заборгованості з виплати. Проте високий рівень тіньової зайнятості (42,1%) не дозволяє побачити «реальної картини» та визначити фактичний стан і розміри виплат заробітної плати. У відсотковому вираженні кількість прибуткових сільськогосподарських підприємств становить – 82,9 %, а збиткових – 17,1 %, однак величина збитку на 211,5 млн. грн. більша. У сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області спостерігається збільшення навантаження щодо обробітку землі на одного працюючого, це свідчить про незбалансованість використання трудових та земельних ресурсів. Керівництво не достатньо розуміє сутність економічної соціалізації та її вплив на розвиток сільського господарства, дії щодо залучення трудових ресурсів мають інтуїтивний характер. Середня кількість працівників, які припадають на 100 га сільськогосподарських угідь, варіюється у межах від

2,0 до 3,56 осіб. Виникає потреба у підвищенні рівня соціальної орієнтованості підприємств, що буде одним із факторів вирішення проблеми зайнятості в сільських територіях.

6. Проведений аналіз дав змогу засвідчити, що сільськогосподарські підприємства використовують наявні земельні ресурси повною мірою, про що свідчать коефіцієнти у 2019 р. освоєння угідь – 44,6 % та використання ріллі – 92,7 %. Зважаючи на те, що землі виснажуються, спостерігається тенденція до збільшення територій, яка обробляється мінеральними (150,0 тис. га) та органічними добривами (26,5 тис. га). Сільськогосподарські підприємства, зокрема малі та середні, не володіють достатнім рівнем забезпечення технічними засобами. Основна проблема щодо закупівлі і формування технічної бази стосується передовсім високих цін на модернізовану сучасну техніку. Спостерігається повільне оновлення парку сільськогосподарських машин, що спричиняє збільшення навантаження на кожний окремий механізм та швидке зношення (виникає потреба в ремонті, знижується ефективність обробітку посівних площ).

7. Для врегулювання основних аспектів використання і формування ресурсного потенціалу необхідне інституційного забезпечення на різних рівнях: державному, регіональному (органи місцевого самоврядування), внутрішньому (управління). Вважається, що ефективні інститути мають діяти в комплексі, це дозволить вирішити проблеми протиріччя, а також вплине на забезпечення ліквідації тіньових схем з привласненням земельних ресурсів. Інституційні механізми, які існують у теперішній час, не здані досконало проводити регулювання діяльності сільськогосподарських підприємств, адже характеризуються недостатньою повнотою, недосконалістю, протиріччю та невідповідністю до ринкових економічних змін, низькою орієнтованістю на малий та середній бізнес. Внутрішні важелі і механізми потребують досконалого й ефективного інституційного зовнішнього середовища – на державному рівні, адже в історичному контексті суб'єкти сільського господарства при впровадженні реформ діяли на власний розсуд, не маючи

суттєвого нормативного підґрунтя. Для реалізації ефективного інституційного середовища слід удосконалити банківсько-кредитну систему (з виокремленням напрямку, який би стосувався кредитів саме для аграрних підприємств) та взаємоузгодити дії в земельному законодавстві.

8. На сьогодні сільськогосподарські підприємства пристосовуються до роботи в умовах децентралізації. Кількість територіальних громад Івано-Франківської області становить 62 одиниці, де провадять свою діяльність сільськогосподарські підприємства. Найбільше земельних ділянок налічується у Івано-Франківському районі. Діяльність сільськогосподарських підприємств, їх розвиток мають дотичне відношення до становлення територіальних громад в економічних та соціальних сферах. Сільські громади, де зосереджено підприємства, що виробляють сільськогосподарську продукцію, здатні до реалізації виробничої функції і стратегічного управління. Реформа децентралізації сприяє наповненню місцевого бюджету, що в майбутньому дозволить витратити їх на першочергові потреби, а також підтримувати економічне становище територіальної громади. На економічну стабілізацію області також впливає експорт сільськогосподарської продукції, вихід підприємств на міжнародний ринок та встановлення тісних зовнішньоекономічних партнерських зв'язків. Станом на 2021р. у тваринництві лідерами експорту були м'ясо та харчові субпродукти, у рослинництві підвищилися обсяги експорту зернових та олійних культур, винограду, цитрусових, не експортувалися в 2020 і 2021 рр. яблука, морква і ріпа. У сучасних умовах як додаткову діяльність, яка має вплив на економічне і соціальне середовище територіальних громад, розглядають сільський зелений туризм. Цей вид сприяє наповненню бюджету територіальної громади та популяризує її, а також розширює кваліфікаційні навички персоналу підприємств.

9. Для того, щоб малі та середні сільськогосподарські підприємства отримали більше шансів та можливостей конкурувати на ринку серед великих аграрних підприємств, пропонується ставати учасниками інтеграційних

структур: спільна діяльність, кооперативи, аграрні кластери. Основне мета, яка буде реалізуватися через інтеграційні формування – максимально ефективне використання зовнішніх та внутрішніх можливостей, дозволить врегулювати ціни на ринку, удосконалити ринок збуту, структурувати витрати та підвищити продуктивність праці. Спільна діяльність (форма простого товариства) сприятиме скороченню витрат, пов'язаних з орендною платою за земельні ділянки, техніку (машини і механізми), безоплатному взаємообміну технічними засобами. Інтеграція в об'єднання через спільну діяльність убезпечує від ризиків позбавитися майна при закінченні укладеного договору. Сільськогосподарське підприємство, яке є учасником кооперативу, отримує наступні переваги: уникнення від необхідності робити високі надбавки на готову продукцію, для отримання прибутку; наявність можливості закуповувати матеріали за цінами, які можуть собі дозволити великі виробники (за додатковими знижками); підвищення урожайності та рівня рентабельності; часткова відмова від посередників у ланцюгу збуту продукції; наявність колективної безпеки (захист учасників кооперативу); спроможність застосовувати модернізовану техніку; підвищення рівня якості готової продукції; зниження податкового навантаження; формування в колективі принципів демократичності; сприяння ведення сільськогосподарської діяльності з урахуванням наряду економічної соціалізації; підвищення рівня кваліфікації працівників та їх матеріального винагородження; наявність ефекту самоокупності. Формою об'єднання, яке має перспективи розвитку в аграрній галузі та вважається більш удосконаленим, ніж кооператив, є аграрний кластер. Будучи учасником агрокластеру, підприємство може скористатися таким рядом переваг: розвиток трудових ресурсів та мобільність робочої сили, налаштування тісних комунікаційних зв'язків з органами влади, зручніші умови для організації стажування, підвищені можливості іноземних поїздок на навчання, розвиток трудових ресурсів та мобільність робочої сили, ефективний обмін знань, залучення іноземних інвестицій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Іванів С. І. Економічна сутність та архітектоніка ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств: теоретичний аспект. *Вісник аграрної науки*. 2021. №5 (818). С. 80-84.
2. Словник української мови: в 11 томах. URL: <http://sum.in.ua/s/resurs> (дата звернення: 29.06.2023).
3. Біловодська О. А., Кириченко Т. В. Аналіз ресурсів у логістичній системі промислового підприємства. *Інфраструктура ринку*. 2017. Вип.12. С. 89-92.
4. Красноутська Н. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: навч. посіб. Харків. держ. ун-т харчування та торгівлі. Харків: ХДУХТ, 2004. 287 с.
5. Плотник О. Д. Особливості структуризації економічного потенціалу аграрних підприємств. *Технологічний аудит і резерви виробництва*. 2012. №1 (3). С. 43-48.
6. Савченко Т. В. Основні підходи до визначення сутності потенціалу підприємства. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2017. Вип.6 (17). С. 325-330.
7. Підлісецький Г. М., Толкач М. І. Підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу аграрного сектору. *Економіка АПК*. 2008. № . С. 65-66.
8. Міценко Н. Г., Кумечко О. І. Ресурсний потенціал підприємства: сутність, структура, стратегія використання. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 20.9. С. 193-198.
9. Шабатура Т.С. Соціально-економічні механізми комплементарності економічного потенціалу агропродовольчих підприємств: теорія та методологія: дис. ... д-ра ек. наук: 08.00.04/ Одес. держ. аграр. ун-т. Одеса, 2019. 502 с.

10. Бугай В. З., Горбунова А. В., Ключова Ю. В. Теоретичні основи формування потенціалу підприємства. *Вісник Запорізького національного університету*. 2011. № 1(9). С. 27-33.
11. Лапін Є. В. Економічний потенціал підприємств промисловості: формування, оцінка, управління. *Вісник СумДУ. Серія Економіка*. 2007. № 1. С. 63-71.
12. Федонін О. С., Рєпіна І. М., Олексюк О. І. Потенціал підприємства: формування та оцінка: навч. посіб./ КНЕУ. Київ, 2004. 316 с.
13. Благоразумова О. В., Бражняк Н. О., Подобєд Т. В. Дослідження ресурсного потенціалу підприємства як передумова оптимізації витрат у майбутньому. *Молодий вчений*. 2017. № 10 (50). С. 787-791.
14. Занора В., Куценко Д., Одородько Н. Потенціал як основа розвитку підприємства: понятійно-категоріальний апарат. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 2 (18). С. 40-51.
15. Барибіна Я. О. Підходи до визначення сутності поняття «потенціал» у категоріальному апараті. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2011. № 6(51). С. 48-53.
16. Маршалок М. С. Потенціал аграрного підприємства: наукові підходи до трактування. *Науковий вісник нац. університету біоресурсів і природокористування України*. 2010. № 154. С. 237-242.
17. Газуда Л. М., Семененко О. С. Ресурсний потенціал аграрної сфери прикордонного регіону: монографія. Ужгород: ФОП Береза А.Е., 2012. 229 с.
18. Висоцька А. Особливості використання аграрного ресурсного потенціалу та резерви його ефективності. *Економічний аналіз*. 2012. № 10(4). С. 33-36.
19. Россоха В. В. Теоретико- методичні засади формування, розвитку та оцінювання виробничого потенціалу сільськогосподарського підприємства./ Ін-т аграрної економіки. Київ, 2009. 94 с.

20. Чорна М. В. Ціннісно-орієнтоване управління реалізацією ресурсного потенціалу торговельного підприємства: монографія. Харків: ХДУХТ, 2015. 373 с.
21. Латишева О. В. Ресурсний потенціал підприємства: сутність, складові та особливості управління елементами забезпечення сталого розвитку. *Економічний вісник Донбасу*. 2018. №3. С.126-130.
22. Земельний Кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 3-4, ст.27) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 29.06.2023).
23. Рябоконт В. П., Рарок Л. А. Тенденції розвитку соціальної інфраструктури сільських територій: монографія. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2018. 216 с.
24. Іванів С. І., Шеленко Д. І. Значення оренди землі у діяльності фермерських господарств. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку агро- та електроінженерії*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Бережани, 10 квітня, 2020р.). Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., 2020. С. 90-91.
25. Сас Л. С. Економічні аспекти технологічного оновлення виробництва у сільськогосподарських підприємствах: монографія. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2019. 500 с.
26. Яців І. Б., Ступень М. Г., Пилипів Н. І., Шеленко Д. І. Стратегічні орієнтири розвитку біоенергетичного потенціалу сільськогосподарських підприємств під час переходу до циркулярної економіки. *Регіональна економіка*. 2019. № 4. С. 144-151.
27. Кустрич Л. О. Специфіка формування ресурсного забезпечення підприємств сільського господарства. *Бізнес-навігатор*. 2017. Вип.4-1 (43). С. 160-165.
28. Чорний С. Г. Оцінка якості ґрунтів: навч. посіб. Миколаїв: МНАУ, 2018. 233 с.

29. Євдокимов Ф. І., Лисяков В. Ф. Оцінка техніко-технологічного потенціалу високотехнологічного підприємства. *Наукові видання ДонНТУ. Економічна серія*. 2005. Вип.97. С. 25-30.

30. Деякі питання визначення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня на 2023 рік. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1056-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 29.06.2023).

31. Волощук Ю. О. Формування та відтворення матеріально-технічної бази аграрної сфери. *Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка*. 2018. Вип.29. С. 135-146.

32. Національний класифікатор України «Класифікатор професій». URL: <https://www.me.gov.ua/Profession/List?lang=uk-UA&id=d4162ef8-2771-4ac5-99ef-1d4b6f5336af&tag=KlasifikatorProfesii-Poshuk> (дата звернення: 29.06.2023).

33. Аграрні професії майбутнього вже в «Сингента». URL: <https://www.syngenta.ua/news/novini-kompaniyi/agrarni-profesiyi-maybutnogo-vzhe-v-singenta> (дата звернення:29.06.2023).

34. Баланюк І. Ф., Федорняк Л. С. Персонал сільськогосподарських підприємств: управлінський аспект: монографія. Івано-Франківськ: ЛІК, 2011. 234 с.

35. Масловська Л. Ц., Пивовар А. М. Соціально-економічна сутність і структура трудового потенціалу сільськогосподарського потенціалу. *Агросвіт*. 2013. № 2. С. 11-16.

36. Кустрич Л. О. Формування і розвиток трудового потенціалу сільськогосподарської сфери. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2017. Вип.6 (62). С. 72-78.

37. Петришин Л. П. Удосконалення процесів формування і використання персоналу сільськогосподарських підприємств як чинника їхньої економічної поведінки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*.2017. Вип.16. С. 65-68.

38. Циганенко Г. В., Місевич М. А., Ходаківський В. М. Управління удосконаленням мотивації персоналу сільськогосподарських підприємств. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2020/79.pdf (дата звернення: 29.06.2023).

39. Скопова О. С. Організаційно-економічні засади відтворення ресурсного потенціалу аграрних підприємств: дис. ... к-та ек. наук: 08.00.04/ Сум. нац. аграр. ун-т. Суми, 2021. 208 с.

40. Сергієнко С. С. Земельні ресурси: поняття, суть, значення. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип.37. С. 121-125.

41. Мискін Ю. І. Галузеві особливості діяльності сільськогосподарських підприємств та їх вплив на аналітичне забезпечення менеджменту. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2011. №1. С. 316-328.

42. Іванів С. І., Шеленко Д. І. Теоретичні аспекти управління ефективністю земельно-орендних відносин сільськогосподарських підприємств і фермерських господарств. *European Journal of Economics and Management*. 2020. Vol. 6, Issue 3. p. 38–44.

43. Види, причини та фактори деградації земель. Антропогенні та природні причини деградації ґрунтів та боротьба з ними. URL: <https://ecolog-ua.com/news/vydy-prychyny-ta-factory-degradaciyi-zemel-antropogenni-ta-pryrodni-prychyny-degradaciyi> (дата звернення: 29.06.2023).

44. Зареченськова А. Як тваринництво шкодить планеті. Про що мовчить тваринницька промисловість. URL: <https://dnister.in.ua/articles/140717/yak-tvarinnictvo-shkodit-planeti-pro-schomovchit-> (дата звернення: 29.06.2023).

45. Аналітична записка. Тваринництво в Україні: вплив на довкілля. URL: http://epl.org.ua/wp-content/uploads/2021/06/vidhody_tvarynnztva.pdf (дата звернення: 29.06.2023).

46. Про побічні продукти тваринного походження, не призначені для споживання людиною: Закон України від 07.04.2015р. № 287- VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287-19#Text> (дата звернення: 29.06.2023).

47. Поль О. Як і для чого адаптувати ґрунт до зміни клімату. URL: https://ecoclubrivne.org/soil_adaptation/ (дата звернення: 29.06.2023).

48. Москаленко А. М. Економічна родючість ґрунтів у сучасних умовах господарювання. *Проблеми та перспективи економіки та управління*. 2015. № 2 (2). С. 113-117.

49. Захарчук О. В. Сучасний стан та перспективи розвитку основних виробничих засобів сільського господарства. *Економіка АПК*. 2019. № 11. С. 49-57.

50. Про порядок використання коштів державного бюджету, що спрямовуються на придбання вітчизняної техніки і обладнання для агропромислового комплексу на умовах фінансового лізингу та заходи за операціями фінансового лізингу: постанова Каб. Міністрів України від 10.12.2003р. № 1904. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1904-2003-%D0%BF#Text> (дата звернення: 29.06.2023).

51. Статистика Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/nbustatistic> (дата звернення: 29.06.2023).

52. Марченко В., Сінько В. Організаційні форми використання сільськогосподарської техніки. URL: <https://propozitsiya.com/ua/organizacijni-formi-vikoristannya-silskogospodarskoji-tehniki> (дата звернення: 29.06.2023).

53. Шлапак М. А. Розвиток асоціаційних форм використання сільськогосподарської техніки: дис. ... к-та ек. наук: 08.00.04/ Жит. нац. агрокол. ун-т. Житомир, 2018. 224 с.

54. Николюк О. М., Мартинчук І. В. Методика оцінювання ресурсного потенціалу інноваційно орієнтованих сільськогосподарських підприємств. *Проблеми економіки*. 2018. № 1 (35). С. 207-213.

55. Довгаль О. В. Механізм ефективного управління ресурсним потенціалом аграрних підприємств. *Агросвіт*. 2016. № 5. С. 20-22.

56. Томашук І. В. Підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу сільських територій: дис. ... к-та ек. наук: 051/ Він. нац. аграр. ун-т. Вінниця, 2020. 284 с.
57. Словник української мови: в 11 томах. URL: <http://sum.in.ua/s/metodyka> (дата звернення: 29.06.2023).
58. Пашинська І. І. Методологія, методика, метод: підходи до визначення. *Вісник ЖДТУ*. 2012. № 2 (60). С. 96-102.
59. Зубков С. О. Система показників оцінки ефективності використання елементів ресурсного потенціалу торговельного підприємства. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2013. Вип.2 (18). С. 76-84.
60. Петрова В. Ф. Методичне забезпечення оцінки ризиків підприємства. *Соціальна економіка*. 2015. Вип.50 (2). С. 148-153.
61. Бродський Ю. Б., Молодецька К. В., Николук О. М. Методологічні аспекти структурно-функціонального моделювання в економіці. *Наукові читання -2014*. 2014. Т.3. С. 11-15.
62. Mariia Savka, Yurii Cherneviy, Ihor Yatsiv, Ivan Balaniuk, Diana Shelenko, Svitlana Yatsiv. Forecasting Parameters of Farm Development at the Regional Level Using the Stella Program. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2022. Vol. 44 (2). P. 209-222.
63. Іванова М. І., Яшкіна Н. В. Використання комплексу матричних методів стратегічного аналізу діяльності виробничих підприємств. *Економіка та держава*. 2014. № 6. С. 86-90.
64. Багорка М. О., Білоткач І. А. SWOT-аналіз як основа формування маркетингових стратегій підприємств. *Агросвіт*. 2010. № 6. С. 17-23.
65. Іванів С. І. Методологія управління земельно-орендними відносинами фермерських господарств як елемент ефективного використання ресурсного потенціалу. *Інноваційна економіка*. 2020. № 85. С. 49-55.

66. Ханенко А.В. SWOT-аналіз та PEST-аналіз в управлінні проєктами машинобудівного підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2021. № 6. С. 106-112.
67. Balaniuk I., Kozak I., Balaniuk S., Kozak-Balaniuk I., Sas L., Shelenko D. The role of united territorial communities in the functioning of agricultural enterprises. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2021. Vol. 43. No. 1. P. 52-66.
68. Перфілова О. Є. Проблеми та особливості впровадження SWOT-аналізу в практику стратегічного управління вітчизняних підприємств. *Вісник Національного університету «Львівська Політехніка»*. 2008. № 624. С. 77-84.
69. Дідур К. М. Сучасні методи оцінки персоналу. *Ефективна економіка*. 2011. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=776> (дата звернення: 29.06.2023).
70. Димчек Р., Шпикуляк О., Грицаєнко М., Саковська О., Грицаєнко Г. Соціальний капітал аграрної сфери: індикатори виміру умов формування та результатів використання. *Agricultural and Resource Economics*. 2021. Vol. 7. № 4. pp. 115–137.
71. Ліпич Л. Г., Хілуха О. А., Кушнір М. А. Структурування моделей компетентностей в контексті розвитку персоналу. *Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна*. 2019. № 1 (20). С. 13-20.
72. Стандартні звіти з якості державних статистичних спостережень і з питань статистики сільського господарства. URL: https://ukrstat.gov.ua/suya/st_zvit/st_zvit_ek_stat/st_zvit_ek_stat_05.htm (дата звернення: 29.06.2023).
73. Поняття рядів динаміки та їх класифікація. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/posibnuku/314/8.pdf> (дата звернення: 29.06.2023).
74. Рум'янцева К. Є. Використання табличного процесора MS EXCEL під час розв'язування завдань з вищої математики. *Шляхи активізації інноваційної діяльності в освіті, науці, економіці*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м.Вінниця, 12 квіт. 2016 р.). Вінниця, 2016. С. 135-137.

75. Остапенко Я. О. Використання PSPP під час статистичного аналізу. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2018. Вип. 2 (13). С. 254-265.
76. Наукові дослідження та статистичні методи обробки даних. URL: <https://nauka.gov.ua/information/naukovi-doslidzhennia-ta-statystychni-metody-obrobky-danykh/> (дата звернення: 29.06.2023).
77. Shelenko D., Balaniuk I., Shpykuliak O., Sas L., Humeniuk M., Matkovskiy P. Simulation of change in performance indicators (net profit, land area, number of employees) of agricultural cooperatives of Ukraine. *Journal «Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development»*, 2022. Vol. 22 (1), p. 569-578.
78. Савка М. В. Організаційно-економічне обґрунтування розвитку фермерських господарств у регіоні: дис. ... к-та ек. наук: 051/ Львів. Нац. аграр. ун-т. Івано-Франківськ, 2020. 243 с.
79. Іванів С. І. Особливості управління ресурсним потенціалом у сільськогосподарських підприємствах. *Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення*: матеріали міжнар. наук. інтерконф. (м.Тернопіль, 12 трав. 2021р.). Тернопіль, 2021. С. 57-59.
80. Карта ґрунтів України (Івано-Франківська область). URL: <https://superagronom.com/karty/karta-gruntiv-ukrainy#win8> (дата звернення: 29.06.2023).
81. Давидюк Г. В., Шкарівська Л. І., Клименко І. І., Довбаш Н. І., Дем'янюк О. С. Еколого-агрохімічна оцінка стану агроландшафтів Івано-Франківської обл. *Агроекологічний журнал*. 2022. № 1. С. 81-90.
82. Сільське господарство Івано-Франківщини 2021. Статистичний збірник: Державна служба статистики України. Головне управління статистики в Івано-Франківській області, 2022. Івано-Франківськ. 194 с.
83. Сільське господарство Івано-Франківщини 2017. Статистичний збірник: Державна служба статистики України. Головне управління статистики в Івано-Франківській області, 2018. Івано-Франківськ. 208 с.

84. Ярошко М. Кислотність ґрунтів та її вплив на живлення рослин. *Агроном*. 2013. URL: <https://www.agronom.com.ua/kyslotnist-gruntiv-ta-yiyi-vplyv-na-zhyv/> (дата звернення: 29.06.2023).
85. Іванів С.І., Шеленко Д.І. Раціональне використання орендованих земель як один із аспектів управлінської діяльності фермерських господарств. *Національні і світові тенденції розвитку обліку, оподаткування та контролю: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 21 травня, 2020р.)*. Одеса: «ВМВ-Принт», 2020. С.165-167.
86. Буферність ґрунту. URL: <https://superagronom.com/slovník-agronoma/bufernist-gruntu-id20080> (дата звернення: 29.06.2023).
87. Які найпопулярніші спеціальності серед вступників. Рейтинг Міносвіти. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-57932905> (дата звернення: 29.06.2023).
88. Рейтинг подання документів за спеціальностями у ДВНЗ «ПНУ ім. В.Стефаника». URL: admission.pnu.edu.ua/konkurs/#qlink_110 (дата звернення: 29.06.2023).
89. Богачева Н. Успішність агробізнесу формується на ефективності, а не на кількості оброблюваних гектарів. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/natalia-bogacova-uspisnist-agrobiznesu-bazuetsa-na-efektivnosti-a-ne-na-kilkosti-obrobluvanih-gektariv> (дата звернення: 29.06.2023).
90. Shpykuliak O., Sakovska O. Agricultural cooperation as an innovation for rural development. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2020. Vol. 6. № 3. pp. 183-189.
91. Стоянова-Коваль С. С., Попович В. В. Особливості використання трудового потенціалу в аграрній сфері. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 20. С. 64-66.
92. Неміш Д. В., Савка М. В., Баланюк І. Ф., Шеленко Д. І., Іванів С. І. Статус особистих селянських господарств та особливості їх трансформації в сімейні фермерські господарства. *Економіка АПК*. 2020. № 2. С. 54-67.

93. Структура населення районів Івано-Франківської області за статтю та віком. URL: https://ifstat.gov.ua/NEW_PAGE/NEW_2022/NEW_51.htm (дата звернення: 29.06.2023).

94. Аграрна діяльність втрачає популярність. URL: <https://kurkul.com/news/21712-agrarna-diyalnist-vtrachaye-populyarnist> (дата звернення: 29.06.2023).

95. За 10 місяців 2021 року середньомісячна заробітна плата у сільському господарстві збільшилась на 18,5%. Міністерство аграрної політики та продовольства. URL: <https://minagro.gov.ua/news/za-10-misyaciv-2021-roku-serednomisyachna-zarobitna-plata-u-silskomu-gospodarstvi-zbilshilas-na-185> (дата звернення: 29.06.2023).

96. Середня місячна зарплата по регіонах України у січні 2022. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average/2022-01/#:~:text=> (дата звернення: 29.06.2023).

97. Стан виплати заробітної плати. URL: <https://www.if.gov.ua/socialnij-zahist/pracya-i-zajnyatist-naselennya/stan-viplati-zarobitnoyi-plati> (дата звернення: 29.06.2023).

98. Іванів С. І. Значення інституційного забезпечення у формуванні ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств. *Проблеми та перспективи розвитку економіки: світові та національні аспекти*: матеріали міжнар. наук-практ. конф. (м. Одеса, 18 лист. 2022р.). Одеса, 2022. С. 152-155.

99. Малік М. Й., Мамчур В. А., Шпикуляк О. Г. Інституціональне середовище та формування соціальної відповідальності аграрних підприємств. *Економіка АПК*. 2017. № 12. С. 5-13.

100. Лопатинський Ю., Шпикуляк О., Шеленко Д., Кифяк В., Дюк А. Організаційно-інституційні практики посилення ролі селянських господарств у продовольчому забезпеченні населення в сучасних умовах. *Аграрна Економіка*. 2022. Т. 15. № 3-4. С. 3-13.

101. Дуглас Н., Джон В., Баррі В. Насильство та суспільні порядки. Основні чинники, які вплинули на хід історії: пер. з англ. Тарас Цимбал. Київ: Наш Формат, 2017. 352 с.
102. Жукова Л. М. Роль держави у забезпеченні інституційної стійкості господарчої системи. Науковий вісник Херсонського національного університету. Вип. 12 (1). С. 13-18.
103. Малік М. Й., Шпикуляк О. Г., Лузан О. Ю. Інститути й інституції у розвитку інтеграційних процесів. Економіка АПК. 2013. № 4. С. 86-93.
104. Лемещенко Н. Особливості інституційного забезпечення сталого розвитку сільськогосподарських підприємств. *International Journal of Innovative Technologies in Economy*. 2018. 6(18). Vol. 2. doi:10.31435/rsglobal_ijite/01072018/5936.
105. Бородіна О. М. Науково-прикладні засади реконструктивного розвитку сільського господарства та села в Україні. *Економіка і прогнозування*. 2016. № 4. С. 70-80.
106. Шеленко Д. І. Організаційно-правові форми сільськогосподарських підприємств в економічному вимірі: монографія. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2019. 476 с.
107. Клочко А. М., Карпик Ю. А., Курило О. М. Проблемні питання трансформації земельних відносин у контексті земельної реформи в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 246-250.
108. Ливч Д., Жидик Я. Життя після земельного мораторію: загрози і можливості для бізнесу. Чого більше? URL: <https://rpr.org.ua/news/zhyttia-pislia-zemel-noho-moratoriiu-zahrozy-i-mozhlyvosti-dlia-biznesu-choho-bil-she/> (дата звернення: 29.06.2023).
109. Ринок землі в Україні: основні досягнення та провали за рік. URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/980-rinok-zemli-v-ukrayini-osnovni-dosyagnennya-ta-provali-za-rik> (дата звернення: 29.06.2023).

110. Sakovska O., Shpykuliak O. State regulation of the functioning and development of agricultural cooperatives in the grain market. Proceedings of the 33rd International Business Information Management Association Conference, IBIMA 2019: Education Excellence and Innovation Management through Vision 2020. 33rd IBIMA Conference: 10-11 April 2019 Granada, Spain. Editor Khalid S. Soliman. 2019. P. 8316-8321.

111. Мельник Л. В. Інституційний та регуляторний потенціал іпотечного кредитування аграрної сфери. Національний вісник Ужгородського національного університету. 2019. № 27 (1). С. 116-121.

112. Доступні кредити 5-7-9: аграрії Івано-Франківщини залучили 870,1 млн. грн. кредитних коштів. URL: <https://www.if.gov.ua/news/dostupni-kredyty-5-7-9-ahrarii-ivano-frankivshchyny-zaluchyly-8701-mln-hrn-kredytnykh-koshtiv> (дата звернення: 29.06.2023).

113. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 28 і від 14 липня 2021р. № 723: постанова Каб. Міністрів України від 29.07.2022р. № 916. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/provnesennia-zmin-do-postanov-kabinetu-ministriv-ukrainy-vid-24-sichnia-2020-r-28-i-vid-14-lypnia-2021-r-723-916-290722?fbclid=IwAR0x2jOIPFJ0wz_V95bUBjGLTqtsh_TuDe9meMjv0o-TNo74TotesPgd0XQ (дата звернення: 29.06.2023).

114. Деякі питання надання державних гарантій на портфельній основі: постанова Каб. Міністрів України від 14.07.2021р. № 723. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/723-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 29.06.2023).

115. Денис Шмигаль: Відтепер програмою державних портфельних гарантій зможуть користуватися аграрії для розширення фермерських господарств. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/denis-shmigal-vidteper-programoyu-derzhavnih-portfelnih-garantij-zmozhut-koristuvatis-agrariyi-dlya-rozshirennya-fermerskih-gospodarstv> (дата звернення: 29.06.2023).

116. Іванів С. І. Вплив інвестицій на ефективність використання ресурсного потенціалу сільськогосподарськими підприємствами. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2021. Вип. 17 (1). С. 115-127.

117. Інвестиційний портал Івано-Франківщини: сільське господарство. URL: <https://invest.if.gov.ua/industries/silске-gospodarstvo> (дата звернення: 29.06.2023).

118. Ідеї для старту бізнесу в аграрній сфері. URL: <https://business.dii.gov.ua/agribusiness> (дата звернення: 29.06.2023).

119. Комплексна програма розвитку агропромислового комплексу та сільських територій Івано-Франківської області на 2022-2025 роки. URL: <https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fwww.if.gov.ua%2Fstorage%2Fapp%2Fuploads%2Fpublic%2F617%2F90d%2F908%2F61790d908c27a736786905.doc&wdOrigin=BROWSELINK> (дата звернення: 29.06.2023).

120. Слободянюк Н. О., Шокер Р. І. Управління ресурсним потенціалом у контексті механізму фінансової безпеки підприємства. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 39. С. 245-250.

121. 10 найкращих програм та рішень для планування ресурсів підприємства. URL: <https://ciksiti.com/uk/chapters/5784-top-10-best-enterprise-resource-planning-software-and-soluti> (дата звернення: 29.06.2023).

122. Україна встановила світовий земельний антирекорд. URL: https://agro.24tv.ua/ukrayina-vstanovila-svitoviy-zemelniy-antirekord_n1351537 (дата звернення: 29.06.2023).

123. Павловська Т. С., Рудик О. В., Волошин В. У. Сучасна структура землекористування Луцького району: агроландшафтний аспект. *Science and Education a New Dimension. Natural and Technical Sciences*. 2017. Vol. 14. Issue 132. P. 20-23.

124. У НААН назвали оптимальні шляхи зниження показника розораності українських земель. URL: <https://superagronom.com/news/14738-u-naan-nazvali-optimalni-shlyahi-znijennya-pokaznika-rozoranosti-ukrayinskih-zemel> (дата звернення: 29.06.2023).

125. Полянська К. Питання зменшення втрат поживних речовин з добрив та скорочення їхнього використання. URL: <http://epl.org.ua/announces/pytannya-zmenschennya-vtrat-pozhyvnyh-rechovyn-z-dobryv-ta-skorochennya-yihного-vykorystannya/> (дата звернення: 29.06.2023).

126. Статистика двигунів тракторів: що і як? URL: <https://traktorist.ua/articles/statistika-dviguniv-traktoriv-shcho-i-yak> (дата звернення: 29.06.2023).

127. Дюк А. А. Концептуально-методичні засади оцінки організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі. *Економіка АПК*. 2020. № 4. С. 111-120.

128. Сайт децентралізації. URL: <https://decentralization.gov.ua/> (дата звернення: 29.06.2023).

129. Процес децентралізації на Київщині активізувався. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-kyiv/2428215-proces-decentralizacii-na-kiivsini-aktivizuvavsa-eksperti.html> (дата звернення: 29.06.2023).

130. Левандівський О. Т., Баланюк І. Ф., Шеленко Д. І. Сас Л. С. Фінансовий механізм капіталізації земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств регіону у взаємозв'язку із територіальними громадами. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2021. Вип. 17, Т. 2, С. 124-134.

131. Гончаренко І.В., Перета В. А., Кучманич М. І. Потенціал стратегічного розвитку об'єднаних територіальних громад регіону. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2020. Вип. 1. С. 19-26.

132. Толуб'як В. С., Костецький В. В. Перспективи розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 14. С. 33-41.

133. Стратегія розвитку Івано-Франківської області на 2021-2027 роки. URL: <https://www.if.gov.ua/storage/app/sites/24/documentu-2021/10-06-2021-strategiya-rozvitku-ivano-frankivskoi-oblasti-na-2021-2027-roki.pdf> (дата звернення: 29.06.2023).

134. Висоцький Т. Земельна реформа епохальна для розвитку громад. URL: <https://minagro.gov.ua/news/taras-visockij-zemelna-reforma-epochalna-dlya-rozvitku-gromad> (дата звернення: 29.06.2023).

135. Каразуб І. Три прикарпатські громади отримують фінансування до 50 тис. євро на підтримку підприємництва. URL: <https://suspilne.media/391931-tri-prikarpatski-gromadi-otrimaut-finansuvanna-do-50-tis-evro-na-pidtrimku-pidpriemnictva/> (дата звернення: 29.06.2023).

136. D. Shelenko Development of agricultural enterprises in the united territorial communities. *Аграрна економіка*. 2018. Т. 11. № 3-4. С. 41-47.

137. Ільченко Т. В., Засторожнікова І. В. Роль аграрного підприємництва у розвитку територіальних громад. *Економіка та суспільство*. 2022. № 37. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1194/1151> (дата звернення: 29.06.2023).

138. Стратегія розвитку Долинської міської територіальної громади на 2021–2027рр. URL: https://rada.info/upload/users_files/04055222/docs/0072fe27901e53b86ccf85f91af198ca.pdf (дата звернення: 29.06.2023).

139. Стратегія розвитку міста Коломиї на період до 2027 року URL: <https://kolrada.gov.ua/p/strategiya-rozvitku> (дата звернення: 29.06.2023).

140. Громади Івано-Франківщини спільно працюватимуть задля підтримки малого та середнього бізнесу URL: <https://www.auc.org.ua/novyna/gromady-ivano-frankivshchynu-spilno-pracyuvatymut-zadlya-pidtrymky-malogo-ta-serednogo> (дата звернення: 29.06.2023).

141. Податковий Кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 13-14, № 15-16, № 17 ст.112) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 29.06.2023).

142. Гаманюк О. Сплата до громад зростає швидше, ніж до районів. URL: <https://voxukraine.org/splata-pdf-do-gromad-zrostaye-shvidshe-nizh-do-rajoniv/> (дата звернення: 29.06.2023).

143. Виконання бюджетів Івано-Франківської області за I півріччя 2021 року URL: <https://www.if.gov.ua/storage/app/sites/24/documentu-2021/prezentacia06-df-2021.pdf> (дата звернення: 29.06.2023).

144. Інформаційна графіка. Івано-Франківщина в цифрах. URL: https://ifstat.gov.ua/KONF_1/2021/1kv/PDFs/konf-1kv-n.pdf (дата звернення: 29.06.2023).

145. Ковбаса О. М. Місце аграрного підприємництва в розвитку територіальних громад. *Економіка та управління підприємствами*. 2022. Вип. 66. С. 116-120.

146. Іванів С. І, Драбчук Н. Ю. Впровадження сільського зеленого туризму у фермерських господарствах як один із напрямків ефективного використання їх ресурсного потенціалу. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2020. Вип. 16. Т. 1. С. 210-220.

147. На Львівщині розвиватимуть сільський зелений туризм на території ОТГ. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/4943> (дата звернення: 29.06.2023).

148. Собуцький С. Сільський зелений туризм: перспективи розвитку. URL: <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/90010301> (дата звернення: 29.06.2023).

149. Язіна В. А., Ткач В. О., Кожушко С. П. Сільський зелений туризм як основний інструмент створення успішного українського туристичного села. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 29. С. 37-41.

150. Паньків Н. Є. Перспективи використання туристично-рекреаційних ресурсів для розвитку зеленого (сільського) та екологічного туризму в Івано-Франківській області. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2020. Т. 30. № 5. С. 59-65.

151. Офіційний вебсайт Івано-Франківської обласної державної адміністрації. Туризм. URL: <https://www.if.gov.ua/turizm> (дата звернення: 29.06.2023).

152. Корінець Р. Я., Малік Л. М. Просте товариство як форма кооперації виробників сільськогосподарської продукції. *Економіка АПК*. 2019. № 7. С. 32-38.
153. Данкевич. А.Є. Розвиток інтегрованих структур у сільському господарстві: монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2011. 350 с.
154. Рогоза М. Є., Вергал К. Ю. Сутність і ознаки інтегрованих структур: теоретичний аспект. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2015. № 2 (71). С. 17-22.
155. Іванів С. І. Ефективність управління земельно-орендними відносинами фермерських господарств. *Перспективи розвитку освіти, науки і бізнесу в глобальному середовищі: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 23 жовтня, 2020р.)* Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2020. С. 53-54.
156. Матковський П. Є. Організаційно-правові форми сільськогосподарських підприємств: переваги та недоліки в умовах модернізації економіки. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 38 (1). С. 119-123.
157. Організаційно-економічне забезпечення розвитку сімейних фермерських господарств : монографія / Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Шпикуляк О. Г. та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2019. 212 с.
158. Savka M., Cherneviy Y., Yatsiv I., Balaniuk I., Shelenko D., Yatsiv S. Forecasting parameters of farm development at the regional level using the stella program Stella. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2022. Vol. 44. No. 2. 209-222 pp.
159. Матковський П. Є., Сас Л. С., Шеленко Д. І. Розроблення інформаційної та обліково-аналітичної платформи для сільськогосподарських виробників і споживачів. *Інтелект XXI*. 2021. № 6. С. 51–54.
160. Shelenko D., Balaniuk I., Sas L., Malik M., Matkovskiy P., Levandivskiy O., & Humeniuk M. (2021). Forecasting of net profit and and the area of land of private enterprises. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. Vol. 43. No. 4. 500-516 pp.

161. Гуменюк М. М., Неміш Д. В., Баланиук І. Ф., Шеленко Д. І. Основні чинники ефективного функціонування малого аграрного підприємництва. Вісник аграрної науки. 2021, № 9 (822). С. 80-88.

162. Про кооперацію: Закон України від 10.07.2003р. №1087-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15#Text> (дата звернення: 29.06.2023).

163. Цивільний Кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 40-44 ст.356) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 29.06.2023).

164. Розвиток сільськогосподарської кооперації в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови аграрної економіки: монографія / [М. Й. Малік, Ю. О. Лупенко, О. Г. Шпикуляк та ін.]; за редакцією М. Й. Маліка. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2023. 194 с.

165. Матковський П. Є., Сас Л. С., Шеленко Д. І. Розробка облікової та інформаційної платформи для консалтингу діяльності суб'єктів господарювання аграрного сектору економіки у системі контролінгу. *Економічний вісник НТУУ "Київський політехнічний інститут"*. 2021. № 20. С. 56–59.

166. Спільна діяльність малих та середніх виробників сільськогосподарської продукції як проста форма кооперації (у формі договору простого товариства): методичні рекомендації / Ю. О. Лупенко, М. Й. Малік, О.Г. Шпикуляк та ін. К. : ННЦ «ІАЕ», 2022. 60 с.

167. Shelenko D., Balaniuk I., Shpykuliak O., Sas L., Humeniuk M., Matkovskyi P. (2022). Simulation of change in performance indicators (net profit, land area, number of employees) of agricultural cooperatives of Ukraine. *Journal "Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development"*, 2022. Vol. 22 (1), p. 569-578.

168. Мармуль Л.О. Проблеми та перспективи розвитку споживчої кооперації на селі. Інвестиції: практика та досвід. 2019.№ 12. С. 5-9.

169. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 21.07.2020 № 819-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#Text> (дата звернення: 29.06.2023).

170. Матковський П.Є. Модернізація сільськогосподарських підприємств: теорія, методологія, практика: дис. ... д-ра ек. наук: 08.00.04/ Львів. Львів. нац. ун-т. Івано-Франківськ, 2019. 446 с.

171. Зростали б разом або, що заважає розвитку агрокластерів в Україні. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/zrostali-b-razom-abo-so-zavazae-rozvitku-agroklasteriv-v-ukraini> (дата звернення: 29.06.2023).

172. Шеленко Д. І., Баланюк І. Ф., Мацола М. М., Сас Л. С., Неміш Д. В. Система організації управління кластерною моделлю розвитку біоенергетичного ринку. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2020. Вип. 16, Т. 2, С. 139-146.

173. Одінцов О. М. Активізація інвестиційної діяльності аграрного сектору економіки на основі формування регіональних агропромислових кластерів. *Збірник наукових праць ЧДТУ*. 2019. Вип. 55. С. 41-50.

174. Розвиток агрокластерів в Україні ефективний інструмент для спільних проєктів з іноземними партнерами. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/250027935> (дата звернення: 29.06.2023).

175. Якубів В. М. Напрями інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств: тенденції, прогноз та оптимізація. 2019. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3098> (дата звернення: 29.06.2023).

ДОДАТКИ

Додаток А

Наукові підходи до визначення категорії «ресурсний потенціал» на основі ресурсної, функціональної, результативної (цільової) концепції

Науковці	Ресурсний підхід	Функціональний підхід	Результативний (цільовий) підхід	Визначення категорії «ресурсний потенціал»
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
Підлісецький Г. М., Толкач М. І.	+			Сукупність взаємозв'язаних ресурсів, зокрема, земельних, матеріально-технічних, трудових, фінансових. [7, с. 65].
Міценко Н. Г., Кумечко О. І.	+			Сукупність взаємопов'язаних ресурсів, які використовуються для виробництва продукції [8, с. 194].
Бугай В. З. та Горбунова А. В.	+	+		Сукупність ресурсних можливостей, управлінських здібностей і вмотивованості підприємця; крім того, працівники мають впливати на зовнішні зміни з метою поліпшення діяльності підприємства в умовах конкуренції [10, с.29].
Лапін Є. В.			+	Максимально можливий обсяг виробництва матеріальних благ і послуг в умовах, що забезпечують найбільш повне використання по часу та продуктивності певної кількості наявних економічних ресурсів [11, с.64].
Федонін О. С.			+	Поточні і майбутні можливості економічної системи трансформувати вхідні ресурси за допомогою притаманних їй персоналу підприємницьких здібностей в економічні блага, максимально задовольняючи у такий спосіб корпоративні та суспільні інтереси [12, с.20].

Благоразумова О. В., Бражняк Н. О., Подобєд Т. В.	+		+	Сукупність засобів праці, предметів праці й трудових ресурсів, які організовані та впорядковані в цілісну систему для забезпечення ефективної взаємодії елементів у вигляді ефекту синергії з метою результативного управління суб'єктом господарювання [13, с.788].
--	---	--	---	--

Джерело: сформовано автором на основі [7, с. 65; 8, с. 194; 10, с.29; 11, с.64; 12, с.20; 13, с.788]

**Анкета
опитування керівників сільськогосподарських підприємств**

Загальні відомості		
1.	Назва підприємства	
2.	Адреса, контактний телефон	
3.	Назва ТГ* до якої належить Ваше підприємство	
4.	Ваша стать	☐ Чоловік ☐ Жінка
5.	Ваш вік	
6.	Вкажіть назву Вашої посади	
7.	Вкажіть спеціалізацію Вашого підприємства	
8.	Вкажіть чи Ваше підприємство є учасником кластеру чи кооперативу?	☐ Так ☐ Кластер ☐ Кооператив ☐ Ні
9.	Чи розглядаєте Ви ведення своєї діяльності у складі кластеру чи кооперативу?	☐ Так ☐ Кластер ☐ Кооператив ☐ Ні
10.	Чи є можливість у вашому районі, ТГ провадити свою діяльність у формі кластеру чи кооперативу?	☐ Так ☐ Кластер ☐ Кооператив ☐ Ні
Забезпечення земельними ресурсами		
11.	Вкажіть загальну кількість землі, яка є в обробітку, га	
11.1.	земля у власності, га	
11.2.	земля в оренді, га	
12.	Вкажіть кількість договорів оренди землі, шт	
12.1	Кількість договорів оренди землі з органами місцевого самоврядування, шт	
12.1	Кількість договорів оренди землі з фізичними особами, шт	
13.	Вкажіть чи працівники Вашого підприємства надають землю в оренду Вашому підприємству?	☐ Так ☐ Ні
13.1	якщо Ваша відповідь «Так» – зазначте загальний обсяг орендованих земельних ділянок, га	

14.	Вкажіть загальну кількість довгострокових договорів оренди землі (від 10 років)	
14.1	середньострокових договорів оренди землі (7-10 років)	
14.2	короткострокових договорів оренди землі (7 років)	
15.	Вкажіть річну суму виплат по оренді землі за 2021 рік.	
16.	Вкажіть чи відповідно до останніх змін у законодавстві Ви придбавали земельні ділянки для ведення сільськогосподарської діяльності?	☐ Так ☐ Ні
16.1	якщо Ваша відповідь «Так» – вкажіть розмір земельної ділянки (га) та суму придбання (грн.)	
17.	Вкажіть чи плануєте придбавати земельні ділянки для ведення сільськогосподарської діяльності відповідно до останніх змін у законодавстві?	☐ Так ☐ Ні
17.1	якщо Ваша відповідь «Ні» – вкажіть причину(и)	
18.	Вкажіть чи може бути достроково розірвано договір оренди землі і що на це матиме вплив?	☐ Так ☐ Ні _____
19.	Чи задовільняє Вас розмір земельного податку?	☐ Так ☐ Ні
19.1	якщо Ваша відповідь «Ні», то яким би мав бути розмір земельного податку	
Забезпечення трудовими ресурсами		
20.	Вкажіть загальну кількість працівників на підприємстві, осіб	
20.1	штатні працівники, осіб	
20.2	сезонні працівники, осіб	
21.	Вкажіть кількість працівників-сільських жителів і працівників-міських жителів, осіб	Сільські жителі – Міські жителі –
22.	Вкажіть кількість працівників жіночої і чоловічої статі, осіб	Чоловіки – Жінки –
23.	Розподіліть кількість працівників	Повна вища освіта –

	за рівнем освіти, осіб	Неповна вища освіта – Професійно-технічна освіта – Середня освіта –
24.	Зазначте кількість працівників за підрозділами адміністративний персонал, осіб	
24.1	працівники рослинництва, осіб	
24.2	працівники тваринництва, осіб	
24.3	механізатори, осіб	
25.	Зазначте середньомісячну зарплату працівників за підрозділами адміністративний персонал, грн	
25.1	працівники рослинництва, грн	
25.2	працівники тваринництва, грн	
25.3	механізатори, грн	
26.	Зазначте чи залучаєте тимчасових та сезонних працівників	☐ Так ☐ Ні
26.1	якщо Ваша відповідь «Так», то на який період	
27.	Чи виникають проблеми із залученням працівників?	☐ Так ☐ Ні
27.1	якщо Ваша відповідь «Так», то вкажіть причину(и)	
28.	Чи задоволені Ви рівнем роботи працівників?	☐ Так ☐ Ні
28.1	якщо Ваша відповідь «Ні», то вкажіть причину(и)	
29.	Яким чином на Вашому підприємстві відбувається мотивація працівників	☐ підвищення заробітної плати ☐ преміювання працівників у грошовій формі за високу результативність роботи ☐ нагородження грамотами за кращі результати роботи Ваш варіант _____
30.	Яким чином на Вашому підприємстві відбувається підвищення кваліфікації	☐ курси ☐ вебіари ☐ семінари

	працівників	☐ тренінги ☐ міжнародні конференції, виставки Ваш варіант _____
31.	Працівники, яких підрозділів мають можливість підвищити кваліфікацію за рахунок підприємства	☐ адміністративний персонал ☐ працівники тваринництва ☐ працівники рослинництва ☐ механізатори
32.	Як Ви вважаєте, у Ваших працівників достатній рівень знань щодо використання сучасних технічних засобів та технологій?	☐ Так ☐ Ні
32.1	якщо Ваша відповідь «Ні», то вкажіть, на Вашу думку, обмежуючі фактори**	
Технічне та технологічне забезпечення		
33.	Вкажіть загальну вартість основних засобів, грн.	
33.1	з них виробничі приміщення, грн.	
33.2	складські приміщення, грн.	
33.3	сільськогосподарська техніка, грн.	
33.4	автомобілі, які не використовуються у сільському господарстві (вантажні машини, легкові авто, тощо), грн.	
34.	Вкажіть загальну кількість основних засобів, шт.	
34.1	з них виробничі приміщення, шт.	
34.2	складські приміщення, шт.	
34.3	сільськогосподарська техніка, шт.	
34.4	автомобілі, які не використовуються у сільському господарстві (вантажні машини, легкові авто, тощо), шт.	
35.	Вкажіть, яка сільськогосподарська техніка є у	☐ трактори _____ шт. ☐ комбайни _____ шт.

	Вас у наявності та у якому обсязі	☐ сівалки _____ шт. ☐ плуги _____ шт. ☐ прес-підбирачі _____ шт. ☐ дискові борони _____ шт. ☐ обприскувачі _____ шт. ☐ мульчувачі _____ шт. ☐ доїльні установки _____ шт. ☐ роздавачі корму _____ шт. Інші (вказати назву та кількість) _____ <div style="text-align: right;">шт.</div>
36.	Зазначте, яка сільськогосподарська техніка та у якій кількості, на Вашу думку, для Вашого підприємства є необхідною для ефективнішого провадження діяльності	
37.	Вкажіть скільки одиниць техніки з наявних є власних	
37.1	орендуються	
37.2	у спільному використанні	
38.	Вкажіть скільки одиниць техніки з наявних є вітчизняного виробництва	
38.1	закордонного виробництва	
38.2	якщо закордонного, вкажіть країну виробника	
39.	Вкажіть скільки одиниць техніки з наявних були придбані у б/у стані?	
40.	Зазначте чи за останні 3 роки Вами оновлювався парк машин сільськогосподарського призначення	
40.1	якщо Ваша відповідь «Так» — вкажіть, що саме та в якій кількості	
40.2	якщо Ваша відповідь «Ні» — вкажіть причину(и)	
41.	Вкажіть чи Ваше підприємство було розробником або	☐ Так ☐ Ні

	учасником у розробці новітніх технологій чи патентів у веденні сільського господарства?	
41.1	якщо Ваша відповідь «Так» – вкажіть, що саме було розроблено	
42.	Чи надає Ваше підприємство технологам можливість підвищувати рівень знань?	☐ Так ☐ Ні
42.1	якщо Ваша відповідь «Так» – вкажіть, яким способом	☐ курси ☐ консультації з працівниками вищих навчальних закладів ☐ семінари ☐ тренінги ☐ міжнародні конференції ☐ міжнародна освіта Ваш варіант _____ _____
Забезпечення живими організмами		
43.	Вкажіть, які живі організми та у якій кількості забезпечують діяльність Вашого підприємства:	
	- велика рогата худоба, гол.	
	- свині, гол.	
	- вівці, гол.	
	- кози, гол.	
	- коні, гол	
	- свійська птиця, гол.	
	- сім'ї бджіл, тис.	
44.	Вкажіть кількість загинувших та вид тварин за останній рік	
45.	Зазначте, на Вашу думку, причини гибелі тварин	
46.	Вкажіть кількість та вид народжених тварин за останній рік	
Аналітичне забезпечення		
47.	Вкажіть чи за останні 5 років на Вашому підприємстві проводилася оцінка ефективності	☐ Так ☐ Ні

	використання ресурсного потенціалу?	
47.1	якщо Ваша відповідь «Так» – вкажіть якими методами	☐ структурно-функціонального ☐ моделювання ☐ матричні методи ☐ евристичні методи ☐ економіко-статистичний метод ☐ кореляційного аналізу Ваш варіант _____ _____
48.	Зазначте відповідно до отриманих результатів оцінки, який рівень ефективності використання ресурсного потенціалу	☐ ефективний ☐ задовільний ☐ неефективний
49.	Зазначте, на Вашу думку, фактори, що підвищують ефективність використання ресурсного потенціалу	
50.	Зазначте, на Вашу думку, фактори, що знижують ефективність використання ресурсного потенціалу	

***ТГ- територіальна громада**

**** При можливості**

Дякуємо за приділений час та співпрацю, для нас важлива Ваша думка!

***** Джерело: сформовано автором**

Список публікацій Іванів С.І. за темою дисертації**Статті у наукових фахових виданнях України**

1. Неміш Д. В., Савка М. В., Баланюк І. Ф., Шеленко Д. І., Іванів С. І. Розвиток особистих селянських господарств та їх трансформація у сімейні фермерські. *Економіка АПК*. 2020. № 2. С. 54–67. *Особистий внесок (0,2 д.а.): схарактеризовано діяльність особистих селянських господарств та їх становище у сільському господарстві (1,7 д.а.)*.

2. Іванів С. І., Драбчук Н. Ю. Впровадження сільського зеленого туризму у фермерських господарствах як один із напрямків ефективного використання їх ресурсного потенціалу. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2020. Вип. 16. Т. 2. С. 210–220. *Особистий внесок (0,65 д. а.): виокремлено стримувальні фактори розвитку сільського зеленого туризму, схарактеризовано, яким чином представлений вид туризму може позитивно впливати на умови використання ресурсного потенціалу (1,3 д. а.)*.

3. Іванів С. І. Методологія управління земельно-орендними відносинами фермерських господарств як елемент ефективного використання ресурсного потенціалу. *Інноваційна економіка*. 2020. № 7–8. С. 49–55. *(0,67 д.а.)*.

4. Іванів С. І. Вплив інвестицій на ефективність використання ресурсного потенціалу сільськогосподарськими підприємствами. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2021. Вип. 17. Т. 1. С. 115–127 *(1,5 д.а.)*.

5. Іванів С. І. Економічна сутність та архітектоніка ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств: теоретичний аспект. *Вісник аграрної науки*. 2021. № 5 (818). С. 80–84. *(1,0 д.а.)*.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

6. Іванів С. І., Шеленко Д. І. Теоретичні аспекти управління ефективністю земельно-орендних відносин сільськогосподарських підприємств і фермерських господарств. *European Journal of Economics and Management*. 2020. Vol. 6, Issue 3. р. 38–44. Особистий внесок (1,2 д.а.): проаналізовано основні структурні елементи земельно-орендних відносин у сільськогосподарських підприємствах (1,5 д.а.)

Матеріали наукових конференцій

7. Іванів С. І., Шеленко Д. І. Значення оренди землі у діяльності фермерських господарств. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку агро- та електроінженерії*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Бережани, 10 квітня, 2020р.). Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., 2020. С. 90–91. Особистий внесок(0,07): виділено фактори, що забезпечують ефективність управління земельними відносинами у питанні оренди (0,12 д.а.)

8. Іванів С. І., Шеленко Д. І. Раціональне використання орендованих земель як один із аспектів управлінської діяльності фермерських господарств. *Національні і світові тенденції розвитку обліку, оподаткування та контролю*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 21 травня, 2020р.). Одеса: «ВМВ-Принт», 2020. С.165-167. Особистий внесок (0,09): схарактеризовано принципи, за якими використання земельного ресурсу буде вважатися раціональним та які ґрунтуються на цьому еколого-економічному аспекті (0,15 д.а.)

9. Іванів С. І. Ефективність управління земельно-орендними відносинами фермерських господарств. *Перспективи розвитку освіти, науки і бізнесу в глобальному середовищі*: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 23 жовтня, 2020 р.) Тернопіль: ФОП Осадца Ю.В., 2020. С. 53–54 (0,11 д.а.)

10. Іванів С. І. Особливості управління ресурсним потенціалом у сільськогосподарських підприємствах. *Інформаційне суспільство: технологічні,*

економічні та технічні аспекти становлення: матеріали Міжнар. наук. інтер.-конф. (Тернопіль, 12 травня, 2021р.). Тернопіль: ФОП Шпак В.Б., 2021. С. 57–59 (0,13 д.а.).

11. Іванів С. І. Значення інституційного забезпечення у формуванні ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств. *Проблеми та перспективи розвитку економіки: світові та національні аспекти: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 18 листопада, 2022 р.). Одеса: ОДАУ, 2022. С. 152–155 (0,1 д.а.).*

ДОВІДКИ ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

УКРАЇНА
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ АГРОПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ
вул. Грушевського, 21, м. Івано-Франківськ, 76004, тел. (0342) 55-22-09, факс 55-22-83
E-mail: agro@if.gov.ua Код ЄДРПОУ 33645091

31.12.2021 № 275/01-14/01 на № _____ від _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспірантки
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
Іванів Софії Іванівни**

Управлінням агропромислового розвитку Івано-Франківської обласної державної адміністрації були розглянуті та використані пропозиції з матеріалів наукового дослідження аспірантки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Іванів Софії Іванівни у процесі розробки стратегічних програм щодо удосконалення управління агропродовольчим виробництвом у області. Деталізація основних умов формування ресурсного потенціалу у сільськогосподарських підприємствах та пропозиції щодо застосування інноваційних шляхів, які сприяють підвищенню ефективності використання ресурсного потенціалу мають важливе значення для формування необхідних, сучасних стратегічних програм, що в подальшому будуть мати вплив на розвиток підприємств агропродовольчої сфери.

Практичне впровадження окремих результатів у Плані заходів з реалізації Стратегії розвитку Івано-Франківської області на 2021-2023 роки, отриманих у процесі науково-дослідної роботи свідчить про актуальність обраної тематики та важливості таких досліджень у регіоні.

Довідка видана для пред'явлення у спеціалізовану вчену раду для захисту дисертації для здобуття Іванів С.І. наукового ступеня доктора філософії.

Заступник
директора департаменту

Степан ВІНТОНОВИЧ

ФЕРМЕРСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО «ПЕРСЕЙ АГРО»

77423, Івано-Франківська обл., Івано-Франківський р-н.,
с. Угринів, вул. Калуське шосе 2 а

код ЄДРПОУ 34217403, тел. +38 (0342) 78-85-04

Вих. 9 від 12.05.2023р.

Довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспірантки ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» Іванів Софії Іванівни

Даною довідкою підтверджуємо, що результати дисертаційного дослідження Іванів Софії на тему: «Організаційно-економічний механізм формування та використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств» використовуються на практиці у фермерському господарстві «Персей Агро».

У практичній діяльності вагомий внесок мають розробки запропонованого механізму формування та використання ресурсного потенціалу. Аналітичні результати застосовуються господарством для підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу. Рекомендації щодо зміни форми господарювання включені до стратегічного планування господарства та розглядаються у майбутньому як можливі.

Довідка видана для подання у спеціалізовану вчену раду за місцем захисту Іванів С.І. дисертації.

Директор

(Шаюк О.Н.)

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76018, тел. (0342) 75-23-51, факс (0342) 53-15-74
 email: office@pnu.edu.ua, сайт: https://pnu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02125266

Сф. 06. дод. З № 03.04-29/08

На № _____ від _____

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Іванів Софії Іванівни

Науково-практичні результати дисертаційного дослідження Іванів Софії Іванівни використовуються у навчальному процесі Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника при викладанні дисциплін: «Внутрішньогосподарський контроль», «Оподаткування суб'єктів господарювання».

Зокрема, знайшли своє застосування теоретико-методичні підходи автора для вирішення проблем ефективності використання ресурсного потенціалу у сільськогосподарських підприємствах на основі інноваційних підходів, переходу до нових організаційних форм господарювання.

Довідка видана для пред'явлення у спеціалізовану вчену раду за місцем захисту дисертаційної роботи.

Перший проректор

Завідувач кафедри
 обліку і оподаткування

Валентина ЯКУБІВ

Іван БАЛАНЮК